

TARTALOM

Tanulmány

GÁRDOS ISTVÁN:

A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja 387

ANTAL TAMÁS:

Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdszék felemelkedése 401

NASZLADI GEORGINA–LUKONITS ÁDÁM:

Alapjogi jogérvényesítés az Alkotmánybíróság előtt – lehetőségek és dilemmák 411

Szemle

PETR LISKA–STEFAN ELEK:

Banki szerződések a Cseh Köztársaság új Polgári Törvénykönyvében 421

MÓRÉ SÁNDOR:

Új irányok a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásában 429

Jogirodalom, jogélet

HAMZA GÁBOR:

Ceccarelli Morolli, D.: A Brief Outline of Roman Law 435

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Contents

Studies

ISTVÁN GÁRDOS:

On the Commencement of the Time Period of Statutory Limitation Concerning Consumer Loans

TAMÁS ANTAL:

Ranulf Glanvill's Lawbook and the Rise of the English Jury

GEORGINA NASZLADI-ÁDÁM LUKONITS:

Enforcement of Fundamental Rights before the Constitutional Court – Opportunities and Dilemmas

Review

PETR LISKA–STEFAN ELEK:

Bank Contracts in the New Civil Code of the Czech Republic

SÁNDOR MÓRÉ:

New Directions in Establishing the National Minorities' Municipalities

Legal Life–Legal Literature

GÁBOR HAMZA:

Ceccarelli Morolli, D.: A Brief Outline of Roman Law

Inhalt

Abhandlungen

ISTVÁN GÁRDOS:

Beginn der Verjährungsfrist bei Konsumkreditverträgen

TAMÁS ANTAL:

Ranulf Glanvills Rechtsbuch und der Aufstieg des englischen Schwurgerichts

GEORGINA NASZLADI-ÁDÁM LUKONITS:

Grundrechtliche Rechtsverfolgung vor dem Verfassungsgericht – Möglichkeiten und Dilemmas

Rundschau

PETR LISKA–STEFAN ELEK:

Bankverträge im neuen Bürgerlichen Gesetzbuch von der Tschechischen Republik

SÁNDOR MÓRÉ:

Neue Tendenzen in der Aufstellung der Selbstverwaltungen der Minderheiten

Rechtswissenschaften–Rechtsleben

GÁBOR HAMZA:

Ceccarelli Morolli, D.: A Brief Outline of Roman Law

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny * A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József

Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre** • Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva**

A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám: 214-2453, fax: 225-7764.

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011-00000007-34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címén,

Előfizetési díj belföldön egy évre: 18 500 Ft, külföldön 120 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 1800 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.

Nyomdai munkálatok: F&F Print Line Kft. • HU ISSN 0021-7166

TANULMÁNY

A kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja

Glossza a Kúria jogegységi határozatának törvénybe foglalásához

✍ *Gárdos István ügyvéd (Budapest)*

A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény szerint a törvény hatálya alá tartozó szerződésekből eredő követelések elévülése a kölcsönszerződés megszűnésével kezdődik. A törvény miniszteri indokolása szerint a rendelkezés indoka, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között olyan huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt hoz létre, amely alatt a szerződésből fakadó követelések elévülése kizárt. Az indokolás azonban téves: önmagában sem a követelés alapjául szolgáló jogviszony tartós jellege, sem a szolgáltatás időszakosan visszatérő jellege nem akadályozza a követelés elévülésének, a kölcsönszerződés alapján a hitelező követeléseire érvényesül az elévülés kezdetére vonatkozó szabály. A polgári jog általános szabályai alapján tehát a kölcsönszerződésekből fakadó követelések elévülésének kezdő időpontja megegyezik e követelések esedékessé válásának időpontjával. Az új elévülési szabály tehát azzal, hogy az elévülés kezdő időpontjaként a kölcsönszerződések megszűnésének időpontját jelölte meg, nem az élő hazai jogot kodifikálta, hanem a hatályos jogot megváltoztatva, új szabályt alkotott.

„A szokásjog nem Minerva módjára születik, aki tudva-
levőleg fegyveresen pattant ki Zeus homlokából. A szokás-
jog ennyire uno ictu nem keletkezik.”¹

1. Előzmények

A Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvény 3. § (1) bekezdése szerint semmis a hatálya alá tartozó kölcsönszerződések árfolyamrésre vonatkozó kikötése; 4. § (2) bekezdése szerint pedig – a tisztességtelenségre vonatkozó törvényi vélelem megdöntése hiányában – semmis az e szerződések egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő kikötése. A törvény 3. § (5) bekezdése és 4. § (3) bekezdése szerint a semmis kikötések következményeként a pénzügyi intézmény köteles a fogyasztóval elszámolni; az 1. § (6) bekezdése szerint pedig aze szerződésekből eredő követelések elévülése a kölcsönszerződés megszűnésével kezdődik.

A törvény 1. § (6) bekezdésére irányuló módosító javaslat indokolása szerint a javaslat célja annak a hiányosságnak az orvoslása, hogy az eredeti törvényjavaslat nem rendelkezik arról, hogy a Törvény által előírt elszámolási kötelezettség alapján fennálló követelések elévülése mikor kezdődik; az indokolás tartalmi része pedig úgy szól, hogy „E rendelkezés indokául az a körülmény szolgál, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés a felek között olyan *huzamos ideig tartó, folyamatosnak és egységesnek tekinthető szerződéses jogviszonyt* hoz létre, amelyből eredő egyes követelések a szerződés fennállása alatt önállóan nem évülhetnek el” (*kiemelés: GI*).

E cikkben azt a kérdést vizsgáljuk, hogy az új törvény elévülési szabálya csupán az élő jog kodifikálása, vagy pedig, a korábbi jog módosításával, új előírás bevezetése a jogba; azaz miként alakulna a magyar jog alapján – az új elévülési szabály hiányában – a kölcsönszerződésekből eredő, különösen pedig a törvényben megjelölt szerződési kikötések semmissége következtében keletkező követelések elévülése, különös tekintettel az elévülés kezdő időpontjára.

1 Beck Salamon: Huzamos szerződések. Jogtudományi Közlöny. 1920. 17. 130–131.

2. Az elévülés alapkérdései

2.1. Az elévülés rendeltetése

Az elévülés a polgári jog területén a *jogbiztonságot szolgáló*, nemzetközileg általánosan elismert, fontos intézmény, amely a római jog úgynevezett posztklasszikus szakaszában, az V. században alakult ki.² Az elévülés a magyar jogban is régóta meghonosodott. Már Werbőczy élő jogintézményként beszél róla. „Mint-hogy úgy az örökös fekvő jószágokra nézve, mint a zálogos birtokjogokra, sőt a hatalmaskodásokra nézve is, gyakran szoktak a törvény előtt elévülésre hivatkozni, azért az elévülésről egyet-mást szükségképen el kell mondanom. Először is annak mibenlétéről, azután pedig tartamáról és különféleségéről. [...] Tudnunk kell tehát, hogy az elévülés annak az időnek eltelése, melyet a törvény a fekvő jószágok jogszerű megtartására és visszaszerzésére nézve megállapított.”³

Frank Ignác szerint e jogintézmény célja, hogy megvalósuljon a „fennálló, tényleges állapotokkal mintegy szentesített helyzetek fenntartásához fűződő közérdek oltalma”.⁴ „[...] illik tehát, hogy immár az utódok is megnyugodván, a múltat magára hagyják és elavult keresettel az életet nem zavarják.”⁵

Villányi ezt a következőképpen egészíti ki: „Az elévülés jogpolitikai indoka főleg kettős:

a) Az adós védelme a hosszas időmúlás folytán mindinkább valószínűtlenné váló követeléssel szemben;

b) a tényleges állapotokkal mintegy szentesített helyzetek fenntartásához fűződő közérdek oltalma.”⁶

Az 1957-es Ptk. miniszteri indokolása erről a következőt mondja: „A jog a huzamosabb ideig bizonytalan jogi helyzetek rendezésére törekszik; márpedig bizonytalanságot jelent az, ha a jogosult követelését hosszabb időn keresztül nem érvényesíti. A huzamos idő elteltével a követelés fennálltának vagy fenn nem álltának megállapítása, bizonyítása is rendszerint lényegesen nehezebb. Végül a joggyakorlás jelentős időn át való elmulasztása joggal enged következtetni arra,

hogy a jogosultnak az igényhez fűződő érdeke is csökkent vagy éppenséggel megszűnt. Ezért az igények szinte valamennyi jogrendszerben meghatározott időn túl állami kényszerrel már nem érvényesíthetők. A javaslat is így rendelkezik azzal a lényeges eltéréssel, hogy a tulajdoni igények elévülését kizárja (115. § (2) bek.); ezen a területen a netáni bizonytalanságnak más személy tulajdonszerzése vet véget.”⁷

Rudolf szerint, az előzőekkel összhangban, az elévülés legfontosabb jogpolitikai indoka a huzamosan fennálló bizonytalan helyzetek kiküszöbölése.⁸ A mai egyetemi tananyagok szintén a jogbiztonság követelményének érvényesülését emelik ki.⁹

2.2. Az elévülés tárgya

2.2.1. Mi évül el?

Az elévülés fogalmának és kezdetének meghatározásához először azt kell tisztázni, hogy pontosan mi is az, ami elévül.

„Elévülnek általában a *követelések*.”¹⁰ „Ellenben általában nem évülnek el az olyan jogi lehetőségek, amelyek *nem igények*.”¹¹

A fenti meghatározás tisztázásához abból kell kiindulni, hogy az alanyi jogok három nagy csoportját a következők alkotják: az abszolút jogok a maguk nyugvó állapotában (személyiségi jogok, tulajdonjog és egyéb dologi jogok), a követelések és a pusztán hatalmasságok (választási, elállási, felmondási, kifogásolási, beszámítási stb. jog).¹² *Igény* alatt pedig értjük az igényelhető követelést, azaz „az alanyi jogot abban az állapotában, amelyben az más valakivel szemben *bíróilag érvényesíthető*”.¹³ Nem igény (mert nem igényelhető) tehát a bírói úton eleve nem érvényesíthető követelés, és nem igény a bírói úton érvényesíthető követelés sem, „amíg le nem járt és amíg feltétele be nem következett”.¹⁴ Az igény és általában a jog finom megkülönböztetésének egy példája: „Az elévülés tárgya a lejárt kamat, nem pedig a kamatfizetésre való jog; elévül a lejárt hátralékos kamat, de nem évül el a hitelezőnek az a joga, hogy kamatot követeljen.”¹⁵

2 Földi András–Hamza Gábor (Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével): A római jog története és institúciói. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 518–520. margószám.

3 Werbőczy István: Hármaskönyve I. rész 78. cikk.

4 Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1845. 1. rész. 607–620.; idézi: Bíró György: Az elévülés intézménye. SectioJuridica et Politico, Miskolc, Tomus XXVI/2. (2008), 541–557.

5 Frank Ignác: Osiség és elévülés (Ertekezés mellyel Prof. Frank Ignác a Magyar Akadémiának levelező tagjává kinevezetvén helyet foglalt. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1848.); idézi Villányi László: Követelések megszűnése és elévülése. In: A magyar magánjog, Harmadik kötet, Kötelmi jog általános része (szerk. Szladits Károly). Budapest, Grill, 1941. 631.

6 Villányi László: i. m. (5. jegyzet) 631.

7 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964, 344.

8 Rudolf Lóránt: Az elévülés. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1961. 111.

9 Lásd pl. Bíró György: Kötelmi jog. Miskolc, Novotni, 2006. 91.

10 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 631. (kiemelés az eredetiben).

11 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632. (kiemelés az eredetiben).

12 Szladits Károly: A kötelelem jogalkata és keletkezése. In: A magyar magánjog. Harmadik Kötet. Kötelmi jog általános része (szerk.: Szladits Károly). Budapest, Grill, 1941, 25.

13 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 27. (kiemelés az eredetiben).

14 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 27.

15 Bátor Viktor: Pénztartozás, kamat. In: A magyar magánjog. Harmadik Kötet. Kötelmi jog általános része (szerk.: Szladits Károly). Budapest, Grill, 1941, 357.

2.2.2. *Mi nem évül el?*

Az előzőekből következik, hogy *nem évülnek el* a személyiségi és a dologi jogok, a hatalmasságok, továbbá az esedékessé nem vált, vagy egyébként igénynek nem minősülő követelések. (Amint erre alább külön is kitérünk, elévülnek viszont az el nem évülő jogokhoz kapcsolódó, azokból illetve azok megsértéséből származó egyes követelések, feltéve, hogy igénygé válásuk feltételei bekövetkeznek.)

Amint részben már fentebb is idéztük: „Ellenben általában nem évülnek el az olyan jogi lehetőségek, amelyek *nem igények*; közülük a dologi jogokra nézve az elbirtoklás szabályai irányadók, a folyamatos kötelmi jogi viszonyok szerződéses, vagy törvényi időhatározás alá eshetnek; a hatalmasságok tekintetében sokszor záros jogérvényesítési határidők állanak, stb.”¹⁶

Itt Villányi, a jogok csoportosításának fenti csoportosításával összhangban, az igénynek nem minősülő jogok közül utal az abszolút jogokra, a hatalmasságokra, és a követelések közül kiemeli a „folyamatos kötelmi jogviszonyok” csoportját.

A Ptk. szakirodalmában is ezzel összecsengő megállapítást találunk: „Folyamatos és egységesnek tekinthető jogviszonyból származó követelések elévülése a jogviszony megszűnésekor kezdődik.”¹⁷

A folyamatos szolgáltatásra irányuló követelések elévülése írásunk tárgyának központi kérdése; erre részletesebben visszatérünk az elévülési idő kezdete kapcsán.

2.2.3. *Az el nem évülő jogokhoz kapcsolódó igények*

Annak a vizsgálatát, hogy mi az, ami elévül, és mi az, ami nem, annak hangsúlyozásával zárjuk, hogy az el nem évülő jogokból, különösen pedig e jogok megsértéséből adódhatnak olyan követelések, amelyek már az elévülés alá esnek. Amint ezt még később is látni fogjuk, az elévülés szempontjából nem a jogviszony, hanem mindig az érvényesíteni kívánt konkrét követelés jellemzői a relevánsak.

A talán legfrissebb, az elévülés dogmatikai alapjait feldolgozó mű ebben a körben említi az *előzetes szerződésszegést* (1959-es Ptk. 395. §, új Ptk. 6:151. §) és a *károsodás veszélyének esetét* (1959-es Ptk. 341. §, új Ptk. 6:523. §).¹⁸ Mindkét esetben arról van szó, hogy kártérítési vagy egyéb szerződésszegési igény érvényesítése időelőtti lenne, azonban a törvény – a nagyobb kár megelőzése érdekében – már e korai szakaszra speciális igényt állapít meg.

Még eklatánsabb, hogy míg a *tulajdoni igények* nem évülnek el (1959-es Ptk. 115. §, új Ptk. 5:35. §), a tu-

lajdonjog megsértéséből fakadó kötelmi jogi, elsősorban kártérítési igények elévülnek.¹⁹

Végül pedig fontos kiemelni, hogy míg *érvénytelen szerződésre* igényt alapítani nem lehet (az 1959-es Ptk. alapján kialakult egyértelmű bírói gyakorlat alapján az új Ptk. 6:128. §), az érvénytelenség jogkövetkezményének alkalmazásából fakadó igények elévülnek: „Az eredeti állapot helyreállítására vonatkozó igény, mint az érvénytelenség másodlagos jogkövetkezményéhez fűződő igény elévüléséről a magyar jogi irodalomban Weiss Emília foglalt állást elsőként. Nézete szerint, amely általánosan elfogadott a mai napig, ezen jogkövetkezmény elévülés alá esik.”²⁰ Ezzel összhangban döntött a bíróság egy közelmúltban folyt perben: „Felperes keresetében érvénytelenségre hivatkozott, érvénytelenségre alapította keresetét. A Ptk. 237. § (1) bekezdése alapján érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani. Semmis szerződéshez joghatás nem fűződhet, így az érvénytelenség címén előterjesztett visszafizetés iránti igény elévülésének kezdő időpontja az az időpont, amikor a felperes teljesített, a pénzeszközöket az alperesnek átadta.”²¹

2.3. *Mi az elévülés?*

„Az elévülés a követelések bírói érvényesítésének megszűnése időmúlás folytán.”²² „A kötelmi viszony az elévülés kifogása következtében elveszíti bírói érvényesíthetőségét, *igény voltát*”; illetve „a kötelmet meg lehet fosztani az igénytől az elévülés kifogásával”.²³ Mindezek alapján elévülés alatt azt értjük, hogy – az idő múlása és a hitelezőnek az igény érvényesítése terén tanúsított passzivitása következtében – *a már igény állapotába jutott követelés elveszíti igény jellegét, azaz bírói úton való érvényesíthetőségét.*

(Témánk szempontjából nem releváns, de az elévülés fogalmának fontos eleme, hogy az elévülés lényegét alkotó jogvesztés nem automatikusan következik be; az elévülés az adós számára egyoldalú jogot, hatalmasságot teremt arra, hogy a követeléssel szemben kifogással éljen; a követelés akkor veszíti el a bírói úton való érvényesíthetőségét, ha az adós él az elévülési kifogás jogával.)

2.4. *Az elévülés nyugtvása*

Az elévülés funkciójának, jogpolitikai céljának kiegyensúlyozott érvényesülése szempontjából fontos

16 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632. (kiemelés az eredetiben).

17 A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk.: Gellért György). Budapest, CompLex, 2007, 1167.

18 Gondosné dr. Pusztahelyi Réka: A magánjogi elévülés dogmatikai alapjai (PhD értekezés). Miskolc, 2013. 90–91.

19 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 59–60.

20 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 54. (Weiss Emília; A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Budapest, KJK, 1969. 210. alapján).

21 PIT-H-GJ-2011-46. bírói határozat, Pécsi Ítéltábla Gf. IV. 30.180/2011/8.

22 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 631.

23 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 16., 27.

szerepet játszik a nyugvás intézménye. Ennek hiányában az elévülésből származó jogvesztés bizonyos esetekben indokolatlanul, méltánytalanul sérelmes lenne a jogosult (hitelező) számára. Az elévülés intézményének ez a lényeges eleme azonban védelmet nyújt a jogosult számára az ilyen sérelem ellen.

Az elévülés nyugvása magával az elévüléssel egyidős,²⁴ általánosan elismert intézmény, amint az kifejeződik a „*Contra non volentemagere nulla currit praescriptio*” (az eljárásra nem képes személlyel szemben nem folyik az elévülés) maximában. Werbőczy is megemlékezik róla: „Tudnunk kell azonban, hogy ha valaki véletlenül a törökök, sarancénok, tatárok, vagy más hitetlenek kezébe és fogságába esik s ottléte az elévülés idejét túlhaladja, akkor ebben az esetben az elévülés mit sem ér”.²⁵ Az elévülés nyugvásának lényegét Szladits a következőképpen fejezi ki: „Mindaddig, amíg a követelés érvényesítése bizonyos jogi, vagy tényleges akadályokba ütközik, az akadályok fennállásának ideje alatt a még meg nem indult elévülés nem indulhat meg, a már megindult elévülési időbe pedig az akadályok időtartamát nem lehet beszámítani.”²⁶

Rudolf az elévülésről szóló monográfiájában a korábbi 32 éves általános elévülési idő 5 évre való lerövidítése melletti érvek körében fejt ki, hogy „a Ptk. a nyugvási okoknak oly általános megfogalmazását adta, hogy bíróságaink – minden valószínűség szerint – ki tudják majd küszöbölni adott rendkívüli esetekben a jogosult indokolatlan érdeksérelemét.”²⁷ „Előfordulhatnak ugyanis olyan konkrét tényállások, hogy a jogosult ténylegesen nem tudja gyakorolni kereseti jogát a kérdéses időpontban; (...) ezeket a tényállásokat olyanoknak tekintjük, mint amelyek akadályozzák a jogosultat alanyi jogának érvényesítésében és így az elévülési időt nyugtatják.”²⁸

Szépen fejezi ki ugyanezt a gondolatot egy nem régi bírói döntés is: „Az elévülés lényegében a mulasztása folytán éri a károsultat, a nyugvásának lényege, pedig az, hogy a követelés érvényesítésének azokat az akadályait, amelyek nem hozhatók összefüggésbe a károsult magatartásával, ne lehessen az ő terhére róni. Az elévülés nyugvása meghosszabbítja az elévülési időt, és a hatályos jogi szabályozás mellett bekövetkezhet már az elévülési idő alatt, de akkor is, amikor az igény érvényesítés akadály a elévülés megkezdésének időpontjában már fennállott.”²⁹

Fontos hangsúlyozni, hogy az elévülés nyugvásához a törvény azt követeli meg, hogy az igényérvényesítés

akadályaként megjelölt ok a jogosulton kívül álló, objektív ok legyen, olyan, amely annak ellenére fennáll és akadályozza az eredményes igényérvényesítést, hogy a jogosult ennek érdekében mindent megtesz, ami az adott helyzetben általában elvárható.

Míg tehát az elévülés elsősorban az adós érdekeire van tekintettel, amikor megkönnyebbülést hoz számára azzal, hogy az elévülési idő elteltével megszűnik a perrel fenyegető bizonytalan helyzet, a nyugvás a hitelező érdekeit szolgálja azzal, hogy megakadályozza azt, hogy meg nem érdemelten következzen be az elévülésből fakadó érdeksérelem.

E cikk közvetlen tárgya szempontjából ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy koncepcionálisan meg kell különböztetni az elévülés kezdetét és az elévülés nyugvását. Az elévülési idő kezdete az az időpont, amikor – hacsak be nem áll az elévülés nyugvása – megkezd teln az elévülési idő. Az elévülés kezdete előtt a nyugvás kérdése fel sem merülhet, és az elévülési határidők is eltérően alakulnak, tekintettel arra, hogy a nyugvás hatályos szabályai nem a klasszikus felfogást követik, amikor egy az egyben kiesik az az idő, amely alatt az elévülés nyugodott.³⁰

3. Az elévülés kezdete

3.1. A szabály fogalmi jellege

Az elévülés bizonyos idő elteltével következik be, kérdés ezért, hogy ez az idő mikor indul el. Az elévülés fenti fogalmából egyenesen következik, hogy az elévülési idő kezdete a követelés igény állapotba lépésének időpontja.

Az elévülés kezdetét ugyanígy értették a római jogban is: „Az elévülés kezdetét attól a naptól kellett számítani, amelyen a kereseti jog létrejött (*actionata est*).”³¹ Így volt ez a háború előtti magyar jogban is: „Az elévülési idő általában akkor kezdődik, amikor a követelés jogilag érvényesíthetővé válik. A kötelelem jogi érvényesíthetőségének időpontja rendszerint a követelés lejárata.”³²

A Ptk. a fenti meghatározással teljes összhangban mondja ki, hogy az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik [1959-es Ptk. 326. § (1) bekezdés, új Ptk. 6:22. § (1) bekezdés].

A törvény fenti rendelkezését a szakirodalom szintén úgy értelmezi, hogy „Valójában az elévülési idő

24 Földi–Hamza: i. m. (2. jegyzet) 523. margószám.

25 Werbőczy István Hármaskönyve I. rész 79. cikk.

26 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 638.

27 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 120.

28 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 34.

29 BH 2005. 104. számú döntés (kiemelés: GI).

30 A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának PK 51. sz. állásfoglalása és a BH 2005. 104. számú határozat is egyértelműen megkülönbözteti az elévülés megindulásának időpontját és az elévülés nyugvását.

31 Földi–Hamza: i. m. (2. jegyzet) 521. margószám (kiemelések az eredetiben).

32 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 636. (kiemelés az eredetiben).

akkor kezdődik, amikor a követelés jogilag érvényesíthetővé válik. A kötelem jogi érvényesíthetőségének időpontja rendszerint a követelés lejárata.³³ Ezzel teljesen megegyezően jelenti ki ezt a tételt az elévülés kezdetét tárgyaló rész indításként Gondosné: „Az elévülési idő általában akkor kezdődik, amikor a követelés jogilag érvényesíthető válik.”³⁴

A fentiekben tehát, anyagi jogi nyelven azt mondtuk, hogy a követelés igényné, azaz jogilag érvényesíthetővé válásának időpontjában kezd elévülni. Ezt, eljárásjogi megközelítésben úgy lehet megfogalmazni, hogy az elévülés elindul akkor, amikor a jogosultnak van olyan a Pp. 1. §-ában körülírt vagyoni vagy személyi joggal kapcsolatos, egyedileg beazonosítható követelése, amelynek érvényesítése érdekében marasztalásra irányuló kereset indítható, azaz a Pp. 121. §-ában írt követelménynek megfelelően az érvényesíteni kívánt jog és a határozott kereseti kérelem megfogalmazható, és a Pp. 122. §-a szerint lejárt követelésre irányul, tehát nem időelőtti, továbbá nem minősül bírói úton nem érvényesíthető követelésnek sem, tehát nincs helye a Pp. 130. § f) pontja alapján a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasításának.

3.2. Mikor nem kezdődik el az elévülés?

Az elévülési idő tehát fogalmilag akkor kezdődik, amikor a követelés az igény állapotába lép. Ez a szabály, éppen fogalmi jellegénél fogva, – eltérő speciális jogszabályi rendelkezés hiányában – kivétel nélkül érvényesül.³⁵ Ezért, amikor az elévülés nem indul el, akkor – bár a jogirodalomban és a gyakorlatban sokszor így fogalmazódik meg – általában nem e szabály alóli kivételről van szó, hanem arról, hogy az adott követelés nem vált igényné, nem valósult meg tehát az elévülés alapvető, nélkülözhetetlen feltétele. Ezért ezekkel kapcsolatban az elévülési idő kezdetének a kérdése fel sem merül.

Ezzel egyezően Szladits is a „nem igények” körében említi – a dologi jogok és a hatalmasságok mellett – a folyamatos kötelmeket.³⁶ Az elévülés kezdetét pedig ettől teljesen elkülönülten tárgyalja. Az elévülési idő kezdetével kapcsolatban bemutatja a fentebb tárgyalt főszabályt, majd pedig a jogszabályi kivételeket, de ennek kapcsán az igény állapotában nem lévő követelések illetve egyéb „nem igények” már szóba sem jönnek, mivel e jogok esetén az elévülésről szó sem lehet.³⁷

Az alábbiakban ezért – a Törvény elévülési szabályának indoklásaként megjelölt évrre is figyelemmel – azt vizsgáljuk, hogy miként alakul az elévülés, pontosabban a követelés igényné válása egy olyan esetben, amikor a jogviszony természete kérdésessé teszi azt, hogy ez bekövetkezik-e. Ezek azok a jogviszonyok, amelyek a jogi nyelvben, következetlen szóhasználat következtében, hol tartós, hol folyamatos, hol pedig egységes jogviszonyként vannak megjelölve.

4. Tartós jogviszony vagy folyamatos kötelezettség?

4.1. A tartós jogviszonyok

Az I. világháborút követően vetődött fel először hangsúlyosan az, hogy a tartós jogviszonyok több szempontból különleges kezelést igényelnek. Ekkor jogszabályok és bírósági ügyek sora foglalkozott azzal, hogy a körülményeknek a háborús helyzet okozta megváltozása miként érinti a korábban kötött szerződéseket. Jól mutatja a probléma felmerülését és megközelítésének lehetőségeit Almási Antal és Beck Salamon ezzel kapcsolatos cikk-váltása 1920-ban.³⁸

Almási cikkében alapvetően azzal a problémával foglalkozik, és azt a gyakorlatot utasítja el, hogy eseti, kvázi kivételes jellegű és gyakran rendeleti szintű szabályozással kezeljék ezt a problémát. A bírói gyakorlat alapján azt mutatja be, hogy a magyar jogban enélkül is lehetőség van arra, hogy a körülmények megváltozásának következményeit megfelelően kezeljék. Ennek kapcsán hangsúlyozza, hogy a szerződések és különösen a hosszú lejáratú szerződések „abban a forgalmi feltevésben és annak hallgatólagos kikötése mellett létesülnek, hogy a gazdasági élet tömegjelenségei megkötésüktől teljesítésükig nagyjából azonosak maradnak, hogy a szerződések teljesítése még ugyanabban a gazdasági világban történik, mint azok megkötése, hogy azonos maradt a szerződés teljesítésének gazdasági jellege [...] a jelenlegihez hasonló gazdasági kataklizma nem csupán a jogi tények egy bizonyos fajtáját, hanem igenis forgalmi jogi tényen sarkalló hosszú lejáratú időszakos szolgáltatásokat eredeti jellegüktől foszthatja meg és vetheti alá lényeges változásoknak.”

Bár néhány kérdésben nem értenek egyet, Beck Salamon kiindulási pontja is nagyon hasonló: „De épen amiatt, mert a véges emberi elme a szerződés hosszú

33 Kemes István: Az időmúlás joghatásával összefüggő egyes kérdések. Bírósági Döntések Tára. 2011. 2. 67. (kiemelés az eredetiben).

34 Gondosné: i. m. (18. jegyzet) 87.

35 A háború előtti jogban egy ilyen speciális kivétel volt irányadó pl. az 1883. évi XXV. tc. alapján a hitelezési ügyletekből eredő kamatkövetelésekre, amelyeknek az elévülése a lejárati évet követő esztendő első napján kezdődött.

36 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632.

37 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 636–637.

38 Almási Antal: Hosszú tartamú időszakos szolgáltatások. Jogtudományi Közlöny. 1920. 15. 113–114., Beck Salamon: Huzamos szerződések. Jogtudományi Közlöny. 1920. 17. 130–131., Almási Antal: Szerződések válságokozta változásai. Jogtudományi Közlöny. 1920. 23. 178–180.

tartama alatt előálló eshetőségekre, változásokra évekkel előre megfelelően gondoskodni nem tud, valójában mindig érezzük, hogy az egyéni felelősségre alapított szigorú kötelezettségi elv sértetlen fenntartása igaztalanul nehezedik a félre, aki hogy újból Grosschmied kifejezésével éljünk a rendszerintiség tudatában vállalta el a kötelezettséget és egyszerre szembekerült a kivétellel, amelyet előre nem is láthatott. A helyzetnek, a viszonyoknak gyökeres megváltozása pedig a szerződések tartamának megnövekedésével egyenes arányban növekvő lehetőséggel találja magát szemben. Ennek következménye az, hogy a huzamos tartamú szerződéseknél egyrészt sokkal gyakrabban jelentkezik a *clausula rebus sic stantibus* fölvetése, de egyúttal sokkal indokoltabb is a *clausula*-nak a szerződések ezen neménél való legalább részleges elismerése.”

Beck Salamon, Almásinál tágabb megközelítéssel, alapvetően azt veti fel, hogy pótolni kell azt a hiányt, hogy a magyar jog korábban nem vette számba a hosszú lejáratú szerződések sajátosságait. Úgy gondolja, hogy ezzel kapcsolatban három fő kérdés merül fel: szükséges lehet a szerződések megkötéséhez az általánoshoz képest többlet formai követelményeket előírni; az általánosnál könnyebben lehetővé kell tenni a szerződések megszüntetését; és biztosítani kell a *clausula rebus sic stantibus* elvének érvényesülését. Sem Almásinál, sem Beck Salamonnál nem merül fel, hogy önmagában a szerződések tartós jellege bármilyen módon érintené az e szerződésekből fakadó igények elévülését.

A tartós jogviszonyokról a Ptk. egyik alapvető kommentárja a következőket mondja: „A tv. nem határozza meg, hogy mi tekintendő tartós jogviszonynak. A GKT 3/1978. sz. állásfoglalással módosított GKT 82/1973. sz. állásfoglalás indokolása arra mutatott rá, hogy a bírói szerződésmódosításnak helye lehet, a tartós jogviszonyt el lehet ismerni, ha a szállítási vagy vállalkozási szerződés teljesítése a felek magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabja” (GEH 155. o.). Eszerint tehát nem az a döntő, hogy a teljesítés egy vagy több cselekménnyel történik meg, hanem tartós jogviszony akkor van, ha a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását hosszabb időtartamra meghatározza a szerződés (LB Gf. V. 31059/1982. – BH 1984/6. sz. 231.).³⁹ Lényegében ez jelenik meg az újabb bírósági gyakorlatban is: „Tartós jogviszonyt a felek olyan szerződése keletkeztet, amely az egymással szemben fennálló jogait és kötelezettségeiket hosszú időn át meghatározza.”⁴⁰

A fenti sajátosságok vizsgálata alapján azt kell megállapítanunk, hogy azok nem tartalmaznak semmi olyan elemet, amely azt indokolná, hogy az ilyen jogviszonyból fakadó követelések elévülésének az általánostól eltérően kellene alakulnia. Az 1959-es Ptk. gyakorlatában is elsősorban a felmondási jog és a bírói szerződésmódosítás kapcsán merül fel az a kérdés, hogy a felek közötti jogviszony tartós jellegű-e. *Önmagában tehát az a körülmény, hogy egy követelés tartós jogviszonyból fakad, nem befolyásolja annak igényné válását, és így elévülését sem.*⁴¹

4.2. Az időszakosan visszatérő szolgáltatások

Azt, hogy nem a jogviszony tartós jellege a meghatározó a követelések elévülése szempontjából, jól mutatja az időszakosan visszatérő szolgáltatások elévülése.

Ezzel kapcsolatban először is érdemes felidézni, hogy Szladits szerint a kötelmi jogviszony fogalma alatt két dolgot is értenek: egyrészt magát az alapviszonyt, a különböző joghatások „szülőökát”, másrészt pedig a hitelező és az adós közötti egyes követeléseket. A kettőt azonban meg kell különböztetni, mert ezek különféle variációkban fordulhatnak elő: viszonyos kötelek esetén például a jogviszony tartalmát különböző szembenálló követelések képezik, de „Lehet továbbá, hogy ugyanaz a kötelelem az egyik adós oldalon is több különböző tartozásnak alapja. Ilyenek elsősorban az ún. *szukcesszív*, vagyis ismétlődően egymű szolgáltatásra irányuló tartozások.”⁴²

Az ilyen visszatérő szolgáltatások különösen jellemzőek a tartós jogviszonyokra, ezért jól mutatja, hogy meg kell különböztetni magát a jogviszonyt, és az ennek alapján keletkező követeléseket. Elévülésről pedig jellemzően csak az utóbbi tekintetében lehet szó.

Rudolf is többször visszatér az időszakosan visszatérő szolgáltatásokra. Ezzel kapcsolatban a szovjet jogirodalomból is idéz általa kiemelkedőnek tartott állásfoglalásokat, amelyek szerint „A tartós és tevére irányuló jogviszonyok időszakonként visszatérő fizetése-inél mindegyik összegre külön-külön kezd folyni az elévülés.”; illetve „a szerződésben meghatározott idő eltelte a kezdő időpont a tevére irányuló tartós jogviszonyoknál; ha *szukcesszív* teljesítéséről van szó, úgy minden részteljesítési határidő ily kezdő időpontnak számít.”⁴³ Úgy tűnik, hogy éppen ezt a felfogást alkalmazná ő maga is a tartási szerződéssel kapcsolatban is, valójában azonban, a kategóriák nem világos megkülönböztetése miatt nem helyesen. Kifejti, hogy az

39 Harmathy Attila: A szerződés módosítása. A tartozáselismerés. In: A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk. Gellért György). Budapest, CompLex, 2007. 904.

40 FIT-H-GJ-2008-104. bírósági határozat; Fővárosi Ítéltábla 12. Gf. 40.012/2008/8.

41 Hibásak tehát a következőhöz hasonló megfogalmazások: „Nézetünk szerint általában minden tartós jogviszonyon alapuló igény elévülhetetlen...” (Rudolf Lóránt: Határidők a polgári jogban és a munkajogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1965. 9–10.), és mint később látni fogjuk, ő is olyan értelemben használja e kifejezést, amelynek a tartalma lényegesen szűkebb, mint ahogy azt általában értjük.

42 Szladits: i. m. (12. jegyzet) 28. (kiemelés az eredetiben).

43 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 90., 128.

adott jogviszony társadalmi-gazdasági rendeltetésére „tekintettel ismeri el a jogszabályalkotó és részesíti védelemben a tartós, időszakonként visszatérő szolgáltatásra irányuló jogviszony jogosultjának a tartásra való jogosultságát és csak a lejárt tartásdíjak elévülését mondja ki. Nem évül el a kamatozási jelleg sem, hanem csak a lejárt kamatok követeléséhez való igény.”⁴⁴ Amint később látni fogjuk, a tartási kötelezettség inkább a folyamatost teljesítést igénylő szolgáltatások körébe tartozik és erre tekintettel nem évül el, míg a tartásdíjak és a kamatok fizetése az időszakosan visszatérő szolgáltatások, amelyek pedig elévülnek.

Szladits és Rudolf között a különbség abban van, hogy Szladits azt a kérdést, hogy egy adott követelés elévülhet-e vagy sem, alapvetően nem a jogalkotó mérlegelésétől teszi függővé, hanem számára – következetesen végig víve azt az elvet, hogy elévülésről csak igénynek minősülő követelés esetén lehet szó – egyértelmű, hogy sem az alapjogviszony, sem pedig az abból fakadó folyamatos szolgáltatási kötelezettség tekintetében nem lehet szó elévülésről. Ebből következik, hogy míg a tartási kötelezettség teljesítésére irányuló követelés nem évül el, az egyes lejárt tartásdíjak elévülnek. Még inkább igaz ez a kamatra való jog illetve a lejárt kamatkövetelések közötti – mint fentebb említettük, Szladitsnál is megtalálható – különböztetés tekintetében.

4.3. A folyamatos és egységes jogviszony

Nem kizárólag a huzamos ideig fennálló tartós jogviszonyok körében fordulnak elő, de azért jellemzően ezen belül alkotnak egy szűkebb kört azok a jogviszonyok, amelyeket folyamatosnak és egységesnek írhatunk le. Ez a kategória több helyen és megalapozottabban merül fel az elévüléssel összefüggésben.

Először is, mint már említettük, Villányi a folyamatos kötelmi jogviszonyokat a „nem igények” körében említi, amelyek tekintetében elévülésről nem lehet szó.⁴⁵

Benedek Károly szerint pedig: „Folyamatos és egységesnek tekinthető jogviszonyból származó követelések elévülése a jogviszony megszűnésekor kezdődik.”⁴⁶

A bírósági gyakorlatban például lízingszerződés kapcsán jelent meg a jogviszony egységességének az elévülés szempontjából való figyelembevétele. A bíróság az adott szerződést a bérlet és a részletvétel elemeit egyaránt tartalmazó atipikus szerződésnek minősítette, és ez utóbbi elemre tekintettel állapította meg, hogy „A felek között meghatározott időszakra, tartós

jogviszony jött létre, annak tartalma egységes egészet képez, amíg meg nem szűnik, a szerződés fennállása alatt tehát elévülésről nem lehet szó. Az egyes ráták szerint járó díjrészek a szerződés fent említett kikötésére tekintettel vételár részleteknek tekintendők.” Ennek alapján a döntés kiemelt része szerint az egyes díjrészek tekintetében az elévülés „fogalmilag kizárt” (BH 1991. 357.).

Lényegében ugyanezt az érvelést ismételte meg a bíróság néhány évvel később, amikor úgy foglalt állást, hogy „A szerződés végső célja a lízingtárgyak megvásárlása, ezért a követelésen a teljes vételárkövetelést kell érteni, amelyre az alperes lényegében részletfizetést kapott, tehát amelyhez a felperes hitelt nyújtott. Az egyes részletek késedelmes fizetése valóban szerződésszegésnek minősül, a felperes a teljes vételárra – valamennyi részletre – azonban csak akkor lesz jogosult, ha a lízingtárgy tulajdonjogát átruházza. A tulajdonjog átszállása viszont, ahogyan ezt a felek adásvételi szerződése is tartalmazza, a teljes lízingdíj és a „végeladási” ár megfizetésével történik meg. A felperes követelése tehát a saját szolgáltatásának teljesítése előtt nem évülhet el.” (BH 1998. 242.; Legf. Bír. Gfv. X. 33.402/1996.).

Egy más típusú, különböző elemeket tartalmazó együttműködési megállapodás kapcsán is a fenti szempontok kerülnek előtérbe. A bíróság kimondta, hogy „A felperes által hivatkozott BH 1991. 357. számú eseti döntés az elévülést olyan tartós jogviszony esetében zárja ki, amelyben meghatározott időszakra jön létre a jogviszony, annak tartalma egységes egészet képez.” Az adott esetben azonban „a felperes teljesítése az alperes felé nem folyamatos, a felperes a pénzeszközöket átadta, teljesítése ezzel befejeződött, a követelés esedékessé vált, az elévülés megkezdődött. A jogviszony tartalma nem képez olyan egységet, amelyben a felek teljesítése ne volna elkülöníthető, és így a jogviszony megszűnéséig az elévülés nem következhetne be.” (PIT-H-GJ-2011-46. bírósági határozat; Pécsi Ítéltábla Gf.IV.30.180/2011/8.).

Hasonló logika alapján érvel Rudolf is monográfiájában a tartási jogviszonnyal kapcsolatban: „A tartási szerződések szokásos formája az, hogy a jogosult átruházza ingatlanát tartás ellenében. Ilyen viszonylatban a tartási kötelezettség teljesítése tulajdonképpen ingatlan vételárának folyamatos törlesztését is jelenti.”⁴⁷

A fenti példákban a jogviszony folyamatos és egységes jellegét alapvetően a jogügylet tulajdonátruházó jellege adta, de a Pécsi Ítéltábla indoklásában, az el nem évülés követelményeként már megjelent a teljesítés folyamatossága is. Az alábbi példákban azonban

44 Rudolf Lóránt: Határidők a polgári jogban és a munkajogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1965. 9–10.

45 Villányi: i. m. (5. jegyzet) 632.

46 Benedek Károly–Gellért György: A szerződés megszűnésének egyes esetei. Az elévülés. A Polgári Törvénykönyv magyarázata (szerk. Gellért György). Budapest, CompLex, 2007. 1167.

47 Rudolf: i. m. (8. jegyzet) 103.

már a szolgáltatás folyamatossága önállóan eredményezi azt, hogy a teljesítés iránti követelés a jogviszony fennállása alatt nem tud elévülni: „A házkezelés az egész kezelési idő tartamára kiterjedő olyan folyamatos, huzamos jogviszonyt hoz létre a felek között, amely jogviszony fennállása alatt a kezelt vagyontárgynak lehetnek hasznai, és a kezeléssel kapcsolatban költségek is merülhetnek fel. Ebben a helyzetben tehát kölcsönös beszámításra nyílik lehetőség. Az évenkénti elszámolási kötelezettség ezért nem akadályozza annak, hogy a felek a jogviszonyból eredő követeléseiket a jogviszony megszűnésétől számított elévülési időn belül érvényesítsék.”⁴⁸

A fenti idézetben szereplő házkezelési szolgáltatás kötelezettje folyamatosan köteles biztosítani, hogy a kezelésére bízott ingatlan rendben működik; ha ebben hiba merül fel, akkor köteles azt haladéktalanul megszüntetni. Ha e kötelezettségét elmulasztja, az nem válik egy önálló, önállóan érvényesíthető lejárt kötelezettséggé; inkább arról van szó, hogy a jogviszony tartama alatt mindaddig, amíg az adott hiba fennáll, fennáll a kezelő kötelezettsége is annak megszüntetésére. Nem az elmulasztott kötelezettségét kell teljesítenie, hanem mindenkor az aktuálisan fennálló hibát kell megszüntetnie. Ezért, ebben az esetben nincs olyan igény, amelynek az elévüléséről szó lehetne.

Hasonlót fejt ki Rudolf is: „(...) a jogellenes állapot tartama alatt minden pillanatban új kereseti jog születik, tehát ezek mindenkor érvényesíthetők, még ha a korábban keletkezett igények már el is évültek.”⁴⁹ A későbbi munkájában pedig szintén megjelenik ez a motívum a korábban már idézett gondolat teljes változatában: „Nézetünk szerint általában minden tartós jogviszonyon alapuló igény elévülhetetlen oly értelemben, hogy minden pillanatban új igény születik.”⁵⁰

Úgy gondoljuk, ebből egyértelmű, hogy Rudolf a tartós jogviszony kifejezést itt egy sajátos értelemben használja, olyan jogviszonyokat ért alatta, amelyekre igaz az a megállapítás, hogy „minden pillanatban új igény születik”. Ez pedig lényegében az előző példán bemutatott folyamatos teljesítésre irányuló szolgáltatásokra jellemző.

Ahogy fentebb, az időszakos szolgáltatások kapcsán már említettük, ugyanez áll a tartási szerződésből fakadó tartásra való jogosultságra is, ezért a tartási szerződésből fakadó, tartásra irányuló követelést nem csupán azon az alapon lehet az elévülésből kizárni, hogy ez a tulajdonszerzés egységes ellenértéke, hanem azon is, hogy maga a kötelezettség folyamatos teljesítést kí-

ván. Ugyanilyen alapon mondhatjuk továbbá azt is, hogy bérleti szerződés esetén, annak fennállása alatt, a bérbeadónak az a kötelezettsége, hogy biztosítsa a bérlő számára a bérlemény zavartalan birtoklását és használatát, nem tud elévülni.

Gondosné dolgozatában mind az el nem évülő jogok, mind pedig az elévülés kezdete kapcsán foglalkozik – mindkét helyen a tartós jogviszonyokra utaló cím alatt – a folyamatos kötelezettségekkel. Megállapítja, hogy „Folyamatosan nyújtott szolgáltatásra vonatkozó követelés szintén nem évül el, így pl. lakásbérleti szerződés”.⁵¹ Ennek kapcsán Újlakira hivatkozik, aki szerint a bérbeadó kötelezettségének lényege a folyamatos használat biztosítása, „ezért szükségszerű annak folyamatos fennállást elismerni [...] tekintettel arra, hogy kötelezettsége, hogy a bérlemény használatát a folyamatos szerződésszerű használatra alkalmas állapotban biztosítja, e kötelezettsége folyamatos megszegése a szavatossági igény elévülését kizárja.”⁵² Hasonlóan, az elévülés kezdetét tárgyaló fejezetben is megállapítja, hogy „A folyamatosan fennálló szolgáltatás kötelezettség, mint tartozás követelésére vonatkozó igény, tehát pillanatról pillanatra megújul, így ezen igények tekintetében sem elévülésről, sem az elévülés kezdetéről, a jogviszony fennállta alatt nem beszélhetünk, ennél fogva lényegében ezen igények is elévülhetetlenek. Ezzel szemben a tipikusan a szolgáltatási kötelezettség megszegéséből fakadó igények elévülése már a jogsértéssel kezdetét veszi.”⁵³ Ugyanitt, az előzetes szerződésszegés kapcsán is megjegyzi, hogy „Sajátos azonban ezen igények elévülése is, mivel a teljesítést megelőzően a bekövetkezett érdeksérelem folyamatosan fennáll, ezért újból és újból megújuló alapját képezik az érvényesítendő igénynek, ezért lényegében az elévülés itt fogalmilag értelmezhetetlen lesz.”⁵⁴

Megállapíthatjuk tehát, hogy az az elv, amely szerint elévülésről csak igénynek minősülő követelés esetén lehet szó, elvezet ahhoz az eredményhez, hogy sem az alapjogviszony, sem pedig az abból fakadó folyamatos szolgáltatási kötelezettség tekintetében nem lehet szó elévülésről. Ebből következik, hogy míg például a tartási kötelezettség teljesítésére vagy a bérlemény használati jogának biztosítására irányuló követelés nem évül el, az egyes lejárt tartásdíjak illetve bérleti díjrészek elévülnek. Még inkább igaz ez a kamatra való jog illetve a lejárt kamatkövetelések közötti – mint fentebb említettük, Szladitsnál is megtalálható – különböztetés tekintetében.

48 *Benedek Károly–Gellért György*: i. m. (46. jegyzet) 1167.

49 *Rudolf*: i. m. (8. jegyzet) 111.

50 *Rudolf*: i. m. (44. jegyzet) 9–10.

51 *Gondosné*: i. m. (18. jegyzet) 68.

52 *Gondosné*: i. m. (18. jegyzet) 68–69. (*Újlaki Miklós*: Bérlet. A magyar magánjog. Negyedik kötet, Kötelmi jog különös része (szerk.: Szladits Károly). 463. alapján).

53 *Gondosné*: i. m. (18. jegyzet) 121.

54 *Gondosné*: i. m. (18. jegyzet) 91.

4.4. Folyamatos illetve egységes kötelezettség

A fentiekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az elévülés lehetősége szempontjából nem a jogviszony tartós vagy akár folyamatos jellege a releváns. Ami fontos, hogy a jogviszonyból fakadó követelés folyamatos illetve egységes szolgáltatásra irányul-e. Rövid és hosszú időtartamú bérletre, tartásra és más hasonló jogviszonyokra egyaránt igaz, hogy a bérbeadó, eltartó stb. főszolgáltatása folyamatos teljesítést igényel.

A követelés, nem pedig a jogviszony sajátosságára kell a figyelmet fordítani. Mivel a követelés az, ami vagy elévül, vagy nem, azt kell vizsgálni, hogy az adott követelés vajon az igény állapotában van-e. Ebből a megközelítésből ragadhatóak meg tisztán azok az esetek, amelyekben elévülésről nem lehet szó. Ezek közé tartoznak az egységesnek és a folyamatosnak minősülő kötelezettségek. Az előbbieken azt értjük, amikor a kötelezettség jogcíme az egyes teljesítési részleteket egységes egészbe foglalja, az utóbbiakon pedig azokat, amelyek esetében a szolgáltatás természete minden pillanatban megújuló folyamatos teljesítést igényel.

Összegzésként azt állapíthatjuk meg, hogy az elévülés az olyan követelések esetén kizárt, amelyeknél vagy egységes, vagy pedig folyamatosan megújuló jellegüknél fogva az egyes teljesítési részletek nem válhatnak önállóan igénynyé, azaz a perjogi szabályok alapján nem lehetne bírósági úton érvényesíteni.

5. Kölcsönszerződésből fakadó követelések elévülése

5.1. A kölcsönszerződésből fakadó kötelezettségek általában

Kölcsönszerződés alapján az adósnak az alábbi főköveteléseik fakadnak:

- a kölcsönösszeg megfizetése (folyósítása) (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §);
- a kölcsön fenntartása a szerződési szerinti időtartamra (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §).

Kölcsönszerződés alapján a hitelezőnek az alábbi főköveteléseik fakadnak:

- a kölcsönösszeg visszafizetése (törlesztése) (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §);
- kamatfizetés (1959-es Ptk. 523. §, új Ptk. 6:383. §).

A fenti szerződéses kötelezettségek megszegése esetén a másik félnek az alábbi tipikus követeléseik fakadnak:

- követelheti tovább a teljesítést (1959-es Ptk. 300. §, új Ptk. 6:138. §);
- késedelmi kamat (1959-es Ptk. 301. §, új Ptk. 6:48. §);
- kártérítés (1959-es Ptk. 318. §, új Ptk. 6:142. §).

5.2. A kölcsönszerződésből fakadó főkövetelések elévülése

5.2.1. A kölcsön folyósítása iránti követelés

A hitelezőnek a kölcsön nyújtására vonatkozó kötelezettsége a szerződésben meghatározott időpontban esedékké válik, és ezzel megkezdődik az elévülési idő. Adott esetben szerződésértelmezési kérdés lehet, hogy egy kölcsön több részletben való folyósításáról vagy pedig több kölcsön nyújtásáról állapotok-e meg a felek. Az első esetben több részletben teljesítendő, de egyetlen egységes folyósítási (fizetési) kötelezettségről van szó, ezért annak elévülése a teljes összeg nyújtására megállapított határidő lejártakor kezdődik. Az utóbbi esetben pedig mindegyik kölcsön tekintetében önálló fizetési kötelezettség áll fenn, amelyek önállóan évülnek el.⁵⁵

5.2.2. A kölcsön fenntartására vonatkozó követelés

A hitelezőnek az a kötelezettsége, hogy a szerződésben előírt idő alatt fenntartsa az adós számára a kölcsön használatának lehetőségét, tipikus folyamatos szolgáltatásra irányuló kötelezettség, ennek tekintetében ezért elévülésről nem lehet szó.

5.2.3. A kölcsön visszafizetése iránti követelés

Az adósnak az a kötelezettsége, hogy a kölcsön összegét a szerződésben meghatározott időpontban vagy határidőn belül visszafizesse, közösleges pénztartozás, mégpedig a kölcsön teljes összege tekintetében egységes fizetési kötelezettség, függetlenül attól, hogy szerződés szerint a törlesztés egy összegben vagy részletekben válik esedékké. Ennek megfelelően e kötelezettségre is lényegében a folyósítás iránti követeléssel kapcsolatban írtakkal azonos szabályok vonatkoznak. Eszerint a hitelezőnek a törlesztés iránti igénye a törlesztésre meghatározott (végső) időpontban kezd elévülni.

5.2.4. A kamatfizetés iránti követelés

A kamat az idegen pénz használatának az ellenértéke, a késedelmi kamat pedig általánosan kártérítés. A kamatfizetési kötelezettség a pénztartozásokhoz rendszerint kapcsolódó mellékkötelezettség, amely – különösen tartós jogviszonyok esetén – az időszakosan visszatérő szolgáltatások (l. fentebb a 4.2 pontot) egyik tipikus esete (1959-es Ptk. 231. §, új Ptk. 6:47. §).

⁵⁵ A fentieket nem befolyásolja az, ha a kölcsönt az adós lehívására kell nyújtani, mert a lehívás illetve annak esetleges elmaradása közvetlenül nem az elévülésre, hanem a folyósítási kötelezettség esedékké válására van hatással. Az pedig, ha az adott körülmények között az adós hallgatását a kölcsön igénybevételére való jogáról való lemondásként kell értelmezni, szintén nem az elévülés kérdése, mert az ilyen hallgatolagos nyilatkozat magát a kötelezettséget szünteti meg.

A kiindulópont az, hogy a kamatra való jog, azaz a hitelezőnek az a joga, hogy fennálló tartozása után kamatot követeljen, nem igény, ezért nem tud elévülni. Igény viszont az egyes lejárt kamatokra való követelés, amely elévülhet.⁵⁶ „Kamatról csak olyan fizetési kötelezettség esetében beszélhetünk, amely az adós terhére a tartozásának fennállása ideje alatt keletkezett. A kamattartozás tehát keletkezésében járulékos. Az ilyen módon már érvényesen megszerzett kamatkövetelést azonban a hitelező a tőkekövetelés nélkül engedményezheti és a tőketartozás kiegyenlítése után is önállóan érvényesítheti.”⁵⁷

A kamat önálló elévülését támasztja alá az is, hogy a háború előtti jogunkban, amint erre fentebb már utaltunk, a kamat elévülésére néhány tekintetben speciális szabályozás vonatkozott. Ezek szerint a kölcsönök után fizetendő kamatok elévülése az esedékességet követő naptári év első napján kezdődik, és az elévülési idő az általános 32 évtől eltérően, 3 év. Az 1959-es Ptk. eredetileg szintén az általánosnál rövidebb, 3 éves elévülési időt határozott meg a kölcsön után járó kamatokra, az elévülési idő kezdetére azonban már nem mondott ki speciális szabályt.⁵⁸

Mai jogunkban nincs külön szabály sem az elévülés kezdő időpontjára, sem pedig az elévülési időre. A kamat elévülésére ezért mindenben az elévülés általános szabályai az irányadóak.⁵⁹ Eszerint tehát ugyanaz a helyzet, mint korábban a kamatok azon körében, amelyre nem vonatkoztak a speciális szabályok: „Minden olyan kamatnál, amely nem esik az 1883: XXV. T.-c kivételes szabályai alá, a kamatkövetelés elévülésére az általános jogszabályok és elvek alkalmazandók. A lejárat időpontját (amikor a kamat követelhetővé vált), épen úgy kell megállapítani, mint más követelésnél.”⁶⁰

Amint Rudolf is megállapítja, az elévülés szempontjából a kamatfizetés mellékkötelezettség-jellegének sincs jelentősége: „a kamat az érvényesség tekintetében teljesen osztozik a főköveteléssel, de független követeléssé válik az elévülés szempontjából a kölcsön kamat”.⁶¹

A kölcsönjogviszony tartós vagy nem tartós jellege ebből a szempontból semmilyen szerepet nem játszik; nyilvánvaló hogy nem alakulhat eltérően egy rövid-, egy hosszú és még egy nagyon hosszú lejáratú kölcsönből fakadó kamatkövetelés elévülése sem. Az elévülés szempontjából nem a kamatfizetés alapjául szolgáló jogviszony sajátosságai a meghatározóak, ha-

nem az e jogviszonytól többé-kevésbé függetlenedő kamatfizetési kötelezettség. E kötelezettségnek pedig nincs olyan sajátossága, amely annak elévülését megakadályozná.

A kamatfizetési kötelezettség – a tőketörlesztéssel szemben – nem tekinthető egységes vagy folyamatos szolgáltatásnak sem. Az adós a folyósítástól kezdődően élvezzi a kölcsönkapott pénz használatának lehetőségét; a kamat ezért a megkapott szolgáltatásért jár, a hitelező által már megszolgált ellenérték, amelynek elévülése ezért a tőketartozás elévülésétől függetlenül megkezdődik. „Ha a jogügylet lejáratú időpontot a kamatra külön meg nem állapít (tehát törvényből folyó kamatnál mindig), a kamat azzal a nappal válik esedékessé, amelyre jár.”⁶² Ha az adott ügyletben például a kamatot negyedévente kell fizetni (1959-es Ptk. 527. § (2) bek.), akkor az egyes esedékessé vált kamatfizetési kötelezettségek ettől kezdve önállóan érvényesíthetők, és megkezdődik az elévülésük is.

A kamatkövetelés elévülési idejének vége szempontjából azonban érvényesül egy speciális szabály: a főkövetelések elévülésével az attól függő mellékkötelezettségek is elévülnek (1959-es Ptk. 324. § (2) bek., új Ptk. 6:23. § (3) bek.). „A főkövetelés elévülése egyszerűen magával rántja a járulékosat.”⁶³

Az előzőekből következően, *minden esedékessé vált kamatkövetelés igényné válik, és a teljesítés elmulasztásával megkezdődik annak elévülése; az elévülés pedig az elévülési idő lejártával, de legkésőbb a főkövetelés elévülésével bekövetkezik.*

6. Az új törvényben meghatározott követelések elévülése

6.1. A semmisségi szabályokból fakadó követelések

Az új törvény által bevezetett semmisségi szabályok következtében, a törvény hatálya alá tartozó kölcsönszerződésekben az érvénytelenné nyilvánított árfolyamrész kikötés helyébe a mindenkor irányadó MNB középárfolyam lépett, az egyoldalú szerződésmódosításra jogot adó kikötés pedig megszűnt. A szerződések tartalmának fenti módosulása következtében a felek magatartása nem volt szerződésszerű:

– helytelen árfolyam alkalmazása miatt a hitelező alacsonyabb összeget folyósított, mint a Szerződés szerint kellett volna;

– szintén a helytelen árfolyam alkalmazása miatt az

56 *Bátor*: i. m. (15. jegyzet) 357.

57 *Bátor*: i. m. (15. jegyzet) 336. (kiemelés: GI).

58 Ptk. 527. § (2) bekezdése, hatályban volt 1978 február végéig. Az öt éves általános elévülési idő mellett nyilvánvalóan nem volt indokolt fenntartani a kamatkövetelésre egy külön elévülési időt.

59 Témánk szempontjából nem releváns, ezért nem térünk ki az olyan speciális esetekre, mint a takarékbetétek és egyes értékpapírok kamata.

60 *Bátor*: i. m. (15. jegyzet) 357.

61 *Rudolf*: i. m. (8. jegyzet) 110.

62 *Bátor*: i. m. (15. jegyzet) 357.

63 *Bátor*: i. m. (15. jegyzet) 357.

adós magasabb összeget törlesztett, mint a Szerződés szerint kellett volna;

– a szerződésellenesen végrehajtott egyoldalú szerződésmódosítások következtében az adós több kamatot fizetett, mint a Szerződés szerint kellett volna (feltételezve, hogy a módosítás kizárólag kamatot érintette, és a módosítás emelést jelentett).

A felek nem szerződészerű magatartásából az alábbi tipikus követelések keletkeztek (itt eltekintünk az olyan kérdésekről, mint például hogyan kell értékelni azt, hogy az adós a folyósított kölcsönösszeget minden kifogás nélkül elfogadta, lehet-e az alacsonyabb összegű folyósítást valamilyen egyéb jogcímen megvédeni, illetve az adós által teljesített túlfizetéseket valamilyen egyéb jogcímen elszámolni):

– Az adós jogosult a kölcsönszerződés szerint neki járó kölcsönösszeg elmaradt részének megfizetését követelni.

– Az adós jogosult az általa túlfizetett törlesztés összegének visszafizetését követelni.

– Az adós jogosult a jogosulatlan egyoldalú módosítás következtében általa fizetett többletkamat összegének visszafizetését követelni.

– Az adós jogosult a szerződésszegésből fakadó kárának megtérítésére.

6.2. A semmisségi szabályokból fakadó követelések elévülése

6.2.1. Az elmaradt kölcsönösszegre vonatkozó követelés

Ha a hitelező, szerződési kötelezettségét megszegve, kevesebb összeget folyósított, mint amennyire köteles lett volna, akkor az adós továbbra is jogosult követelni a szerződés szerint őt megillető összeg elmaradt részét. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor a szerződés szerint a hitelező köteles volt a kölcsönösszeget megfizetni számára (az egyszerűség érdekében feltételezzük, hogy ez az időpont megegyezik a tényleges folyósítás időpontjával). Az adós ekkortól volt jogosult követelni az elmaradt összeget. Ebből a szempontból nincs semmi jelentősége annak, hogy a kölcsönszerződés *tartós jogviszonyt* hoz létre a felek között, és a hitelezőnek az elmaradt kölcsönösszeg megfizetésére vonatkozó kötelezettsége *nem folyamatos teljesítést igénylő kötelezettség*, hanem egy egyszerű fizetési kötelezettség. Nincs ok annak megkérdőjelezésére, hogy ettől az időponttól kezdve az adós ezt a követelését bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződészerűhöz képest alacsonyabb összegű – folyósítást követi. *Ebből következően az adós az elmaradt kölcsönösszegre vonatkozó követelése a folyósítást követő napon kezdett elévülni.*

6.2.2. A túlfizetett törlesztésre vonatkozó követelés

Ha az adós magasabb összeget törlesztett, mint amennyire köteles lett volna, akkor jogosult visszakövetelni a szerződés szerint fizetendő összeget meghal-

adó részt. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor, törlesztési kötelezettségét teljesítette (túlteljesítette). Az adós ekkortól volt jogosult visszakövetelni a túlfizetés összegét. Ebből a szempontból nincs semmi jelentősége annak, hogy a kölcsönszerződés *tartós jogviszonyt* hoz létre a felek között, és a hitelezőnek a visszatérítésre vonatkozó kötelezettsége *nem folyamatos teljesítést igénylő kötelezettség*, hanem egy egyszerű fizetési kötelezettség. (Az adós törlesztési kötelezettsége tekinthető egységes fizetési kötelezettségnek, hiszen ő a kölcsönkapott teljes összeg visszafizetésére köteles; az, hogy a szerződés szerint a törlesztési kötelezettséget részletekben köteles teljesíteni, nem változtat azon, hogy a *tartozása a teljes kölcsönösszeg*. Ez azonban a túlfizetésből adódó visszatérítési kötelezettség természetét nem érinti.) Nincs ok tehát annak megkérdőjelezésére, hogy a túlfizetés időpontjától kezdve az adós az annak visszatérítésére irányuló követelését akár bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződészerűhöz képest magasabb összegű – törlesztést követi. *Ebből következően az adós a túlfizetés visszatérítésére vonatkozó követelése a törlesztést követő napon kezdett elévülni.*

6.2.3. A túlfizetett kamatra vonatkozó követelés

Ha az adós magasabb összegű kamatot fizetett, mint amennyire köteles lett volna, akkor jogosult visszakövetelni a szerződés szerint fizetendő összeget meghaladó részt. Az adósnak ez a joga akkor nyílik meg, amikor, kamatfizetési kötelezettségét teljesítette (túlteljesítette). Az adós ekkortól volt jogosult visszakövetelni a túlfizetés összegét. A túlfizetett tőkére vonatkozóan írtakkal megegyezően, itt sincs ok annak megkérdőjelezésére, hogy ettől az időponttól kezdve az adós ezt a követelését akár bírósági úton is érvényesíthette volna. E követelés tehát igénynek minősül, és a követelés igényállapotba lépésének időpontja az a nap, amely a – szerződészerűhöz képest magasabb összegű – kamatfizetést követi. *Ebből következően az adós a túlfizetés visszatérítésére vonatkozó követelése a kamatfizetést követő napon kezdett elévülni.*

6.2.4. Kártérítés

Ha az adós a neki járó összeg hiányos megfizetéséből illetve az általa teljesített túlfizetéséből kára keletkezett, ennek megtérítését követelheti. Kártérítési követelése akkor esedékes, amikor a kár bekövetkezik. Ha ez egybeesik az elmaradt fizetés illetve a túlfizetés időpontjával, akkor ez az az időpont, amikortól az igény érvényesíthető. *Az adós kártérítés iránti igénye tehát az általa megjelölt (bizonyított) kár bekövetkezésének időpontjában kezd elévülni.*

6.3. Az elévülés nyugvása

Az elévülés nyugvása szigorúan véve nem érinti ezen írás közelebbi tárgyát, azaz a kölcsönszerződés-

sekből fakadó követelések elévülése kezdő időpontjának meghatározását. Ennek ellenére, röviden utalunk arra, hogy – bár elméletileg két külön kérdésről van szó – gyakorlati szempontból hasonló eredményre vezet az, ha az elévülés nyugvásra okot adó körülmény fennállása miatt nem kezdődik el, mint ha azért nem kezdődik el, mert még nincs elévülésre alkalmas követelés. Bár még gyakorlati szempontból sem mindegy, hogy melyik esetről van szó, hiszen az előbbi esetben a követelés – az eredeti elévülési idő leteltét követően – a nyugvás megszűnésétől számított egy év után évül el, az utóbbiban pedig öt év után (1959-es Ptk. 326. § (2) bekezdés). Az adósokkal való elszámolás körében tehát foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy vajon bekövetkezett-e az elévülés nyugvása.

A kérdés tehát az, hogy fennállt-e olyan, menthető oknak minősülő akadály, amely miatt az adós a követelését nem tudta érvényesíteni. Konkrétan pedig a kérdés az, hogy ilyen akadálnak minősül-e az, hogy a 2/2014 PJE határozat megszületéséig nem tudtak arról, hogy a szerződésben szereplő árfolyamrés kikötés és az egyoldalú szerződésmódosítást lehetővé tevő kikötés semmis.

Menthető oknak az olyan körülmény minősül, amely egyrészt tényleges akadályát képezi az igényérvényesítésnek, másrészt pedig olyan, a jogosult ellenőrzési körén kívül eső objektív körülmény, amelynek fennállása számára fel nem róható. A jogosult tudomása akkor jöhet számításba ilyen okként, ha egyrészt tényre (pl. szavatossági igényt megalapozó hiba, kártérítési igényt megalapozó kár bekövetkezése) vonatkozik, másrészt pedig az ismeret hiánya nem az ő mulasztásából fakad, nem róható fel számára.⁶⁴ A jog nem ismerete általában nem minősül ilyen oknak. Amint egy ítéletablai határozat, a már hivatkozott BH 2005. 104. számú döntés alapján megállapította, a „bírói gyakorlat menthető oknak és az elévülés nyugváására okot adó körülménynek azt tekinti, ha a jogosult az igénye érvényesítéséhez szükséges tényekre vonatkozóan nem rendelkezik ismerettel, nincs birtokában az igényérvényesítéshez szükséges információ. A felperes a perben támadott megállapodásokat ismerte, az érvénytelenségi per megindításához szükséges információval, tények ismeretével rendelkezett, akadály a perindításnak nem volt. Az, hogy a felperes téves jogi álláspontja folytán kötelmi igény helyett dologi igényt érvényesített, és jogerős döntésből értesült arról, hogy jogi álláspontja téves, nem jelenti azt, hogy hibáján kívül akadályozva volt abban, hogy követelését határidőben érvényesítse.”⁶⁵

Ennek alapján – hacsak a PJE határozatot nem tekintik olyannak, ami igazolja azt, hogy korábban ob-

jektív akadály volt a perlésnek – a szerződésekből fakadó követelések kapcsán általában nem álltak fenn.

7. Összegzés

Az a követelés tud elévülni, amely *egyúttal igénynek is minősül*, azaz amely bírósági úton érvényesíthető. Az elévülés akkor kezdődik meg, amikor a követelés az igény állapotába lép, azaz, amikor *fennállnak a perindítás alapvető feltételei*; ez tipikusan a követelés esedékessé válásának az időpontja.

Az igénynek nem minősülő követelések nem évülnek el, ezért ezek nem képeznek kivételt az elévülés kezdetére vonatkozó szabály alól, hanem ezek esetében *nem létezik az elévülés kezdő időpontja*. Az igénynek nem minősülő követelések egy sajátos körét képezik azok a követelések, amelyek *folyamatosan nyújtandó, vagy egységesnek minősülő szolgáltatásra* irányulnak. Ezekben az esetekben a követelés folyamatosan megújuló jellege zárja ki azt, hogy az elmúlt időszakban elmulasztott szolgáltatást követelni lehessen. Ugyanakkor, még az el nem évülő követelések és egyéb jogok megsértéséből is fakadhatnak olyan (pl. kártérítés iránti) követelések, amelyek *megfelelnek* az igény fogalmi feltételeinek, és így elévülnek.

Önmagában sem a követelés alapjául szolgáló jogviszony *tartós* jellege, sem a szolgáltatás *időszakosan visszatérő* jellege nem akadály a követelés elévülésének; vizsgálni mindig magát a szóban forgó követelést kell.

Kölcsönszerződésből fakadó követelések esetén a hitelező tőkekövetelése kapcsán vethető fel, hogy annak egységes jellege miatt kizárt az egyes törlesztő részletek önálló elévülése; a kölcsönszerződésből fakadó egyéb tipikus követelések viszont *megfelelnek az igény követelményeinek*, nincs olyan körülmény, amely alapján el nem évülő követelésnek minősülnének, vagy amelyre tekintettel esetükben ne érvényesülne az elévülés kezdetére vonatkozó szabály. Különösen vonatkozik ez a szerződésszegésből fakadó követelésekre, így azokra is, amelyek az új törvény semmisségi szabályaira tekintettel állnak fenn.

A polgári jog általános szabályai alapján tehát – az új törvény elévülési szabályát figyelmen kívül hagyva – a kölcsönszerződésekből fakadó követelések elévülésének *kezdő időpontja megegyezik e követelések esedékessé válásának időpontjával*. Az új elévülési szabály tehát azzal, hogy az elévülés kezdő időpontjaként a kölcsönszerződések megszűnésének időpontját jelölte meg, nem az élő hazai jogot kodifikálta, hanem *a hatályos jogot megváltoztatva, új szabályt alkotott*.

Az új törvény által alkotott elévülési szabály *ninc*

64 Ezzel kapcsolatban releváns megállapításokat tartalmaz a PK 51. számú állásfoglalás és az 1/2012 (V. 21.) PK vélemény és a Legfelsőbb Bíróság BH2005. 104. szám alatt közzétett döntése.

65 PIT-H-GJ-2011-46. bírósági határozat Pécsi Ítéletábla Gf. IV. 30. 180/2011/8.

összhangban sem az elévülés alapvető elveivel, sem pedig a szóban forgó követelések természetével, azaz ez az új szabály jogi szempontból indokolatlan. A törvényjavaslat indokolásában szereplő érvek szakmailag nem alapozzák meg az eltérő szabály bevezetését. Fontos hangsúlyozni azt is, hogy az elévülési szabály kizárólag a törvény hatálya alá eső szerződésekre vonatkozik, amelyek a kölcsönszerződéseknek egy – az adós személyére és a szerződéskötés időpontjára tekintettel – meghatározott körét jelenti. E szerződések

tekintetében a törvény utólag, tíz évre *visszamenőleg* változtatja meg az elévülés addig érvényesülő szabályát. Ugyanakkor *megbontja a jogrendszer egységét* is azáltal, hogy a szerződések egy körére az általánostól eltérő szabályt alkot; ezzel bizonytalanná válik az összes egyéb kölcsönszerződésből és sok más hasonló szerződésből illetve szerződésszegésből fakadó követelések elévülésének megítélése. Mindez – egyéb problémáktól eltekintve – megkérdőjelezi azt, hogy a törvény *megfelel-e a jogállamiság követelményeinek*.

Rendelje meg a Jogtudományi Közlöny 2014-es évfolyamát!

Ára: 18 500,-Ft

*Egyetemi hallgatóknak
külön kedvezmények*

Érdeklődjön a Kiadónál!

Kiadja a Logod Bt., 1012 Budapest, Logodi u. 49.
Telefon: 214-2453, e-mail: logod@logod.hu

www.logod.hu

TANULMÁNY**Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése****Antal Tamás egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)*

Az angol és az európai esküdtszék története szorosan összefonódik a büntető eljárásjoggal, azonban méltánytalanul kevés szó esik arról, hogy – legalábbis a szülőföldjének tekintett Angliában – a magánjogi viták bírói eldöntésében is éppen olyan fontos szerepet töltött be, mint a bűnvádi törvénykezésben. Ennek eredete az esküdtbíráskodás gyökeréig hatol vissza a jogtörténelemben: az angol szokásjog, a *common law* kialakulásának kezdeti időszakáig, amelynek hőskora a 12. század második fele és a 13. évszázad volt. Az idősakra jellemző magyarországi forráshiánnyal szemben a korai angol joggyakorlatról kifejezetten nagyszámú dokumentumot tárt fel s őrzött meg a történetírás. Közülük a *Glanvill*-ként ismert joggyűjtemény hazánkban eddig jobbra elkerülte a figyelmet – noha a birtokjogi esküdtszék létrejöttének folyamata érzékletesen rajzolódik ki benne –, csakúgy, mint II. Henrik azon törvényei, melyek a vádeszküdtszék ösét hívták életre.

Bevezetés

Az első jelentős tartományi *jogkönyvek* keletkezésének ideje, a 13. század eleje a társadalmi és közjogi megújulást hozó rendiség formálódása mellett az alacsony- és a magasbíráskodás kialakulásának kora volt kontinensünk római katolicizmus áthatotta területén, bár a magánjogi s a büntető ügyszak a bírói ítékezésben még nem vált el egymástól, miként a bíráskodás és a közigazgatás sem különült el intézményeiben, sem egzakt funkcióiban. Mindezekon túl az említett évszázad az akkuzatórius és az inkvizitórius eljárás időbeli választóvonalát jelentette Nyugat-Európában, amelynek következtében a bírák, a bíróságok és a felek joghelyzete számos változáson ment keresztül.¹ Lényeges megemlíteni az egymással párhuzamosan

fejlődő *civilisztika* és *kanonisztika* tudományát, módszertanát (glosszátorok, kommentátorok) is, amelyek képviselői a posztklasszikus kori római jogi műveltséget, a justinianusi magánjogi intézményeket,² valamint a latin szaknyelvet továbbították Itáliából és Bizáncból Európa nyugati, majd középső részei, régiói felé a jogtudó hivatalnokértelmiségen (praktikusok), illetve az egyetemeken (legisták) keresztül.³

1. A Glanvill-rejtély

Az angol jogtörténet első olyan forrása, amely a 12–13. századi német [pl. a Szász, a Sváb, a Német és a Frank tükrök (*Spiegels*)],⁴ észak-italiai (pl. *Libri Feudorum*) és francia (pl. *Coutumes de Beauvaisis*) jogköny-

* Jelen közlemény az *Újabb kutatások Magyarország alkotmány-, közigazgatás- és jogszolgáltatás-történetéhez – európai kitekintéssel (1848–1918)* című, OTKA K 101.735 nyilvántartási számú pályázati programba illeszkedik. A szerző ezúton is köszönetét fejezi ki a programvezető Ruzsoly József professor emeritusnak a tanulmányhoz szükséges külföldi kutatás lehetővé tételéért.

1 *Antal Tamás*: A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban. *Jogtudományi Közöny*. 2012. 5. sz. 233–239.
 2 *Molnár Imre–Jakab Éva*: Római jog. Szeged, 2001. 68–72., *Földi András – Hamza Gábor*: A római jog története és intézményei. Budapest, 1996. 107–110., *Bónis Péter*: Az európai közös jog születése. Budapest, 2011. 51–65., 67–73., *Hamza Gábor*: Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján. Budapest, 2002. 30–37.
 3 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. = *Értekezések a történeti tudományok köréből* 63. Budapest, 1972. 63–70., 83–84., 140–161.; *Erdő Péter*: Egyházjog a középkori Magyarországon. Budapest, 2001. 89–124., 127–131.; *Bónis Péter*: A bolognai jogiskola Irneriust követő nemzedéke: Bulgarus, Martinus, Hugo és Jacobus. *Jogtörténeti Szemle*. 2011. 3. sz. 9–17., *Pokol Béla*: Középkori és újkori jogtudomány. Budapest–Pécs, 2008. 29–92.; *Bónis P.*: i. m. (2. jegyzet) 75–155.
 4 *Eyke von Repgow*: A Szász tükrök. [Sachsenspiegel.] Közreadja *Blazovich László* és *Schmidt József*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 5. Szeged, 2005.; A Sváb tükrök. [Schwabenspiegel.] Közreadja *Blazovich László* és *Schmidt József*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35. Szeged, 2011.

vek,⁵ valamint a kánonjogi *Decretum Gratiani*⁶ analógiájára az élő szokásjog összegzésének volt tekinthető, a *Glanvill* nevű szerzőnek tulajdonított *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Anglie*.⁷ Az angol királyság *common law* jogáról és jogi relevanciájú szokásairól tudósított, pontosabban arról a jogról, amelyet a 12. századvégi westminsteri felsőbbbíróságokon – különösen a királyi *Court of Exchequer*-en – alkalmaztak, továbbá az akkori *writ*-ekről,⁸ melyeket *kereseteknek* vagy *királyi parancsoknak* szokás fordítani. Az angol „közönséges jog” kialakulásának időszaka, hős-kora volt, amelyben a mű fogant, tehát nem a kiforrott angol-szász és normann alapú szokásjogot, hanem az evolúció útján biztosan haladó, még „nyers” *common law*-t tükrözi vissza.⁹

Az „Értekezés” (*tractatus, treatise*) formai érdekessége, hogy mind a *szerzőjének kiléte*, mind a keletkezésének pontos *kelte* máig vita tárgyát képezi az angol történészek között. Az ismert kéziratok relatíve magas száma (38 darab) ugyancsak bonyolulttá teszi e kérdéseket. Abban egyetértenek a tudósok, hogy II. Henrik uralkodásának idején írták a művet, a belőle előtűnő bírósági döntések alapján valamikor 1187. november 29. és az uralkodó elhunytá, 1189. július 6. között.¹⁰ Ebből a kiindulópontból nézve bizonyossággal állítható, hogy II. Henrik valamely *kánonjogot és római jogot is tanult bírója, bírái* avagy egyéb jogásza(i) volt(ak) a tényleges szerző(k). Az idevonatkozó elméletek *négy konkrét személyre* irányítják a figyelmet a *szerzőség szempontjából*: magára Ranulf de Glanvill királyi és utazóbírára (*justiciar, voyaging emissary*), valamint az unokaöccsére, Hubert Walter Canterbury-i érsekre (1193–1205), továbbá Geoffrey Fitz Peter érsekre és e méltóságban Hubert utódjára, illetve Godfrey de Lucy winchesteri püspökre (1189–1204), egyben Glanvill hivatali jogelődjének a fiára. Minden esetre az *opus* tartalma arra engedi következtetni a kutatókat, hogy nem egy már nyugalmazott államférfiről s annak visszaemlékezéseiről van szó, hanem inkább azon tizenhárom aktív királyi bíró egyikéről, akik az

említett időszakban a *curia regis*-ben – azon belül a kincstári javakért 1118-tól felelős ún. „sakkáblakamarában” – tevékenykedtek (*barones de scaccario*).¹¹

Ami *Ranulf de Glanvill* (1112–1190) mellett szól, az a jelentős tény, miszerint a 13. században már az ő nevével illették a kompilációt, továbbá, hogy az első könyv 6. artikulusa kifejezetten megemlíti a teljes nevet egy, az idézésről írt példálózó formulánál. Ugyanakkor annak a valószínűsége sem zárható ki, hogy *nem egy szerzőt, hanem többet jelöl* a Glanvill szó, mivel a középkori „szerzői jog” más tartalmi elemeket rendelt a szerzőséghez és az idegen szövegek átvételéhez, mint a modern.¹²

Némelyek azt is gyanítani vélik, hogy a mű *befejezetlen*: valójában csak egy nagyobb könyv tervezete volt, s talán Oroszlánszívű Richard (1189–1199) kereszties hadjárata miatt hagyták torzóban.¹³ Végül is e rejtély megoldása inkább érdekes, mint lényeges; de az bizonyos, hogy a *Tractatus* alkotója a királyi kúriának a 12. század utolsó harmadára eső működését, valamint szokásjogát magabiztosan és autentikusan, egy magasan képzett gyakorló jogász tollával írta meg.¹⁴

A sokszor így csak *Glanvill*-ként emlegetett jogkönyv a kialakulóban lévő angol jogrendszerből első olvasatra a kereseteknek és a királyi parancsoknak (*writs*) szenteli a figyelmet, de ennél jóval többet tartalmaz: a formulákból kiindulva *az alkalmazott jog* egy szignifikáns részét tárja elénk. A szövegváltozatok nyelvezete különböző szintű, de többnyire átlagos latin, amelyből arra következtethetünk, hogy a szerző kellően ismerte a római jogi szaknyelvet, de nem azt, hanem feltehetően a *középkori angolt vagy a franciát használta* a mindennapi törvénykezésben.

2. A jogkönyv struktúrája és jellemzői

A Glanvill-féle mű forrásait feltehetően a szerző által ismert *keresetgyűjtemények és néhány törvény* szövege képezte. Utalások találhatók benne olyan jogintéz-

5 *Ruszoly József*: Európai jog- és alkotmánytörténelem. = Opera Iurisprudentiae I. Sorozatszerk.: Balogh Elemér. (A Pólay Elemér Alapítvány kiadványai) Szeged, 2011. 34., 42–43.

6 *Decretum Magistri Gratiani* [1140 körül] = Concordia discordantium canonum. In: Corpus Iuris Canonici. Instruxit: *Aemilius Friedberg*. Pars prior. Graz, 1995. [cii + 1468 hasáb]

7 *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Anglie qui Glanvilla vocatur*. / The Treatise on the Laws and Customs of the Realm of England Commonly Called Glanvill. Editors: G. D. G. Hall, M. T. Clanchy. Oxford, 1965. (reprint: 1998.) 1–177. A bevezetőt (xi–lxxxvi.) írta és a latin szöveget angolra fordította *George Derek Gordon Hall*.

8 *R. C. Van Caenegem*: Royal Writs in England from the Conquest to Glanvill: Studies in the Early History of Common Law. = Publications of the Selden Society 77. London, 1959. 105–346., *J. H. Baker*: An Introduction to English Legal History. Oxford, 2007. 53–67., *Ruszoly József*: Európa jogtörténete. Az „újabb magánjogtörténet” Közép- és Nyugat Európában. Budapest, 1996. 175–177.; *Vörös Imre*: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga. KRIM Bt., Budapest, 2004. II. kötet 22–25.

9 *S. F. C. Milsom*: Historical Foundations of the Common Law. Oxford, 1981. (reprint: 2009.) 37–59.

10 *Hall*: i. m. xxx–xxxii.

11 *Ralph V. Turner*: Who was the Author of Glanvill? Reflections on the Education of Henry II's Common Lawyers. In: Uő.: Judges, Administrators and the Common Law in Angevin England. London, 1994. 72–73., *S. J. Bailey*: Ranulf de Glanvill and His Children. The Cambridge Law Journal. 1957. Vol. 15, No. 2, 163–182.; *Caenegem*: i. m. (8. jegyzet) 9–10., *Bónis Gy.*: i. m. (3. jegyzet) 144–146.

12 *Jakab Éva*: Szerzők, kiadók, kalózok. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában. Budapest, 2012. 67–78., 92–94., 175–182.

13 *Gergely Jenő*: A pápaság története. Budapest, 1982. 115., *Kajtár István – Herger Csabáné*: Egyetemes állam- és jogtörténet. Budapest–Pécs, 2013. 163–164., *Szántó György Tibor*: Anglia története. h.n. [Budapest], 1994. 60–63.

14 *Hall*: i. m. xxxiii., *Turner*: i. m. (11. jegyzet) 87–88., 90–101.

ményekre, melyeknek az eredete ma is ismert: például a *Clarendon-i Constitutio*-ból (1164), a *Clarendon-i Assize*-ből (1166) s a *Northampton-i Assize*-ből (1176), valamint az angol lordkincstárnok és az *Exchequer* tevékenységéről, működéséről szóló *Dialogus de Scaccario*-ból (1179).¹⁵ Justinianus *Institutiones*-ének (533) némely fordulatai s számos, a római jogban használt latin kifejezés szintén felfedezhető benne, azonban a pontos jelentésükre csupán következtetni tudunk, mivel a római jog legfeljebb a szerzőre gyakorolt doktrinális hatást, nem pedig a rendszerezett joganyagra.¹⁶ A *kánonjog forrásaira* való kifejezett utalás nyomokban fedezhető fel benne, konkrétan csak III. Sándor pápának a gyermek törvényességét legitimáló utólagos házasságkötésre vonatkozó dekrétumára található tartalmi „hivatkozás”. A római és a kánonjog angliai hatásai vagy azok nem léte egyébként is megosztja a tudományosságot.¹⁷

A harmincon felüli számú szövegváltozatot G. E. Woodbine két nagyobb típusba: az *alfába* és a *bétába* sorolta, amely osztályozást R. W. Southern is fenntartotta.¹⁸ Az alfa szövegek *tractatus* formában nagyszámú egységekre (rubrikaszerű rovatkora) oszlanak, a *béták viszont tizennégy könyvre tagolódnak*, amelyekben fejezetek és artikulások találhatók, ez utóbbiak többnyire megfelelnek vagy megfeleltethetők egy-egy alfabeli rovatnak. Az alfa és a béta textusok eltérő utalásrendszert s helyenként érezhetően különböző latin szókészletet alkalmaznak, valamint a stílusuk sem egyezik: nyilvánvaló, hogy az egymástól átvett szövegeket olykor átírták a másolók, anélkül azonban, hogy a jogi szakkifejezéseket érdemben megváltoztatták volna. A béta verziók egy része *kiegészítéseket* tartalmaz, amelyek lehetnek hagyományos glosszák, de származhatnak magától a szerzőtől is. A két típus közül az alfák keletkezettek időben előbb, s a béta szövegek az előzők laza, asszociatív belső struktúráját állították egy logikusabb, „könyvszerű” rendszerbe. A

korai kéziratokban neveket vagy névrövidítéseket is olvashatunk, amelyek az alfákban változó helyeken, a bétákban azonban mindig a margón található.¹⁹

A 13. században *számos másolat készült az eredetiről*, amelyeket a kor hagyományai szerint hozzácsatoltak máshonnan átvett és kompilált szövegekhez, gyűjteményekhez is. Az első érdemi felülvizsgálatát 1229-re datálják. 1240 körül egy kancelláriai fogalmazó az egyik béta típusú szöveget kimásolta és hozzáillesztette egy 21 rendeletet (*ordinances*) s *writ*-jegyzéket tartalmazó gyűjteményhez. Erről a műről későbbi kópiákból tudunk. Valószínűleg még a század első felében egy alfa verzióról francia nyelvű fordítás is készült.²⁰ Később zsinórmértékül szolgált a keresetek tekintetében Henricus de Bractonnak,²¹ majd pedig a Bracton-féle *opus magnus* rövidített és kiegészített változata, a *Fleta* alkotója használta fel. Az utóbbi a munkája bevezetőjének körülbelül négyötöd részében nem Bractont idézi, hanem egyértelműen Glanvill prológusát vette át.²² A skóciai *Regiam Majestatem* szerzője, egy 14. századi jogász, szintén modellként alkalmazta.²³

A vizsgált joggyűjtemény – melyhez innentől a hivatkozott, G. D. G. Hall által 1965-ben közreadott vegyes, de leginkább a „B” jelűként nyilvántartott béta szövegváltozatot használjuk – a *világi jogesetek természetét* dogmatikailag a magánjog (*placita ex contractu / civile*) és a büntetőjog (*placita ex maleficio / criminale*) kettősségére osztotta.²⁴ Mindkettő területén további két típust különböztetett meg: a király személyes joghatósága alá tartozókat és azokat, amelyekben a megyei sheriffek jártak el. A király személyes bíróságai hatáskörébe utalta a következő *bűncselekményeket* s a miattuk indult eljárásokat: a király megölését, a királyság vagy a haderő elleni árulást, a kincslet csalárd eltitkolását, a királyi vagy országbéke-törést, a szándékos emberölést, a gyűjtogatást, a rablást, a nemi erőszakot, a hamisítást és az egyéb hasonlóan sú-

15 H. G. Richardson: Richard fitz Neal and the Dialogus de Scaccario, I–II. The English Historical Review. 1928. Vol. 43, No. 170, 161–171., No. 171, 321–340.

16 Hall: i. m. xxxiv–xxxviii.

17 Ralph V. Turner: Roman Law in England before the Time of Bracton. In: Uő.: Judges, Administrators and the Common Law in Angevin England. London, 1994. 45–69., *Łukasz Jan Korporowicz*: Roman Law in Roman Britain: An Introductory Survey. Journal of Legal History. 2012. Vol. 33, No. 2, 133–150.; *Reinhard Zimmermann* ideillő elméletét és főbb műveit (pl. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford, 1996; Der europäische Charakter des englischen Rechts: Historische Verbindungen zwischen civil law und common law. Zeitschrift für Europäisches Privatrecht. 1993. Vol. 1, No. 1, 4–50.) bemutatja *Orosz Gábor*: Anglia és a római jog. In: Publicationes Doctorandorum Juridicorum Szeged. Tomus I. (Fasc. 18.) Szeged, 2001. 497–515.; *Molnár-Jakab*: i. m. 78., *Hamza*: i. m. 81–83., 184–189.

18 Glanvill: De Legibus et Consuetudinibus Regni Angliae. Editor: George E. Woodbine. = Yale Historical Publications: Manuscripts and Edited Texts 13. New Haven–London, 1932., *Richard W. Southern*: A Note on the Text of ‘Glanville’. English Historical Review. 1950. Vol. 65, No. 254, 81–89.

19 Hall: i. m. xl–xlvii., li–lii.

20 Részletesen lásd H. G. Richardson: Glanville Continued. Law Quarterly Review. 1938. Vol. 54, No. 3, 381–399.

21 *Henricus de Bracton*: De legibus et consuetudinibus Angliae. / On the Laws and Customs of England. Translated, with revisions and notes, by Samuel E. Thorne. Publ. in 4 vols. Cambridge, Mass., 1968–1977.; *Frederic William Maitland*: Selected Passages from the Works of Bracton and Azo. = The Publications of the Selden Society 8. London, 1895. xxiv., 11., 77., 152.; *J. L. Barton*: The Authorship of Bracton: Again. Journal of Legal History. 2009. Vol. 30, No. 2, 117–174., *Paul Brand*: The Date and Authorship of Bracton: a Response. Journal of Legal History. 2010. Vol. 31, No. 3, 217–244.

22 *Fleta*. Editors: H. G. Richardson and G. O. Sayles. = The Publications of the Selden Society 72. London, 1955. II. kötet, 1–3.

23 *Regiam Majestatem* and *Quoniam Attachiamta*. Based on the text of Sir J. Skene. Edited and translated by the Rt. Hon. Lord Cooper [Thomas Mackay Cooper]. = Stair Society Series 11. Edinburgh, 1947.

24 Ugyanez Bractonnál in *Maitland*: i. m. 165–168. Bracton idézett művében a *placita* szó olykori alkalmazása a szokott *actiones* helyett valószínűleg szintén Glanvill hatása.

lyos bünteteket, amelyekért szankcióként halálbüntetés vagy a végtagok elvesztése járt. A lopást azonban a sheriffek s a megyei bíróságok előtt rendelte büntetni. Ha a bárók éppen nem törvénykeztek, az említett tisztségviselő ítélte az ún. „veszekedési” (talán becsületsértési), valamint a verekedési, illetve a testi sértéssel együtt járó ügyekben is, kivéve, ha az utóbbit a királyi béke megtörésével hozta összefüggésbe a vádló.²⁵

A királyi fórumaihoz (bíráihoz) sorolt *magánjogi perek* voltak különösen: a bárók ügyei, a magánegyházi javadalmak patrónusainak vitás ügyei, a személyállapotú perek, az özvegyi jogviták, ha a nőnek a járandóságát még nem adták ki, továbbá a be nem fizetett bíróságok biztosítása, amelyeket maga a királyi bíróság szabott ki, illetve a hűbér- vagy egyéb hűségesküvel s az alóla való felmentéssel kapcsolatos keresetek, úgyszintén a királyi birtokok megsértésének esetei (*purprestures*), a nem egyházi személyek adósságperei, valamint az ingatlanok tulajdonával, birtoklásával összefüggő jogviták, kivéve, ha a kérdést csak helyszíni bejárással lehetett eldönteni.²⁶

Ezután részletezte a Glanvill-féle mű *első könyve* az eljárás – főként a birtokperek – megindításával összefüggő, valamint a közös természetű szabályokat (az idézés, a megjelenés, a meghatalmazott küldése, a távollét kimentése, a törvényes birtoklás joga vagyis a *seisin*²⁷ bizonyítása, stb).²⁸ A *második könyv* a korai esküdtzéki birtokjogi eljárásról; a *harmadik* a jogilag helytállásra kötelezett harmadik személy (hűbérúr, *chief lord*) perbeli szerepéről; a *negyedik* a magánegyházi javadalmakról és a plébános kijelölés jogáról; az *ötödik* a szabad és a kötött személyi (jobbágyi) státuszról; a *hatodik* a házasságkötés alkalmával a férj által a feleségnek az özvegyiség idejére adott egyharmad birtokrészről (*dos, dow*); a *hetedik* – igen terjedelmes rész – pedig a családi vagyronról, típusairól (főként az öröklött és a szerzett birtokról, valamint a *maritagium*ról), az örökléséről, az örökösökről (külön a nőkről s a törvénytelen gyermekekről), valamint az e körben felmerülő jogvitákról szolt.

A *nyolcadik könyv* a királyi bíróságon kötött szerződésekről, „baráti” egyezségekről, továbbá a bírósági feljegyzésekről (*records*); a *kilencedik* az úrnak tett hűségeskürről (kötött földbirtok, szabad ingatlan, köl-

csön és a szolgálat esetére) s a *homage* tartalmáról; a *tizedik* a kölcsönökről, a zálogról, a hitelezőkről, az adásvételről, a lopott dologért való felelősségről; a *tizenegyedik* a (jogi) képviseltről; a *tizenkettedik* az első fokon a király elé tartozó és a bérlőket védő, az urak kegyetlenkedése elleni, továbbá a dolgok kiadására irányuló, heterogén keresetekről (*writs of right*);²⁹ a *tizenharmadik* a különböző tények megállapítására irányuló eljárásokról (*recognitions*) – pl. életkorra, jogutódlásra, világi-egyházi birtok elkülönítésére, jogügyletek ingyenességére vagy visszterhességére vonatkozóan –, valamint a birtoktól való jogszerűtlen megfosztással szembeni védelemről (*writ of novel disseisin*); végezetül a *tizennegyedik könyv* a bűncselekményekről s az elkövetőkkel szembeni eljárásokról rendelkezett.

A *Tractatus* összesen 76 különböző *writ*-et nevesített, amelyek jellegüket nézve inkább fordítandók királyi parancsnak, mint keresetnek, ugyanis általában a sheriffnek szóló utasításokat tartalmaztak az eljárással összefüggésben. Jellegüket tekintve lehetnek perkezdő (*original, initial, litigation*), pervezető vagy közbenő (*mesne process*), valamint végrehajtási (*execution after judgement*) *writ*-ek, avagy a bíróság szempontjából nézve királyi, földesúri, hűbéri, egyházi vagy grófsági törvényszék előtt alkalmazandó parancsok.³⁰

3. A birtokperekben eljáró esküdtzék – a Grand Assize

A birtokkal kapcsolatos jogviták középpontjában általában az említett „*seisin*” állt,³¹ amely a középkori Nyugat-Európában jól ismert *osztott tulajdonjoggal* ápolta közeli rokonságot.³² Egy korai 13. századi példán keresztül mutatjuk be a lényegét. 1214-ben egy perben az alábbi birtokkérdés adódott: a diakónus Adam de Wikes bérlője volt Bernard fia John földjének, majd a bérleti jogát a fiának, Peter-nek adta át, aki John-nak szabályszerűen hűséget (*homage*) fogadott. A birtokot innentől Peter bérelte *seisin*-nal, de úgy, hogy közben Adam továbbra is a birtokon belül állt: ténylegesen ott lakott. Amikor Peter elhunyt, akkor az apja még életben volt, akárcsak a testvére, William; így történt, hogy mindketten jogot formál-

25 Glanvill, I. 1–2., XIV. 8. §§.

26 Glanvill, I. 3–4. §§.

27 *Milsom*: i. m. 119–122., 137–143.; *Ralph V. Turner*: The Royal Courts Treat Disseizin by the King: John and Henry III, 1199–1240. In: *Uő.*: Judges, Administrators and the Common Law in Angevin England. London, 1994. 251–268.

28 Glanvill, I. 5–33. §§.

29 *Caenegem*: i. m. (8. jegyzet) 206–234.

30 *Hall*: i. m. 199–201.

31 *Caenegem*: i. m. (8. jegyzet) 306–316.; *Donald W. Sutherland*: The Assize of Novel Disseisin. Oxford, 1973. 11., *S. Sheridan Walker*: Eigentum. Rechts- und Verfassungsgeschichte. England. In: *Lexikon des Mittelalters*. III. Stuttgart–Weimar, 1999. 1721–1722. hasáb.

32 *Ruszoly*: i. m. (5. jegyzet) 133., 174–175.; *Blazovich László*: Tulajdonjog, családi vagyonjog és öröklési jog. In: A Sváb tükör. Közreadja Blazovich László és Schmidt József. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 35. Szeged, 2011. 29–43., különösen: 29–33.; *Werner Ogris*: Dominium (privatrecht.). In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (HRG) I. Berlin, 1971. 755–757. hasáb, *H.-R. Hagemann*: Eigentum. Geteiltes Eigentum. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (HRG) I. Berlin, 1971. 891–893. hasáb, *P. Weimar*: Eigentum. Rechts- und Verfassungsgeschichte. Römisches und gemeines Recht. In: *Lexikon des Mittelalters*. III. Stuttgart–Weimar, 1999. 1714–1716. hasáb.

tak a földre. Adam hivatkozva a hosszan tartó tényleges birtoklásra, William pedig mint a feltételezett örökös (várományos) követelte magának/maguknak a *seisin*-t. Ám John szintén vindikálta azt, mivel ő volt a tulajdonképpeni földesúr, aki hozzájárult a jogutódláshoz. John elutasította a többiek jogi igényét az ingatlan *seisin*-jára, de Adam-nak megengedte, hogy mégis a földjén lakjon William nélkül – mivel az utóbbit nem kedvelte –, melyből következett, hogy William-nek valószínűleg később sem akart bérleti jogot engedni. Adam a fiára való tekintettel nem fogadta el a méltányos ajánlatot, és jogát a *seisin*-hoz perben kívánta érvényesíteni, amelyet azonban elveszített: a törvényes birtoklás joga John-ra szállt vissza a bíróság döntése alapján, mivel az eredeti kontraktus valószínűleg csak Peter élete végéig szólt.³³

Hogy a *birtokjogi kérdések bizonyítása* nem volt egyszerű – mondhatni *probatio diabolica*, ahogy a középkori jogászok találóan írták³⁴ – jól mutatja az, hogy a Glanvill-féle *tractatus* egy egész könyvet szánt e kérdések eldöntésére abban az esetben, ha a felperes kellő tényekkel – ideértve a határbejárást is (*holding a view of the land*) – nem volt képes bizonyítani állítását, de a kockázatos bajvívással (*battle*) sem kívánta alátámasztani követelésének jogszerűségét;³⁵ ekkor a nagy esküdtszék (*Grand Assize*) előtti eljárás volt alkalmazandó. Az erre irányuló igényét a felperesnek kifejezetten ki kellett jelentenie a királyi bíró előtt, s utána e bizonyítási eljárástól már nem állhatott el: helytállt vagy elbukott a próbán (*stand or fall by the assize*). Azonban kizárhatta az esküdtszék alkalmazását, ha például a felek vérokonok voltak és a felperes ugyanazon parentélaágból származott, amelyből a hagyatéki birtok – a per tárgya – háramlott. Ezt a kifogást az alperes – inkább: birtokban lévő fél (*tenant*) – vagy elfogadta, vagy nem. Ha igen, akkor az esküdtszék nem volt megalakítható, hanem a bíró előtt kellett szóban bizonyítania a felperesnek, hogy a föld őt (mint például örökös) illette. Ha a rokonság vagy a származás kérdése volt vitás, előbb azt kellett tisztázni. Az érdemi bizonyítási eljárás csak azután vehette kezdetét, ha az előkérdések megoldódtak, és a kifogások alaptalanok voltak.³⁶

A Glanvill-féle jogkönyv szerzője szerint a szóban lévő nagy esküdtszék egy királyi kegyes adomány volt a népnek, mellyel a bárók is egyetértettek. Az intézménytel a király figyelembe vette, miszerint mindenki-

nek joga volt bizonyítani egy szabad birtokra (*freehold*) vonatkozó jussát anélkül, hogy a bajvívás kétséges kimenetelét az emberéletre és a testi épségre nézve vállalnia kellett. „Ekként a felek elkerülhetik a legszörnyűbb büntetést: a váratlan és időelőtti halált, vagy legalább az örökké tartó kegyvesztettséggel járó szegység, amely a szomorú és gyalázatos szót követi [...] a vesztes fél szájából.” Így e jogintézmény mindelekedő a méltányosságon (*equity*) alapult s az igazságon, melyet általa könnyebben és gyorsabban lehetett szolgáltatni. Az esküdtszéki eljárásban a mulasztások jogszerű igazolására kevesebb módot biztosítottak, mint a bajvíváskor, ezért a szegények pénzt is megtakaríthattak vele, ráadásul a párbajban csupán egy-egy személy állt szemben egymással, a *Grand Assize* esetében azonban legalább tizenketten tettek esküt, így e bizonyítási eljárás eredménye jogilag többet ért.³⁷

A korai (magánjogi) esküdtszéket rendszerint *Grand Assize*-nek (*magna assisa*) és nem *jury*-nak hívták. E fórumon olyan ügyeket lehetett eldönteni, melyek földingatlanlannal, valamely mögöttes jogviszonyból eredő szolgálattal, valamint a magánegyházi javadalmak betöltésének jogaival (*de iure aduocationis alicuius ecclesie, non solum uerus extraneum sed eciam uerus dominium; aduowson*) voltak kapcsolatban. A nemesi birtokok bírhatása kérdésében a lovagok akár urukkal szemben is felléphetek a *seisin* védelmében, de a per folyhatott idegenekkel (harmadik személyekkel) szemben egyaránt.³⁸ Az esküdtszék előtti bizonyításnak általában nem volt akadálya akkor, ha egyébként a bajvívásnak sem. Például, ha egy harmadik személy kezeskedett volna az alperes joga iránt, de mégsem jelent meg a tárgyaláson, akkor az alperes megvédhette magát nem csak bajvívás, de esküdtszék útján is.³⁹

Lévén *konszenzusos bíróság*, a birtokban lévő alperes félnek, ha beleegyezett az esküdtszéki bizonyításba a bajvívás helyett, egy *writ of peace* nevű keresetet kellett kérnie (vennie) a királytól, amely az addigi eljárást megszakította. Ezután a felperesnek kellett egy újabb *writ*-et igényelnie, amelyben a király elrendelte az esküdtszéknek négy becsületos lovag (köznemes) és a birtok szomszédságában élők általi megalakítását. A sheriff útján megbízott négy nemesnek (*knights*) tizenkét szomszédbeli (környékbeli) lovagot (*duodecim legales milites*) kellett kiválasztania, akik tudták, és eskü alatt majdan kijelentették, kinek volt erősebb joga

33 *James Masschaele*: *Jury, State, and Society in Medieval England*. New York, 2008. 63–64.; a 13. századi birtokperekre példákat hoz még *Donald W. Sutherland*: *The Invention of „Color” in Pleading*. In: *On the Laws and Customs of England: Essays in Honour of S. E. Thorne*. Editor: M. S. Arnold, etc. Chapel Hill, N.C., 1981. 187–189.

34 *Caenegem*: i. m. (8. jegyzet) 351.

35 *Ruszoly*: i. m. (5. jegyzet) 576–578.; *Badó Attila*: *Esküdtszéki ítéletek. Futni hagyott bűnösök? h.n., 2004. 142.*, *Heinz Holzhauer*: *Der gerichtlicher Zweikampf*. In: *Acta Jur. et Pol. Szeged. Tomus XLI. (Emlékkönyv dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára.) Szeged, 1989. 201–218.*

36 Glanvill, II. 5–6. §§.

37 Glanvill, II. 7. § (1) bekezdés.

38 Glanvill, II. 13., IX. 6., 7. §§.

39 Glanvill, III. 5. §.

az ingatlanra nézve. A négy nemes nevét a sheriffnek fel kellett vezetnie a *writ*-re hátírat formájában, az alperesnek pedig jelen kellett lennie, hogy hallja a tizenkettek megválasztását, és szükség esetén érvényesítse velük szemben a jogos kifogásait.⁴⁰

A tárgyalás határnapját a bíró tűzte ki. Ha valaki nem tudott megjelenni, három napon belül önmaga vagy meghatalmazottja útján *kimentette magát* (*essoin*) arra hivatkozva, hogy akár az otthonában, akár a bíróságra menet megbetegedett; ha nem tette, akkor legkésőbb a negyedik napon személyesen kellett megjelennie, és naponként az egyik kezével esküt tennie, hogy a mulasztásaiban nem volt vétkes. A kimentéshez „kezest” is igénybe vehettek, aki szavatolta, hogy az általa támogatott fél a következő idézésre eljön. Ha nem mutatkozott a negyedik napon sem, vagy nem tett esküt, az uralkodó elé került az ügy Westminsterben, ahol a királyi bírúk döntöttek felette. Ha ott sem jelent meg, elveszítette jogát a kérdéses földre.⁴¹ *Másik kimentési okként* a külhonban tartózkodásra hivatkozhatott a megidézett fél képviselője; ekkor negyven nap haladékat adtak a távol lévőknek. Ha valaki éppen a király szolgálatában állt, s ezalatt idézték, szintén negyven nap haladékban részesült, ha pedig zárándoklaton vett részt, az út időtartamának figyelembe vételével a bíró döntött afelől, mennyi haladék lesz adandó neki. Ha Jeruzsálembé zárándokolt valaki, minimum egy évre megszakadt az eljárás.⁴² Olykor *egyéb körülményeket* is elfogadtak kimentő oknak, ha három napon belül nem jött el az egyik fél, noha a másik ott várakozott: például az áradást, vagy más előre nem látható s el nem hárítható „balesetet”. Arra nézve, mi a felperes mulasztásának jogkövetkezménye a per folytathatóságát illetően, több megoldás is létezett: ha kizárólag a saját ügyében perelt, az okozott költséget viselnie kellett, a megjelent felet pedig elbocsátották újabb határnap kijelölése nélkül, ha viszont az országbéke (*the lord king's peace*) megszegését – s ezáltal magát a királyt – érintette az ügy, börtönbe kellett vetni mindaddig, amíg nem volt hajlandó folytatni az eljárást.⁴³

Ha a felperes nem jelent meg a tárgyalás helyszínén, s ezzel akadályozta az esküdtszék megalakítását, a négy lovag a távollétében is kiválaszhatta az esküdteket, de ebben az esetben nem tizenkettőt, hanem többet avégből, hogy később a velük szembeni jogos kifogásoknak helyt lehessen adni újabb idézés nélkül. Ha a négy lovag nem volt mind együtt, akkor az alperes beleegyezésével a megjelentek – kiegészítve e testületet a bíróságon épp ott lévő más köznemesekkel – jelöl-

hették ki az esküdteket. Szokás volt mindezért – a biztonság okából – négynél több lovagot idézni egyszerre. Az *elvi cél a praktikus és igazságos esküdtszék* biztosítása volt.⁴⁴ Azonban előfordulhatott az is, hogy nem sikerült tizenkét megfelelő nemest találni. Ez esetben az alperes erősebb jogát nem lehetett pusztán e körülmény miatt *ipso facto* megállapítani, hanem – ha a feltételek fennálltak – az esküdtek felajánlhatták a bíróságnak, hogy bajvívással állnak ki valamely fél igaza mellett.⁴⁵

Ha viszont a tizenkét esküdt személyében sikeresen megegyeztek, a sheriff feladata volt a *jurator*-okat a királyi parancsban megjelölt helyre és időre egybehívni avégett, hogy eskü alatt (*oath*) kijelentsék: *a felek közül kinek volt erősebb joga a földhöz vagy a szóban lévő dologhoz*. Mindezt megelőzően az esküdteknek *közvetlen ismeretekkel kellett bírniuk* a releváns körülményekről és a birtokviszonyokról, amelyekről természetbeni „szemlével” meg is győződtek (*view the land*), vagy az atyjuktól kellett azokat hallaniuk oly helyzetben, hogy úgy fogadhassák el igaznak, mintha maguk észlelték volna őket. A tárgyalás napján az eljárást nem lehetett megszakítani, ha ott volt az alperes, ha nem, mivel a jelenléte a bizonyítás folyamán már nem minősült nélkülözhetetlennek: ha részt vett is, nem hozhatott fel olyan formai jellegű tényt vagy érvet, amely az eljárást akadályozhatta volna. A felperes igazolt távollétekor azonban a tárgyalást el kellett halasztani, s új határnapot kitűzni.

Amikor végül elérkeztek a *Grand Assize* tagjai a nyilatkozatuk (még *recognition*, nem *verdict*!) közös megtételéhez, *három eset* fordulhatott elő: 1. mindannyian ismerték a jogszerű választ a kérdésre, vagy 2. egy részük tudta, a többi nem, avagy 3. egyikük sem volt tisztában a jogilag helyes válasszal. Az utóbbi helyzetben a bíró és a felek más esküdtekhez fordultak mindaddig, amíg az igazat „meg nem találták”. Ha az esküdtszék tagjainak egy része volt bizonytalan, vagy a véleményük megoszlott abban, melyik félnek adjanak igazat, s ezt a bíró előtt ki is jelentették, őket másokkal volt szükséges pótolni mindaddig, míg legalább tizenketten meg nem egyeztek a válaszban.⁴⁶

Ha tehát a tizenkét lovag egyezségre jutott az „ügy igazát” (*the truth of the matter*) illetően, a bíró előtt ki nyilatkoztatták, melyik félnek volt erősebb joga a földbirtokra vagy a jogvita más tárgyára. Ha a birtokban lévő *alperesnek adtak igazat*, őt a bíró a perből egyszer s mindenkorra – mai műszóval: jogerősen – elbocsátotta. Amit ugyanis a királyi *Grand Assize* eldöntött, azt újból nem lehetett per tárgyává tenni. Ha vi-

40 Glanvill, II. 8–11. §§, lásd még a IV. 6. § (3) bekezdést!

41 Glanvill, I. 10–14., 17., 31. §§, vö.: XIII. 25. §.

42 Glanvill, I. 26., 27., 29. §§.

43 Glanvill, I. 32., 33. §§.

44 Glanvill, II. 12. §.

45 Glanvill, II. 21. §.

46 Glanvill, II. 15–17. §§.

szont a *felperes javára ítélték* az esküdtek, a másik fél elveszítette a kérdéses földet, s ki kellett adnia mind a gyümölcsöket és jövedelmeket, amelyek a jogszerűtlen birtoklásából eredtek. Ha a felperes nyerte a pert, egy újabb *writ*-et is igényelnie kellett azért, hogy a sheriff a birtokba haladéktalanul bevezesse őt (*to put without delay in seisin*). Ugyanakkor az esküdtek kötelesek voltak *megfontoltan* határozni, ha nem így történt és elhamarkodottan döntöttek, bírságot kellett rájuk kiszabni. Ha azonban kiderült, hogy hamisan esküdtek, elveszítették minden ingóságukat, amelyek így a királyra szálltak, ám az ő kegyéből (*great mercy*) az ingatlanukat megtarthatták. Emellett a hamisan esküvőket legalább egy évig fogságba kellett vetni, s egyben infámissá váltak.⁴⁷

Mindaz, amiről eddig szoltunk nem tévesztendő össze azzal a jogintézménnyel, amely szintén feltűnt a Glanvill-féle gyűjteményben – különösen annak XIII. könyvében –, s amely tizenkét szabad és tisztességes férfi közreműködésével történő *tudományvételt* takart (= *assize*) rendszerint örökösödésből eredő birtokjogi (*writ of mort d'ancestor*)⁴⁸ vagy rendes birtokvédelemmel kapcsolatos (*writ of novel disseisin*),⁴⁹ illetve a magánegyházak patrónusai plébános kijelölési jogával összefüggő (*writ of darrein presentment*)⁵⁰ vitákban. Ezen utóbbi testületek ugyanis nem a jog-, hanem az előzetes ténymegállapítás (*presentation, recognition*) sajátos bizonyítási eszközei voltak.⁵¹

Az eljárás lényege nagyban hasonlított a fentiekben tárgyaltakra. Az *assize* megalakításához azonban nem kellett előzetesen négy lovagot kijelölni, hanem a felek együttes jelenlétükben, maguk választották ki az esküdteket. Az alperes távolléte esetén nem kellett újabb határnapot kitűzni; ekkor csak a felperes alakította meg az esküdtszékét, majd a tagjainak nevét a sheriff a *writ* hátoldalára jegyezte fel. A szemle a felek együttlétében volt megtartandó, de ha az alperes a harmadik napon sem jelent meg, akkor nélküle is eljárhattak. Ebből is kitűnik a különbség: a *Grand Assize*-nál háromnapos, az *assize*-nál csak kétnapos kimentésnek volt helye, ha pedig jogtalan birtokfoglalás történt, az alperesnek egyáltalán nem létezett kimentési lehetősége.⁵²

Ha az esküdtek a szemlét követően a felperes állítását osztották, akkor őt a birtokba vissza kellett helyez-

ni, ha fordított volt a döntésük, az alperest – ha bár nem is vett részt az eljárásban – meghagyták a jogai-ban. Ugyanakkor egyik eset sem eredményezett végleges *res iudicata*-t, így más keresettel (*writ of right*) folytatni lehetett a jogvitát. Abban a helyzetben viszont, ha mindkét fél jelen volt, a kifogásaikat is érvényesíthették az *assize* törvényességével összefüggésben: pl. a felperes jobbágyi vagy házasságon kívül született mivolta eleve akadálya volt az esküdtekkel történő birtokbejárásnak, úgyszintén, ha az alperes az ingatlan birtoklásának nem csak a tényét, de a jogalapját is vitatta (hűbértartó, szabad bérlet, gyámolt vagyona, zálogbirtok), továbbá ha a felperes korábban a király ellen harcolt, vagy ha egy pénzért bérelt városi ingatlanról (*burgage tenure*) szólt az ügy. Ilyenkor csak más módokon lehetett a bizonyítást elvégezni.⁵³

Néha előfordult, hogy *nem tizenkét esküdte* alkalmaztak. Például, ha az egyik peres fél a kiskorúságára hivatkozott, de az életkorát tekintve kétely merült fel, a birtok fekvése szerinti szomszédságból nyolctagú *assize*-ot küldtek ki ennek eldöntése végett, mivel a kiskorúak a törvényes kor betöltéséig nem voltak kötelesek olyan nyilatkozatot tenni, amely az örökségként bírt birtokuk, az életük vagy a végtagjaik elvesztésével járhatott volna. Várni kellett, amíg a perben álló *minor* felnőtt (*to be of full age*).⁵⁴

Néhány évvel később az első Magna Charta az *assize* említett három főtípusát már mint a gyakorlatban élő és fenntartandó jogintézményeket erősítette meg 1215-ben (18–19. cikkelyek).⁵⁵

4. A büntető ügyekben résztvevő vádesküdszék – a Grand Jury

A tárgyalt jogkönyv keletkezésének idején, pontosabban három évtizeddel előtte, a II. Henrik korabeli *common law*-ban jelent meg a *vádesküdszék intézménye* (is), mint a szavahihető laikusok testületének másik formája. Az erre utaló forrásokat a Glanvill alkotója bizonyára ismerte, bár nem emelte be az általa taglalt eljárások közé. A vádemelésben közreműködő esküdtszék – egy, a heptarchia idejében keletkezett, s máig többféleképpen értelmezett 997. évi, Aethelred

47 Glanvill, II. 18–20. §§.

48 *Caenagem*: i. m. (8. jegyzet) 316–325.; *Sutherland*: i. m. (31. jegyzet) 43–44., 82. Vö.: Bracton, F252–F280. (in *Thorne*: i. m. III. kötet, 245–317.)

49 *Caenagem*: i. m. (8. jegyzet) 261–316.; *Sutherland*: i. m. (31. jegyzet) 14–20. Vö.: Bracton, F161b–F237a. (in *Thorne*: i. m. III. kötet, 18–204.)

50 *Caenagem*: i. m. (8. jegyzet) 330–335.; *Sutherland*: i. m. (33. jegyzet) 190–191. Vö.: Bracton, F237b–F251. (in *Thorne*: i. m. III. kötet, 205–244.)

51 Glanvill, XIII. 3–6., 19–22., 32–37. §§; *Roger D. Groot*: The Jury of Presentment before 1215. The American Journal of Legal History. 1982. Vol. 26, No. 1, 1–24.; *Roger D. Groot*: The Jury in Private Criminal Prosecutions before 1215. The American Journal of Legal History. 1983. Vol. 27, No. 2, 113–141.

52 Glanvill, XIII. 7. §.

53 Glanvill, XIII. 8–11. §§, 15. § (1) bekezdés. Az angol városi szabad birtokokról idevonatkozóan is ír *Szántó Richárd*: Fordulópontok az angol városfejlődés történetében a rendiség kialakulása előtt. Aetas. 2004. 2. sz. 96–109., különösen: 100–106., *Uő.*: Derby Grófság települései, birtokrendszere és társadalma (14–15. század). Szeged, 2005. 18–19.

54 Glanvill, XIII. 15. § (2) bekezdés, 16., 17. §§.

55 *Claire Brey*: Magna Carta: Manuscripts and Myths. London, 2010. 51.

királynak tulajdonított Wantage-i törvényen kívül⁵⁶ – az 1164. évi *Clarendon-i Constitutio*,⁵⁷ majd az 1166. évi *Clarendon-i Assize* (törvény)⁵⁸ és a *Northampton-i Assize* (törvény)⁵⁹ tartalmazta először.

Az egyházi és a világi bíraskodás elhatárolásáról szóló *Clarendon-i Constitutio* 1164-ben még csak egy esküdszékhez hasonlító, sajátos fórumot mint szükségmegoldást nevesített arra az esetre, ha egy vagy nos és nagyhatalmú nem klerikus személy ellen senki nem mert önmaga vallomást tenni; ekkor, ha az egyház volt érintett az ügyben, a püspök kérésére a sheriff által kiállított 12 becsületes, a szomszédságból vagy a városból való ember tett esküt, s mondta ki az „igazat” (6. cikkely).⁶⁰ Ha pedig a birtok jogállása volt vitás egy klerikus és egy világi birtokos között, ugyancsak tizenkét becsületes ember tanácskozásával volt eldöntendő: az ingatlan egyházi vagy hűbéri adománynak minősült-e? (9. cikkely).⁶¹

A szintén Clarendonban két évvel később a király által – és a jelen lévő érsekek, püspökök, apátok, főnemesek (*earls*) s az utóbbi kategóriába nem tartozó bárók egyetértésével – kibocsátott, 22 cikkelyt tartalmazó, törvényi jellegű jogforrás (szintén „*assize*”)⁶² eredendően a veszélyes rablók, a gyilkosok és a tolvajok (feltehetően a mai terminológiával nagyobb vagy nagy értékre megvalósult s fővesztéssel járó lopások elkövetői) üldözéséről, megbüntetéséről, illetve proskripciójáról szólt.⁶³ Jellegzetessége a kornak, hogy az oklevél szövege csaknem valamennyi cikkelyében ugyanazzal a szófordulattal tartalmazott utalást arra, miszerint e *törvény időbeli hatálya csupán a trónon lévő király, tehát II. Henrik regnálásának idejére* terjedt ki (*since the lord king has been king*). A precedensrendszer azonban gondoskodott arról, hogy a benne foglalt jogintézmények – utóbb uralkodói megerősítéssel (pl. *Magna Charta*, 1215., 48. cikkely) vagy anélkül – évszázadokig éljenek.⁶⁴

Az 1166. évi törvény *első cikkelye* még csak az említett három bűncselekménnyel összefüggésben rendelt alkalmazni századonként tizenkét, valamint minden faluból (kisebb városból) négy-négy becsületes (*lawful*), korábban nem büntetett férfit a célból, hogy a király utazóbírája előtt *eskü alatt felfedjék* a környékbeli megvádolandó vagy közismerten hírhedt bűnelkövető személyeket. Ha voltak ilyen büntetettek, akkor azokat őrizetbe kellett venni, s a bíró elé vinni, ha pedig a kiküldött bíró csak később törvénykezett az adott helyen (*eyre*), a sheriffnek kellett őket addig fogva tartania. Az egy évtizeddel későbbi Northampton-i királyi rendelkezés kibővítette e norma – tehát a *feljelentési kötelezettség* (*presentment*) – tárgyi hatályát az árulásra, a hamisításra, a gyújtogatásra és a bűnözők rejtegetésére. Az utóbbit az előző törvény is büntetni rendelte, de nem sorolta kifejezetten a bejelentendők közé.⁶⁵ Mindez a magyar nádori közgyűlések funkciójára hasonlított.⁶⁶

A „jelentők” (*presenters*) mint a helyi közösség képviselői egyúttal döntöttek azon kérdésben is, hogy a felemlített személyek tisztázhatják-e magukat istenítélet által, avagy nem. A hidegvízpróbát rendszerint csupán a konkrétan megvádoltakkal szemben alkalmazták, s azt nyomban meg is kellett ejteni; a csak „gyanúsakkal” szemben nem.⁶⁷

A Glanvill-féle jogkönyv noha a hivatkozott törvények után keletkezett, ennek ellenére csak az *emberölés* miatti eljárásokban említette az esküdtek alkalmazását. A műben a büntetőjogi artikulusoknak csupán egy könyvet engedett a szerző: a tizennegyedik – egyben utolsó – rendelkezik a súlyos beszámítás alá eső bűntettekéről, de részben másokról, mint az iménti két jogforrás. (Amint már utaltunk rá korábban: az *emberölés*, a gyújtogatás, a rablás, az erőszakos közöszlés, a kincslet – különösen fémek – eltitkolása és a hamisítás üldözendő mivoltáról írt.)

56 David. C. Douglas (General Editor): English Historical Documents: Vol. I, c. 500–1042. (Editor: Dorothy Whitelock) London–New York, 1979. 439–442., különösen: 3.1–3.4 pontok; Ralph V. Turner: The Origins of the Medieval English Jury: Frankish, English or Scandinavian? In: Uő.: Judges, Administrators and the Common Law in Angevin England. London, 1994. 36–38.

57 David. C. Douglas (General Editor): English Historical Documents: Vol. II, 1042–1189. (Editors: David. C. Douglas and George W. Greenway) London–New York, 1981. 766–770.

58 Uo., 440–443.

59 Uo., 444–446.

60 Uo., 768–769.; John Hostettler: The Criminal Jury Old and New: Jury Power from the Early Times to the Present Day. Winchester, 2004. 17. Érdekes és beszédes, hogy Hostettler egy olyan fordítást idéz a 6. cikkelyről, amelyben nem a becsületes (*lawful*), hanem a hűséges (*loyal*) jelző szerepel.

61 Charles Donahue: Proof by Witnesses in the Church Courts. In: On the Laws and Customs of England: Essays in Honour of S. E. Thorne. Editor: M. S. Arnold, etc. Chapel Hill, N.C., 1981. 127–158., különösen: 134–136.

62 Az *assize* szó e helyen egy harmadik jelentésében: jogforrásként értendő. Az angol rendi gyűlés, a Parlament megalakulása (1295) előtt Anglia törvényeinek megnevezése ugyanis nem *Act* volt, hanem számos szót alkalmaztak a király által kibocsátott és a pecsétjével ellátott jogforrásokra. Az angolszász időkből való *doom*, a francia eredetű *ordinance*, az óangol *assize*, a latin *constitutio*, *charta* és *statutum* kifejezéseket vagy ez utóbbiak angol alakját (*carta*, *statute*) egyaránt használták. Ma már nem lehet jogilag pontos különbséget tenni közöttük.

63 Graham Stewart: Britannia: 100 Documents that Shaped a Nation. London, 2012. 38–43., Naomi D. Hurnard: The Jury of Presentment and the Assize of Clarendon. The English Historical Review. 1941. Vol. 56, No. 223, 374–410., Ruszoly József: Európa alkotmánytörténete. Előadások és tanulmányok középkori és újkori intézményekről. Budapest, 2005. 211–212.

64 Baker: i. m. 196–204., Breay: i. m. 52.

65 Hostettler: i. m. 17–18., Stewart: i. m. 39.

66 Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 2000. 142–145., Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Budapest–Pécs, 1999. 234–236., Sipta István: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen, 1998. 18., 21.

67 Thomas A. Green: Verdict According to Conscience: Perspectives on the English Criminal Trial Jury, 1200–1800. London–Chicago, 1985. 6–9.

A jogkönyv szerint a *köztudomású bűncselekmények elkövetőit* nyomban el kellett fogni akkor is, ha a „magánvádoló” (*special accuser*) nem volt ott, vagy az ügy eleve „közvád” alá tartozott, és biztonságos módon őrizni őket a tárgyalásig. Azonban a terheltet szabadon kellett bocsátani, ha harmadik személy megfelelően jótállott érte minden vádpontban, kivéve, ha emberölés történt. A vádlottra nézve mind a terhelt, mind a mentő körülmények feltárandók s a bíró előtt bizonyítandók voltak – szükség esetén ordáliával.⁶⁸ Az elkövető bűnösségének bebizonyítása után a büntetés – fejesztés, testcsonkítás vagy „egyéb” szankció – a király vagy a nevében ítéelő bíró kegyelmétől függött. Ugyan nem említette a könyv, de bizonyára valamilyen „közvádoló” képviselte a vádat e bűnperekben. Ha viszont a *magánvádoló* – aki minden teljes korú férfi lehetett, még jobbágy is – jelen volt, ünnepélyes esküt tehetett az ügy kivizsgálására. Ekkor az eljárásban a magánvádlónak kellett bizonyítania a terhelt bűnösségét; ha ez nem sikerült és a vádlott mindent tagadott, *bajvívással* lehetett csak az utóbbi terhére dönteni. Ha erre valóban sor került, a felek már nem léphettek vissza, és nem is egyezhettek ki. Ha a vádlott vesztett, kiszabták rá a fenti büntetések valamelyikét, amely egyben teljes jószágvesztéssel járt, s kiterjedt minden örökösére is, ha azonban a magánvádoló szenvedett vereséget, akkor a királyhoz fordulhatott kegyelemért az őt sújtó infámia ellen. A bajvívás így mindig megfontolandó volt, mert visszafelé is „elsülhetett”. A párbajt a vádlott elutasíthatta, ha a hatvanadik életévét betöltötte, vagy súlyos sérülése (csont-, koponyatörése) volt; ekkor a terheltet más istenítéletnek: szabad embernél (*free man, homo liber*) izzó vaspróbának (*per ferrum calidum*), jobbágy esetén pedig vízpróbának (*per aquam*) kellett alávetni.⁶⁹

Az emberölésnek két főtípusát különböztette meg a Glanvill: a gyilkosságot (*murder*), amely alattomban történt anélkül, hogy mások látták volna, valamint a közönséges emberölést (*simple homicide*), mely átfogott minden más elkövetési alakzatot. Gyilkosság miatti eljárásban csak a sértett közeli vérrokonai emelhetek magánvádat, egyéb emberölés esetén rajtuk kívül az is, aki az elhunytak hűbéri szolgálattal vagy egyébként hűséggel (*homage*) tartozott, feltéve, hogy saját maga látta a bűncselekményt s arról nyilatkozni tudott. Ilyen helyzetben rendhagyó módon a feleség is

eljárhatott vádlóként egy másik nő ellen, mivel a néhai férj és felesége jogilag „egy húsból valónak” (*one flesh; una caro sunt uir et uxor*) minősült.⁷⁰

Emberölési ügyekben a vádlott akár kényszeríthető is volt arra, hogy az istenítéletnek alávesse magát akkor, ha menekülés közben fogták el, s ezt megfelelően bizonyították. Csak e ponton említette a jogkönyv szerzője a környékbeliékből álló esküdtszék kötelező alkalmazását (*jury of the countryside*) mint önálló bizonyítási eszközt, azonban érdemi részletezés nélkül. Minden bizonnal a *vádesküdtzékre* hivatkozott. A gyűjtogatásra és a rablásra nem fogalmazott meg külön szabályokat, hanem a rendes bizonyítási eljárásnál írottakra utalt, a többi nevesített bűncselekményhez pedig csak kisebb megjegyzéseket fűzött anélkül, hogy az esküdtszékem említette volna.⁷¹ Az emberölésnél felhozott esküdtszékem azonban a latin szöveg egyértelműen megkülönbözteti a magánjogi *Grand Assize*-től vagy a tényeket megállapító *assize*-től, mivel nem az *assisa* szóval jelöli, hanem a *per juratam patrie* kifejezést használja.⁷²

Ugyanakkor – a hozzá időben legközelebb eső *Northampton-i Assize*-től eltérően – a bűnözők rejtegetéséről és az árulásról a Glanvill-gyűjtemény nem nyilatkozott, beemelte viszont az inkriminált cselekmények közé a legtöbbször kincstári érdeket is sértő kincсреjtegetést; a *lopást* (*theft, furtum*) ellenben a sheriffek s nem a királyi bíróságok elé tartozónak tekintette.⁷³ Az utóbbinál a kollízió feloldása végett megjegyzendő, hogy bár a két fentebb hivatkozott királyi törvény angol szövegfordításai a lopásra szintén a *theft*, az elkövetőjére pedig a *thief* szót használják, a későbbi korokban a nagyobb és a kisebb értékre elkövetett lopásokat következetesen megkülönböztették az angol büntetőjogban (*grand, petty larceny*); e distinkció a büntetés nemét is befolyásolta.⁷⁴ Feltehetően a „theft” a hivatkozott törvényekben a majdani „grand larceny” kifejezéssel rokon, míg a sheriffek grófsági (megyei) bíróságai elé került ügyeken a kisebb lopások (*petty larcenies*) vagy tolvajlások voltak értendők.

Az említett különbségek fő oka és a vádló (*Grand*) *jury* részleteiről való hallgatás nagy valószínűség szerint abból ered, hogy – mint fentebb jeleztük – e jogkönyv elsősorban a *Court of Exchequer* elnevezésű, kincstári és fiskális relevanciájú törvénykezést végző bíróság s egyben számadásvizsgáló szerv „kézikönyvé-

68 Az istenítéletekről lásd: *Ruszoly*: i. m. (5. jegyzet) 575–576.; *Paul R. Hyams*: Trial by Ordeal: The Key to Proof in the Early Common Law. In: *On the Laws and Customs of England: Essays in Honour of S. E. Thorne*. Editor: M. S. Arnold, etc. Chapel Hill, N.C., 1981. 90–126.; *Robert Bartlett*: Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal. Oxford, 1988.; *Adalbert Erler*: Gottesurteil. In: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. (HRG) I. Berlin, 1971. 1769–1773. hasáb, *H.-J. Becker*: Gottesurteil. In: *Lexikon des Mittelalters*. IV. Weimar–Stuttgart, 1999. 1594–1595. hasáb.

69 Glanvill, XIV. 1. §; *Margaret H. Kerr – Richard D. Forsyth – Michael J. Plyley*: Cold Water and Hot Iron: Trial by Ordeal in England. *The Journal of Interdisciplinary History*. 1992. Vol. 22, No. 4, 573–595.

70 Glanvill, XIV. 3. § (1)–(2) bekezdés.

71 Glanvill, XIV. 2., 4–7. §§.

72 Glanvill, XIV. 3. § (3) bekezdés.

73 Glanvill, XIV. 2., 8. §§.

74 *Hostettler*: i. m. 119.; *Green*: i. m. 106–107.

nek” készült, ahol tisztán büntető ügyek csak ritkán fordultak elő, így a szerző csupán felületesen foglalkozott velük.

Összegzés

A Glanvill-ként ismert jogász és mű az *esküdszék genezisén* kívül és elsősorban arról tudósít, hogy *honnan indult útjára* a II. Henrikől datált *common law*.⁷⁵ A tartalma szerint ugyanis csak *kevés római jogi hatást* mutat – főleg az általunk nem érintett s a kötelmekről szóló X. könyvében⁷⁶ –, ez azonban természetes: az angol szokásjog fejlődése szempontjából a germán eredetű jogintézmények terjedése volt a legmeghatározóbb, példa rá az esküdszéki rendszer is. Hogy a szerzőnk vagy követője, Bracton jogász gondolkodását a rendszeralkotás és nem csak az asszociáció jellemezte, az kétségtelenül a teoretikus római, de még inkább a praktikus célrelvű kánonjog s a keresztény világkép hatásáról árulkodik,⁷⁷ ám megítélésünk szerint *téves* azon elképzelés, amely mindezt közvetve magára a jogrendszerre is rávetíti.⁷⁸ Annál inkább, mert a kánonjog az angol királyok, a bárók és az egyház háromirányú rivalizálásának 12. és korai 13. századi időszakában – ellentétben a más katolikus országokban tapasztaltakkal – elszigetelődött,⁷⁹ ráadásként az angol jogászképzés kialakuló centrumaiban, az *Inns of Court*-ban a gyakorlati irányú oktatás ugyancsak elvált a korabeli egyetemek elméleti tanításaitól.⁸⁰ A *Tractatus*-ban olvasható *jogintézmények angolszász és normann eredetéről* így általában *nem lehet kétségünk*, még akkor sem, ha latin („római jogi”) terminológiákat felhasználva fogalmazták meg őket, azonban arra

a kérdésre nehéz volna válaszolni: hol húzódik a határ a közös germán örökség és a II. Henrik általi újító folyamat között?

A vizsgált angol *esküdszékek érdekességét* éppen az is adja, hogy egyszerre példák az *új és a hozott intézményekre*: a vád- s a fél évszázaddal későbbi bűnügyi ítélő esküdszékről (*jury*) megnyugtatóan kijelenthető, hogy valóban a 12. századi királyi jogalkotás (*statute law*) továbbfejlesztett eredményei, de a birtokperekben 1189-re már elterjedt másik két típusnak – nézetünk szerint – nem az idézett Clarendon-i törvények voltak az első forrásai. A *birtokjogi esküdszék (Grand Assize)* és a *ténymegállapító esküdszék (assize) gyökerei* talán még a germán őshazába, de mindenképpen korábbra nyúlnak vissza, mint az 1164. vagy az 1166. év: az első Plantagenet-házi király az életre hívott s útjára indított vádesküdszékhez feltehetően a már létező „örökségből”: a magánjogi peres fórumokból merítette a gondolatot. Nehéz volna másként magyarázni azt, hogy a magánjogi esküdszék miként volt elterjedt már a Glanvill-ként ismert jogkönyv keletkezésének idejében – Westminsteren kívül is.

Mindenesetre túlzás nélkül állítható: az angol jogtörténet egyik leginkább időtálló intézménye a II. Henrik és Ranulf de Glanvill korától – egyúttal a nagy rendi mozgalmak „előestéjétől”⁸¹ – dokumentált esküdszék. A többször idézett D. W. Sutherland, a *novel disseisin* típusú birtokperek jeles kutatója, így méltatta: az *assize* „kezdetől fogva sikeres volt, de a hasznosságának és az erejének mértékét igazán a későbbi generációk mutatták meg. Ez a legjobb példája a II. Henrik kormányzatát jellemző magas szellemi nívónak, amely által tudták, miként teremtsenek fejlődőképes és gyümölcsöző jogintézményeket az utókor számára.”⁸²

75 *Ralph V. Turner*: Henry II's Aim in Reforming England's Land Law: Feudal or Royalist? In: Uó.: Judges, Administrators and the Common Law in Angevin England. London, 1994. 1–15., különösen: 1–2., 12–15.; *Szántó Gy. T.*: i. m. 48–51.

76 *Caenegem*: i. m. (8. jegyzet) 361–363., *Hamza*: i. m. 82.

77 *Maitland*: i. m. xvii–xxxi., *Caenegem*: i. m. (8. jegyzet) 373–386.

78 E nézetet fogalmazta meg a jeles magyar medievista, Bónis György is: „Bracton romanizmusa ma is hevesen vitatott kérdés; kétségtelen, hogy elméleti részeiben sokat vett a római és a kánonjogból, de az átvétel inkább a szakkifejezésekre, fogalmakra, osztályozásokra, mintsem az intézményekre terjedt ki.” – *Bónis György*: A római jog középkori történetének újabb irodalma. Századok. 1962. 3–4. sz. 693–694.

79 *A. L. Morton*: Az angol nép története. Budapest, é.n. 74–75.; *Szántó Gy. T.*: i. m. 56–58. Vö.: *Gergely*: i. m. 111–116.

80 Részletesen lásd *Francis de Zulueta – Peter Stein*: The Teaching of Roman Law in England around 1200. London, 1990. xiii–lxxxiv.

81 *Mezey Barna – Szenté Zoltán*: Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet. Budapest, 2003. 158–163., *R. C. van Caenegem*: Bevezetés a nyugati alkotmányjogba. Budapest, 2008. 107–113., *Földi András* (szerk.): Összehasonlító jogtörténet. A vonatkozó fejezetet *Kis-teleki Károly* írta. Budapest, 2012. 85–89.

82 *Sutherland*: i. m. (31. jegyzet) 42.

TANULMÁNY

Alapjogi jogérvényesítés az Alkotmánybíróság előtt – lehetőségek és dilemmák

✎ *Naszladi Georgina doktoranda, Pécsi Tudományegyetem (Pécs)*
Lukonits Ádám doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem (Pécs)

A 2010-es év komoly változásokat indított el hazánkban, így megindult a jogrendszer nagy ívű reformja is. E folyamat részeként – egyebek mellett – megtörtént a korábbi 1989-ben elfogadott ideiglenes alkotmányt felváltó Alaptörvény elfogadása, valamint az Alkotmánybíróságra és az Alapvető Jogok Biztosára vonatkozó joganyag megújítása. A változások eredményeként az alapjogvédelmi rendszer jelentősen átalakult. A reformok olyan, eddig még nem látott szituációkat generálnak, amelyekben adott személyek teljesen elveszítettnek érezhetik magukat abban a tekintetben, hogy alapjog-séremlük orvoslására vonatkozó igényüket miként is érvényesítsék gyorsan, hatékonyan, költségmentesen, önállóan, vagy épp közvetítő szereplő közreműködésével.

1. Bevezető gondolatok

Az Alaptörvény hatálybalépésével az Alkotmánybíróság *hatásköreiben* lényeges hangsúlyeltolódás következett be, amely az alapjogvédelmi rendszerre is jelentős hatással volt. Az Alkotmánybíróság előtti alapjogi jogérvényesítés egyetlen közvetlen eszköze az *alkotmányjogi panasz* lett. Mindemellett a hatályos jogi szabályozás utólagos normakontroll eljárás keretében lehetőséget biztosít közvetett úton, *közvetett* aktorok igénybevételére is, mivel a bíró által kezdeményezhető konkrét utólagos normakontroll, illetőleg a Kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede, az alapvető jogok biztosja, a legfőbb ügyész és a Kúria elnöke által indítványozható absztrakt utólagos normakontroll ugyancsak megteremtik az alapjogséremlék orvoslásának lehetőségét. Az utóbb említett kezdeményezői körből azonban – ahogyan azt később is látni fogjuk – e mögöttes cél megvalósítása csupán az alapvető jogok biztosja esetében tűnik reálisnak.¹

Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy az Alkotmánybíróság előtti *alapjogi jogérvényesítés három* legtipikusabb módját – tehát az alkotmányjogi panasz eljárást, a bíró által kezdeményezhető utólagos

konkrét normakontroll eljárás, valamint az alapvető jogok biztosja által indítványozható absztrakt normakontroll eljárás legjellemzőbb eljárási ismérveit párhuzamba állítva – megvizsgáljuk, valamint összefoglaljuk az Alkotmánybíróságnak az elmúlt két évben, e hatáskörökben kifejtett tevékenységét. Célunk ezzel nem más, mint hogy az egyes eljárások elméleti és gyakorlati elemzése, tehát *a testület előtti alapjogi jogérvényesítési lehetőségek feltérképezése révén feloldjuk az indítványozói oldalon jelentkező, a leghatékonyabb alapjogi jogorvoslat kereséséből adódó dilemmákat.*

2. Az alapjog-érvényesítés megújult jogi szabályozása

Az alapjog-érvényesítésre vonatkozó hatályos joganyag *három szinten* oszlik meg: egyrésztől alaptörvényi, másrésztől törvényi szinten, harmadrészt pedig az alapjogvédő szervek belső normáiban.

Az Alaptörvény mindhárom (általunk vizsgált) alapjog-érvényesítő eszköz szabályozásának kiindulópontja, amely immár – a korábbi megoldástól eltérően – alkotmányi szintre emelte a panaszt, nevesítette az absztrakt utólagos normakontroll eljárást kezde-

* Naszladi Georgina publikációt megalapozó kutatása az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg (Szerk.).

1 Ld. *Láposy Attila*: Populáris akcióból ombudsmani akció? Magyar Közigazgatás – Új folyam. 2011. 3. 120.

ményezők sorában az alapvető jogok biztosát, továbbá amellet, hogy meghagyta a bírói konkrét utólagos normakontroll eljárás indítványozásának lehetőségét, kiegészítette azt a jogszabályokra (jogszabályi rendelkezésekre) vonatkozó alkalmazási tilalom elrendelésének önálló kezdeményezhetőségével. Az alpnorma mindhárom jogintézmény esetében csupán a legjellemzőbb ismérvek rögzítésére szorítkozik. A feladat- és hatáskörök részletszabályait, illetve az egyes eljárások legfontosabb, indítványozói szempontból meghatározó jelentőségű kérdéseit az *Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény* (a továbbiakban: Abtv.), valamint az *alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény* (a továbbiakban: Ajbtv.) rendezi. Az eljárási szabályok katalógusa az *Alkotmánybíróság ügyrendjével*, valamint a 2/2013. (III. 8.) AJB utasítással módosított, az alapvető jogok biztosa vizsgálatának szakmai szabályairól és módszereiről szóló 2/2012. (I. 20.) AJB utasítással (a továbbiakban: AJB utasítás) kiegészülve tekinthető teljesnek.

3. Az alapjog-érvényesítés tipizálása

A megújult szabályozásban az alkotmányjogi panasznak két alaptípusa intézményesült: a normatív alkotmányjogi panasz, valamint az individuális (valódi) alkotmányjogi panasz. A normatív alkotmányjogi panasz további három változata alakult ki, nevezetesen a normatív panasz korábban is ismert formája, a normatív alkotmányjogi panasz kivételes esete, illetve az ügyészi kezdeményezésre benyújtható panasz.² Meg kell különböztetnünk ettől az alapvető jogok biztosának tevékenységét, aki, már nevéből adódóan is, elsősorban az alapjogok megfelelő védelmét hivatott ellátni.³ Az arra vonatkozó elhatározás pedig, hogy a biztos e védelmet megadja-e vagy sem, három módon alakulhat ki: panasz eljárás útján, közvetlen alkotmánybírói normakontroll indítványozása révén, illetőleg jogszabály-veleményezések eredményeként. Mindezek mellett érdemes kitérnünk a „bírói út” szabályozására is, amely tekintetében a hazai jogi szabályozás nem differenciál, annak csak egyetlen formáját nevesíti.

A normatív alkotmányjogi panasz „alapese” az Alaptörvény előtt is létezett, de az *actio popularis* alapon

indítványozható, absztrakt utólagos normakontroll mellett háttérbe szorult. A normatív alkotmányjogi panasz kivételes esete⁴ kétségkívül az alkotmányjogi panasz szabályozásának legtöbb értelmezési nehézséget jelentő, legtöbb kérdést felvető eleme. E rendelkezéssel a jogalkotó lehetővé tette, hogy – a többi panasztípussal ellentétben – bírói eljárás hiányában is indítványozható legyen az alkotmányellenes jogszabály miatt bekövetkezett alapjogsérelem orvoslása. Mindemellett külön kiemelendő az ügyészi kezdeményezésre induló panasz eljárás, amelynek gyakorlásával a legfőbb ügyész közérdekvédelmi feladatának tesz eleget.

Alapjogvédelmi szempontból az Alaptörvény – és ebből következően az Abtv. – legjelentősebb előrelépésének az *individuális (valódi) alkotmányjogi panasz* bevezetése tekinthető. Az Alkotmánybíróságnak az új hatáskörrel már nemcsak az áll hatalmában, hogy az alkotmányellenes normákat érvénytelenítse, hanem az is, hogy fellépjen az Alaptörvény rendelkezéseinek megfelelő norma alkotmányellenes értelmezésével és alkalmazásával szemben, amely az alapjogvédelem eszköztárának megerősítését jelenti.⁵

Az ún. klasszikus panasz eljárás értelmében az alapvető jogok biztosához fordulhat bárki, ha megítélése szerint hatóság tevékenysége vagy mulasztása a beadványt tevő személy alapvető jogát sérti, vagy annak közvetlen veszélyével jár.⁶ Ilyen esetben az eljárás megindítása alapjául szolgáló panasznak meg kell felelnie bizonyos, jogszabály által meghatározott kritériumoknak. A panasz beérkezését követően az ügyet előzetes vizsgálat alá vetik, amely során legfőképpen arra a kérdésre keresnek választ, hogy az ügy alkalmas-e érdemi vizsgálatra vagy sem.⁷ Ezt az ügy érdemi (vagy kivételes) vizsgálata követi, amelyről végül jelentést készítenek. E jelentés hivatott arra, hogy kifejezésre juttassa a biztos által feltárt visszasságok orvoslására javasolt hatósági (szervezeti) lépéseket, illetve azt, hogy az ombudsman a panasz alapján mely jogszabály (jogszabályi rendelkezés) Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatát kezdeményezi az Alkotmánybíróságnál.

Ezzel szemben az ún. közvetlen indítványozás értelmében a biztos formális előírásoktól mentes állampolgári jelzés alapján, eljárás vagy vizsgálat lefolytatása nélkül kezdeményezheti az Alkotmánybíróság utólagos nor-

2 Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga II. Államszervezet. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 193.

3 E tevékenységével kapcsolatban kiemelendő az a jogosultsága, amely alapján az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezheti jogszabályok Alaptörvénnyel való összhangjának felülvizsgálata, illetve az Alaptörvény értelmezése végett [ld. Ajbtv. 2. § (3) bek.].

4 A HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó valamint az Alkotmánybírói Szemle 2012. február 29-én, az Alkotmánybíróságon, „Az alkotmányjogi panasz. Konferencia az Alkotmánybíróság és a Kúria új és kapcsolódó hatásköreiről” elnevezésű rendezvényén tartott előadásában Paczolay Péter, az Alkotmánybíróság elnöke kiemelte az alkotmányjogi panasz kivételes esetének lehetőségét, és annak törvényszövegbe foglalását üdvözölte (ld. továbbá: Kelemen Katalin: Van még pálya. A magyar alkotmánybíróság hatásköreiben bekövetkező változásokról. Fundamentum. 2011. 4. 90.).

5 Vissy Beatrix: Az individuális alapjogvédelem kilátásai az alkotmánybíráskodásban. Merre mutat az alkotmányjogi panasz iránytűje? Magyar Közigazgatás. 2012. 2. 29.

6 Ajbtv. 18. § (1) bek.

7 AJB utasítás 2. § (1) bek.

makontroll-eljárását.⁸ Fontos kiemelnünk, hogy ebben az esetben az ombudsman eljárása annak ellenére hivatalbólinak tekintendő, hogy állampolgári jelzés hiányában valószínűleg nem indult volna meg.

A harmadik ombudsmani alapjogvédelmi mód *a biztos által elkészített jogszabály-véleményezések* nyomán valósul meg. Ekkor a biztos – többek között – a feladat- és hatáskörét érintő jogszabályok tervezetét véleményezi, valamint javaslatot tesz az alapvető jogokat érintő jogszabályok módosítására, megalkotására, illetve nemzetközi szerződés kötelező hatályának elismerésére.⁹ Ez az eljárás elsősorban az alkotmányosság, a jogállamiság védelmét szolgálja (az ún. objektív alkotmányvédelmet), és csak közvetett módon segíti elő az egyéneket megillető alapjogok védelmét (az ún. szubjektív alapjogvédelmet).

Az egyedi normakontroll iránti bírói kezdeményezés alapján bármely bíróság – az előtte folyamatban levő egyedi ügy elbírálásakor, a bírósági eljárás felfüggesztése mellett – az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezheti, amennyiben olyan jogszabályt kell alkalmaznia, amelynek alaptörvény-ellenességét észleli, vagy amelynek alaptörvény-ellenességét az Alkotmánybíróság már megállapította.¹⁰ A „bírói út” tehát az utólagos normakontroll egyfajta sajátos, ún. konkrét (egyedi) eseteként fogható fel.¹¹

4. Az alapjog-érvényesítő eljárások alanyai

Az általunk vizsgált alapjog-érvényesítő eljárásoknak lényegében kétféle alanya lehet: egyrésztől az, aki a kezdeményezésre jogosult (ún. közvetlen alany), másrésztől pedig az, akire az alapjogvédelem ténylegesen kihat (ún. közvetett alany).

Az alkotmányjogi panasz alapján induló eljárás közvetlen alanya, főszabály szerint, az egyedi ügyben¹² érintett személy vagy szervezet, akinek a bírósági eljárásban alkalmazott alaptörvény-ellenes jogi norma, vagy a bírósági döntés miatt az Alaptörvényben biztosított jogának sérelme következett be. Hangsúlyozandó, hogy az alkotmányjogi panasz általános rendelkezéséből következően a kivételes panasznál is szükséges az indítványozó egyéni érintettsége, az alapjogsérelem adott személy viszonylatában meglévő egyedisége, vagyis az, hogy a panaszos által alaptörvény-ellenesnek

ítélt jogszabály a panaszos személyét, konkrét jogviszonyát közvetlenül és ténylegesen, aktuálisan érintő rendelkezést állapítson meg, és ennek következtében a panaszos alapjogai sérüljenek.¹³ Ellenkező esetben ugyanis e panasztípus nem lenne más, mint utólagos absztrakt normakontroll, amely nyilvánvalóan ellentétes a jogalkotói szándékkal. Az egyéni érintettség tehát valamennyi alkotmányjogi panasz típus sine qua non-ja. Mindemellett említést kell tennünk a panasz-eljárás főszabály szerinti közvetett alanyairól is, mivel az alaptörvény-ellenes jogszabály (jogszabályi rendelkezés) megsemmisítése és jövőbeni alkalmazásának megtiltása a későbbiekben valamennyi személyre kihat (ilyen tekintetben tehát az alkotmányjogi panasz-eljárás eredménye ún. objektív alkotmányvédelmi jelleget is mutathat).

A fent említett főszabály alól kivételt jelent *az ügyészi kezdeményezésre induló panasz-eljárás*, mivel közvetlen alanya a legfőbb ügyész. Kiemelendő, hogy míg a többi panasztípus esetében az indítványozó a személyes ügye miatt fordul az Alkotmánybírósághoz, addig a legfőbb ügyész mások alapjogsérelemeinek orvoslása érdekében. E lehetőséggel azonban csakis akkor élhet, ha az alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazására az ügyész részvételével lefolytatott egyedi ügyben került sor és a jogosult nem képes saját jogainak védelmére, vagy a jogsérelem a személyek nagyobb csoportját érinti.¹⁴ E rendelkezésből pedig könnyen kiolvasható az a két alanyi kör, amelyek miatt az ügyészi eljárás kivételt jelent az alkotmányjogi panasz-eljárás alanyaira vonatkozó fenti főszabály alól: egyfelől a jogosult, aki önálló védelemre képtelen, másfelől a személyek nagyobb csoportja, akiket jogsérelem ért.

Az alapvető jogok biztosa révén megvalósuló alapjogvédelem közvetlen alanya a biztos, mivel az eljárása során csakis ő jogosult az Alkotmánybíróságnál utólagos normakontroll-eljárás, illetve nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatának kezdeményezésére.¹⁵ Közvetett alanyként pedig egyrésztől a panaszt (kérelmet) benyújtó személy említhető meg (az ún. szubjektív alapjogvédelemnél), másrésztől pedig a polgárok összessége (az ún. objektív alkotmányvédelemnél). Fontos kiemelnünk, hogy a panasz-eljárás, illetve a közvetlen indítvány kezdeményezője semmi esetre sem tekinthető közvetlen alanyának. A panaszos azért nem, mert kérelme sosem ró eljárás-kezdeményezési

8 Láposy Attila: Túl a szerepfelfogáson? – Az ombudsman indítványozási gyakorlatának alapjai és az alkotmányvédelem. Közjogi Szemle. 2013. 3. sz. 47.

9 Ajbvt. 2. § (2) bek.

10 Abtv. 25. § (1).

11 *Petrétei*: i. m. (2. jegyzet) 192.

12 Egyedi ügy a természetes személy, jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet jogát vagy kötelezettségét, jogos érdekét, vagy jogi helyzetét érintő vagy eldöntő bírósági eljárás [ld. Abtv. 1. § a) pont].

13 Emellett – az Alkotmánybíróság szerint – az érintettség abban az esetben is megállapítható, ha az alkotmányossági szempontból vitatott jogszabály alkalmazására, érvényesítésére irányuló cselekmények még nem történtek meg, de a jogszabály erejénél fogva olyan jogi helyzet keletkezett, amelynek alapján egyértelműen megállapítható, hogy az érintettek számára a panaszolt jogsérelem záros határidőn belül, elkerülhetetlenül be fog következni [ld. 33/2012. (VII. 17.) AB-határozat].

14 Abtv. 26. § (3) bek.

15 Ajb-utasítás 45. § (1) bek.

kötelezettséget az ombudsmanra. Ez azt jelenti, hogy a biztos minden esetben szabad belátása szerint dönt arról, hogy adott jogszabályt (jogszabályi rendelkezést) az Alkotmánybíróság elé visz-e utólagos normakontroll eljárás keretében vagy sem (még abban az esetben is, ha azt a panaszos indítványában kifejezetten kérte).¹⁶ A közvetlen indítványozó pedig azért nem, mert esetében – ahogyan azt már korábban is említettük – mindig hivatalból indul az eljárás.¹⁷

A „bírói út” közvetlen alanya nem más, mint a bíró, aki az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezi. Közvetett alanyként pedig a kezdeményezést benyújtó bíróság eljárása által érintett személy említhető meg, akivel szemben az eljáró bíró az alaptörvény-ellenes jogszabály vagy jogszabályi rendelkezés alkalmazását ideiglenesen – az Alkotmánybíróság eljárásának lefolytatásáig – mellőzi. Mindazonáltal az egyének összessége – az alkotmánybírósági eljárás eredményétől függően – itt is megemlíthető, mint közvetett alanyi kategória (vagyis itt is megjelenhet a korábban már többször említett ún. objektív alkotmányvédelmi funkció).

5. Az alapjog-érvényesítő eljárások tárgya

A továbbiakban az egyes alapjogvédelmi eljárások tárgyainak tisztázása végett azokat a normahelyeket tekintjük át, amelyek meghatározzák, hogy az arra jogosult mi alapján támaszthat alapjogvédelmi igényt.

A *normatív alkotmányjogi panasz* mindhárom típusának az alaptörvény-ellenesnek ítélt jogszabály (jogegységi döntés, közjogi szervezetszabályozó eszköz) a tárgya. Különbség van azonban abban, hogy míg az ún. régi típusú, illetve az ügyészi kezdeményezésre benyújtható panasznál a kérdéses normát az adott egyedi ügyben, tehát a bírósági eljárásban alkalmazták, addig az alkotmányjogi panasz kivételes esetében az alaptörvény-ellenesség a jogkövetés alkalmával vagy a jogszabály hatályosulása folytán közvetlenül merülhet fel.

Individuális (valódi) alkotmányjogi panasz az alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben indítványozható. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság legfőbb jogorvoslati fórumként jár el, azonban lényeges, hogy kizárólag alkotmányossági szempontok alapján vizsgálja felül az elé került döntéseket.¹⁸ Mindazonáltal – a német szabályozástól eltérően – az Abtv. csak a bírói

döntésekre nézve teszi lehetővé az alkotmányjogi panasz alkalmazását, vagyis a közigazgatási aktusokat nem vonja be a vizsgálható döntések körébe.¹⁹

Az *alapvető jogok biztosán keresztül igénybe vehető alapjogvédelmi eljárások* tárgya – a normatív alkotmányjogi panaszhoz hasonlóan – az a jogszabály (jogszabályi rendelkezés), amely alaptörvény-ellenességének megállapítását (és évégett megsemmisítését) a biztos az Alkotmánybíróságtól kérelmezi. E tekintetben nincs különbség aközött, hogy a biztos eljárása kérelemre indult-e vagy hivatalból, illetve hogy az közvetlen indítványozás útján megvalósuló eljárás-e vagy panasz eljárás.

A *bírói utólagos normakontroll* tárgya – a fentiekkel megegyezően – az a jogszabály (jogszabályi rendelkezés), amely alaptörvény-ellenességének megállapítását, illetve alkalmazásának kizárását a bíróság kezdeményezi.

6. Az alapjog-érvényesítési kérelmek befogadásának kritériumai

A befogadási feltételeket illetően előbb az alkotmányjogi panaszra vonatkozó szűrőkre térünk ki, majd ezt követően az ombudsmani alapjogvédelmi eljárások nélkülözhetetlen elemeit mutatjuk be, végül pedig a bírói normakontroll kezdeményezésének feltételeit ismertetjük.

Az Alkotmánybíróságnak, az Abtv. 56. §-ában foglalt rendelkezései értelmében, az *alkotmányjogi panasz* érdemi vizsgálatát megelőzően annak befogadhatóságáról szükséges döntenie, így mindenekelőtt azt kell vizsgálnia, hogy az alkotmányjogi panasz eleget tesz-e a törvényben előírt formai és tartalmi követelményeknek, különösen a 26–27. § szerinti érintettségnek, a jogorvoslat kimerítésének, valamint a 29–31. § szerinti feltételeknek.²⁰ Az Abtv. a panaszkezdeményezésre konkrét (szubjektív és objektív), míg az Alkotmánybíróság eljárására általános határidőt állapít meg. Ennek megfelelően az alkotmányjogi panaszt főszabály szerint a sérelmezett döntés kézbesítésétől számított hatvan napon belül, a normatív alkotmányjogi panasz kivételes esetén pedig az alaptörvény-ellenes jogszabály hatálybalépésétől számított száznyolcvan napon belül lehet írásban benyújtani.²¹ Abban az esetben pedig, ha a döntés közlése elmarad, a panasz benyújtására nyitva

16 Bizonyos esetekben különösen indokolt az utólagos normakontroll kezdeményezése (még panasz alapján is), így például akkor, ha az alapjogsérelem kirívó súlyú, illetőleg ha a sérelmet szenvedett személyek száma ezt indokolja [ld. A]B utasítás 46. § (1)-(2) bekezdés].

17 Ennek ellenére a közvetlen indítványozás tűnik legalkalmasabbnak arra, hogy pótolja az Alaptörvény hatályba lépésével megszüntetett actio popularis intézményét.

18 *Tilk Péter*: Az új típusú alkotmányjogi panasz előzményei és az eljárási renddel kapcsolatos egyes szabályozási elvárások. Alkotmánybírósági Szemle. 2011. 2. 84.

19 Abban az esetben viszont, ha az indítványozó a közigazgatási aktusokkal szemben jogorvoslatként igénybe vehető bírósági felülvizsgálattal él, az így született bírói döntés az Alkotmánybíróság előtt támadható.

20 Az Abtv. 29. §-ában előírtak alapján az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség, vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be.

21 Abtv. 30. § (1) bek.

álló határidő a tudomásszerzéstől vagy az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének bekövetkezésétől számított hatvan nap.²² Mindezek mellett a jogalkotó az objektív határidőt mindegyik esetben száznolcvan napban határozta meg.²³ Kiemelendő, hogy az indítvány benyújtására nyitva álló határidőhöz kivételes mulasztásigazolási lehetőség is társul (amely a törvény indoklása szerint a strasbourgi joggyakorlatnak és elveknek megfelelő megoldás). Végezetül megjegyzendő, hogy az Abtv. 30. § (5) bekezdése szerint az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszról ésszerű időn belül hoz döntést. Azt pedig, hogy mely esetekben beszélhetünk ún. „ítélt dologról”, vagyis mikor tekinthető adott ügyben felmerült alkotmányossági kérdés a testület által már elbíráltnak, a jogalkotó az alkotmányjogi panasz különböző formái szerint határozta meg.²⁴

Az ombudsmani panaszeljárást megindító panaszra vonatkozó befogadási szabályok be nem tartása egyrésztől feltétel nélküli elutasítást, másrésztől biztosi mérlegeléstől függő befogadást vagy elutasítást vonhat maga után. A biztos a panaszeljárás iránti kérelmet akkor utasítja el (mérlegelés nélkül), ha az nem felel meg a törvényben előírt szervi, tárgyi és időbeli korlátoknak, ha az nyilvánvalóan alaptalan, ha azt ismételtten terjesztik elő, de érdemben új tény, adatot nem tartalmaz, illetőleg ha a beadvány előterjesztője kérte, hogy kilétét ne fedjék fel, ám ennek hiányában a vizsgálat nem folytatható le.²⁵ Ezzel ellentétben a biztos az eljárást akkor utasíthatja el (szabad mérlegelést követően), ha azt névtelenül nyújtották be, vagy ha megítélése szerint a beadványban szereplő visszasság csekély jelentőségű.²⁶ Az alapvető jogok biztosa a panaszeljárás során nem járhat el olyan ügyben, amelyben a határozat felülvizsgálata iránt bírósági eljárás indult, vagy amelyben jogerős bírósági határozat született.²⁷ Ezen felül a panaszeljárás megindítására csakis akkor kerülhet sor, ha a kérelmet benyújtó a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.²⁸ A panaszeljárás kezdeményezése főszabály szerint nincs határidőhöz kötve, azonban ha az ügyben jogerős közigazgatási határozat született, az alapvető jogok biztosához ennek közlésétől számított egy éven belül lehet panasszal fordulni.²⁹ Ezen felül fontosnak tartjuk kiemelni azt a szabályt, amely szerint a biztosi vizsgálat csakis az 1989. október 23-át követően indult eljárásokra terjedhet ki.³⁰

Ezzel szemben a közvetlen indítvány kezdeményezése nincs eljárási feltételekhez kötve, így a rá vonatkozó feltételrendszer lazább, mint amit a panaszbenyújtásnál láttunk.³¹ Az Abtv. a bírói kérelem befogadásának egyetlen feltételét nevesíti: a kezdeményező bíróságnak fel kell függesztenie az előtte folyó eljárást. A bíróságnak a kezdeményezés benyújtására az előtte folyó eljárás befejezéséig van lehetősége. Ezen túlmenően pedig az Abtv. kifejezetten előírja, hogy az Alkotmánybíróság soron kívül, de legkésőbb kilencven napon belül köteles a kérelemben megjelölt jogszabályokat és jogszabályi rendelkezéseket felülvizsgálni. Mindemellett – ahogyan az utólagos normakontrollra általában, úgy a bírói kezdeményezésre is – érvényesül az Abtv. korábban hivatkozott 24. § (3) bekezdése.

7. Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi joggyakorlata

Az Alaptörvény hatálybalépése óta eltelt több mint kétéves időszak alkotmánybírósági joggyakorlata az egyes, általunk vizsgált jogintézmények hatékonyságát illetően meglehetősen árnyalt képet mutat. Elemzésünk elsősorban annak bemutatását szolgálja, hogy az Alkotmánybíróság ügyforgalmában milyen gyakran jelentek meg az egyes alapjog-érvényesítő eljárások, és azok milyen eredményre vezettek. A közvetlen és a közvetett alapjog-érvényesítés egymás viszonyrendszerében jól szemlélteti az állampolgárok, valamint a közvetett aktorok indítványozási hajlandóságát, amely az utóbbiaknál saját szerepfelfogásukra is messzemenő következtetéseket enged levonni.

Az alkotmánybírósági ügyteher pusztán statisztikai alapon történő áttekintésével megállapítható, hogy a testület munkájának legnagyobb részét az alkotmányjogi panasz-indítványok elbírálása teszi ki. Az elmúlt két évben összesen 579 alkotmányjogi panasz tárgyú döntés született, amelyből az Alkotmánybíróság 2012-ben 366-ot, 2013-ban pedig 213-at vizsgált meg. Az első év eredményessége nem értékelhető túlságosan pozitívnak, mivel 361 esetben (tehát az elbírált ügyek 98,6%-ában) az alkotmányjogi panasz visszautasításra került. A testület csupán 5 alkotmányjogi panasz tárgyú határozatot hozott, amelyből mindösszesen 1 esetben (tehát az összes alkotmányjogi panaszeljárás 0,3%-ában) állapította meg az általa vizsgált jogszabály alaptörvényellenességét. Az eredményességi mutató 2013-ban már valamivel kedvezőbb, mivel a 213 elbírált ügyből 39

22 Abtv. 30. § (2) bek.

23 Abtv. 30. § (4) bek.

24 Abtv. 31. §.

25 Ajbvt. 20. § (2) bek.

26 Ajbvt. 20. § (3) bek.

27 Ajbvt. 18. § (7) bek.

28 Ajbvt. 18. § (1) bek.

29 Ajbvt. 18. § (5) bek.

30 Ajbvt. 18. § (6) bek.

31 Lápóssy: i. m. (8. jegyzet) 47.

esetben született határozati döntés (tehát az alkotmányjogi panasz vizsgálatok 18,3%-a érdemi volt), ráadásul ebben az évben már 8 ügyben (vagyis az összes ügy 3,7%-ában) a testület alaptörvény-ellenességet is megállapított. Mindazonáltal a visszautasító végzések száma az összes elbírált panaszindítványhoz képest még mindig magas (174, vagyis az összes ügy 81,6%-a). Mindez leginkább annak köszönhető, hogy míg 2012-ben az indítványozók csak a „sötétben tapogatóztak”, addig a folyamatosan (ki)alakuló alkotmánybírói joggyakorlatból ma már kiolvashatók a befogadási szűrők olyan értelmezései, amelyek segítségül hívhatók a formai és tartalmi szempontból egyaránt megfelelő beadvány elkészítéséhez.

Az elmúlt két évben az *alapvető jogok biztosa* számos alkalommal élt az Alaptörvényben rögzített új hatáskörével és kezdeményezett absztrakt utólagos normakontroll eljárást, az Alkotmánybíróság pedig 2013 végéig 21 ilyen ügyben hozott döntést. Ezek közül 2012-ben 3 esetben az indítvány elutasításáról, 7 jelentősebb ügyben (így a hallgatói szerződésekkel, a jogi segítségnyújtással, a családok védelmével, a telepengedélyezéssel, a hajléktalansággal, a megváltozott munkaképességű személyekkel, valamint az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezéseivel összefüggésben) a vizsgált jogszabályok vagy jogszabályi rendelkezések teljes vagy részbeni megsemmisítéséről, 1 további ügyben pedig az alapjogot korlátozó jogszabály hatálybalépésének felfüggesztéséről rendelkezett. A testület a következő évben biztosi indítványra 6 elutasító döntést hozott, 3, szintén különös figyelmet érdemlő esetben (így a fogvatartottak egészségügyi ellátása, az egyházak, a korhatár előtti nyugdíjak vonatkozásában) teljes vagy részbeni alaptörvény-ellenességet állapított meg, míg 1 további ügyben az alapjogot korlátozó jogszabály hatálybalépésnek felfüggesztéséről döntött. Kiemelendő, hogy mivel az alapjogi biztos indítványozására – az alkotmányjogi panasszal ellentétben – nem vonatkoznak szigorú formai és tartalmi befogadási szűrők, a biztos megfelelő szakmai és alkotmányjogi megalapozottsággal benyújtott kezdeményezéseit a testület minden esetben érdemben bírálta el. A két év alatt csupán 2 olyan ügy volt, ahol azért kellett az indítványt visszautasítani, mert a vizsgálni kért jogszabály időközben hatályát veszítette. Abból fakadóan pedig, hogy a biztos elsősorban az alapvető jogok védelmét hivatott ellátni, alig akadtak olyan indítványai, amelyekben kizárólag alkotmányvédelmi érvelést alkalmazott ahelyett, hogy kifejezett alapjogsérelemre hivatkozott volna (ilyenek csupán az Átmeneti Rendelkezésekkel, valamint a negyedik alaptörvény-módosítással kapcsolatos indítványai tekinthetők).

A bírói konkrét utólagos normakontrollal összefüggő alkotmánybírói joggyakorlat elemzése összetettebb vizsgálódást igényelt. Ugyan az indítványozási jog a bírák számára az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően is biztosítva volt, az egységes szempontrendszer és az egyes alapjog-érvényesítő eljárások valós párhuzamba állítása miatt ez esetben is a 2012. január 1-jét követő alkotmánybírói joggyakorlatot tekintettük át. Mivel a bírák az utólagos normakontroll kezdeményezésével nem feltétlenül az alapjogok védelmét hivatottak ellátni, ezért külön kellett vizsgálnunk, hogy mely esetekben vállalkoztak mégis e feladatra, vagyis kezdeményezéseik mikor töltöttek be legalább részben szubjektív alapjogvédelmi funkciót. A 2012-es évben összesen 16 bírói normakontroll kezdeményezés tárgyában született alkotmánybírói határozat, amelyből 3 esetben állapította meg a testület az adott jogszabály (jogszabályi rendelkezés) alaptörvény-ellenességét vagy rendelt el a folyamatban levő ügyben alkalmazási tilalmat. E 16 döntésből a bírák a normakontrollon keresztül 10 alkalommal alapjogsérelemre is hivatkoztak (ez az esetek 62,5%-a). Az ezt követő évben, vagyis 2013-ban, az elbírált bírói kezdeményezések száma az előző évben benyújtottaknak (31) majdnem a duplája volt. Ezek közül a testület 5 esetben mondta ki jogszabály (jogszabályi rendelkezés) alaptörvény-ellenességét, illetve állapított meg alkalmazási tilalmat. Mindemellett a bírák 19 esetben hivatkoztak alapjogsérelemre, vagyis végeztek alapjog-érvényesítést (ez pedig 61,2 %-os mutató).

8. Támpontok az alapjogi jogorvoslat kereséséből adódó dilemmák feloldásához

Kiindulópontként kiemelő, hogy az általunk vizsgált alapjog-érvényesítési lehetőségek egymás alternatívái, vagyis párhuzamosan nem folytathatók le: az indítványozónak szükségszerűen választania kell közülük. E döntést pedig alapvetően befolyásolja, hogy adott esetben beszélhetünk-e konkrét egyedi ügy meglétéről, és amennyiben igen, az milyen eljárási szakaszban tart. A továbbiakban e két szempont alapján mutatjuk be az egyes alapjog-érvényesítő eljárások előnyeit és hátrányait.

Abban az esetben, ha a személy konkrét jogi érdekelttség nélkül, azaz konkrét ügy hiányában észlel alaptörvény-ellenességet, a hatályos szabályozás alapján egyetlen lehetőség áll nyitva számára: az *Ajbtv.* 2. § (3) bekezdése szerinti közvetlen indítványozás (ún. abszolút absztrakt alapjogvédelem).³² Ahogyan azt már fentebb is kifejtettük, ez az eljárás mentes a formai és

32 Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az Alaptörvény hatálybalépésével megszűnt *actio popularis* jogintézményhez e megoldás áll a legközelebb. Mindemellett a Velencei Bizottság nyomása nélkül valószínűleg ma még ennyi sem szerepelne a hatályos szabályozásban (ld. Venice Commission: Opinion on the rising legal questions arising in the process of drafting the new constitution of Hungary [no. CDL-AD(2011)001]).

tartalmi kötöttségektől, ezért a többi alapjog-érvényesítő eljáráshoz képest a legnagyobb előnye épp ebben rejlik. Mindazonáltal nagy jelentősége lehet annak, ha az állampolgári jelzést precíz jogi érveléssel támasztják alá, mivel az ilyen informális jelzésre az ombudsman nagyobb valószínűséggel fog alapjogvédő magatartással reagálni. További előnyeként jelenik meg, hogy nem feltétel valamely egyéni alapjog sérelme,³³ valamint megindítása nincs határidőhöz kötve, illetve nem igényel anyagi ráfordítást sem. Végül pedig fontosnak tartjuk kiemelni, hogy mindközül ez tekinthető a relatíve leggyorsabb alkotmányos korrekciónak, mivel azonnali reagálást tesz lehetővé, ráadásul kétszeresen is: egyrészt az indítványozótól a biztos felé, másrészt a biztostól az Alkotmánybíróság irányába. Legnagyobb hátránya a bírói normakontrollhoz és az alkotmányjogi panaszhoz képest viszont az, hogy az eljárás alapjogvédelmi funkciójának érvényesülését rendkívüli módon befolyásolja az ombudsmani szerepfelfogás.³⁴ Mindemellett azt is fontos szem előtt tartani, hogy amennyiben a biztos él az indítványozás jogával, a később esetlegesen felmerülő egyéni alapjogsérelem további alapjog-érvényesítő eljárással – a már említett res iudicata szabálya miatt – nem lesz orvosolható.

Amennyiben a személy konkrét jogi érdekelttség, vagyis konkrét ügy birtokában észlel alaptörvény-ellenességet (a vele szemben folyó hatósági eljárás során, a hatóság által alkalmazandó jogi normával kapcsolatban), de a konkrét ügyével nem kíván bírósághoz fordulni, kezdeményezésére a biztos speciális intézkedésként – az *Ajbtv. 18. § (1) bekezdése szerinti panasz eljárás* nyomán lefolytatott, jelentésben rögzített vizsgálatát követően – az alaptörvény-ellenesnek vélt jogszabállyal (jogszabályi rendelkezéssel) az Alkotmánybírósághoz fordulhat (*ún. relatíve absztrakt alapjogvédelem*). A bírói normakontrollhoz és az alkotmányjogi panaszhoz képest a panasz eljárás legnagyobb előnye abban rejlik, hogy amennyiben az érintett személy nem kíván bírósági eljárásban részt venni, alapjogsérelmét azonban orvosolni kívánja, azt a panasz eljáráson keresztül elérheti. Amennyiben pedig a panasz eljárás eredményeként megszületett biz-

tos kezdeményezés révén az Alkotmánybíróság megadja a kért alapjog-védelmet (vagyis megsemmisíti a hivatkozott alaptörvény-ellenes jogszabályt, illetőleg megtiltja annak alkalmazását), az érintett személy konkrét ügye is megoldódik (amellyel esetlegesen – a hatósági eljárásban született döntés meghozatalát követően – kényszerűen bírósághoz kellett volna fordulnia). Ezzel szemben hátrányként jelenik meg, hogy ez az eljárás lényegesen hosszadalmasabb, mint az ombudsmani közvetlen indítványozás, amely abból is adódik, hogy megindítása meghatározott eljárási feltételekhez (így például eljárási határidőhöz) van kötve. Mindemellett, a közvetlen indítványozáshoz hasonlóan, a panasz eljárás is rendkívüli módon függ az ombudsmani szerepfelfogástól, amelyről viszont negatív képet fest, hogy az új ombudsman a hivatalba lépése óta egyetlen alkotmánybírósági eljárást sem kezdeményezett.³⁵

Abban az esetben, ha a személy konkrét jogi érdekelttség, vagyis konkrét ügy birtokában – sőt, mi több: a konkrét ügyre vonatkozóan folyamatban lévő bírósági eljárás során – azt észleli, hogy vele szemben olyan jogszabályt kell alkalmazni, amely alaptörvény-ellenes, vagy amelynek alaptörvény-ellenességét az Alkotmánybíróság már megállapította,³⁶ az eljáró bíróság az *Abtv. 25. § (1) bekezdése szerinti bírói utólagos normakontroll-eljárás* lefolytatását kezdeményezheti az Alkotmánybíróságnál (*ún. közvetett konkrét alapjogvédelem*). A többi alapjog-érvényesítő eljáráshoz képest lényegesen gyorsabb,³⁷ mivel az Alkotmánybíróság soron kívül, de legkésőbb 90 napon belül köteles felülvizsgálni a konkrét – sőt, mivel már bíróság előtt folyik, egyedi – ügyben alkalmazandó jogszabálynak az Alaptörvényvel való összhangját.³⁸ Pozitívum az is, hogy az alaptörvény-ellenes norma alkalmazásának felfüggesztése alkalmas lehet az alapjogsérelem megelőzésére, tehát ilyen értelemben preventív szerepet is betölthet. A bírói közreműködésnek pedig egyfajta pozitív hozadéka, hogy az alkotmánybírósági indítvány elkészítésénél az egyén alapjogi problémája a bíró szakértelmével párosul, amelynek eredményeként reális lehetőség nyílik arra, hogy a formai és tartalmi szempontú indítványvisszautasítás esélye csökkenjen. Ezzel szemben, bizo-

33 Mindezek alapján tehát csakis eme alapjogvédelmi eljárás esetén van lehetőség arra, hogy kizárólag kollektív alapjogsérelem vagy objektív alkotmányvédelem eszközeként szolgáljon. Előbbi külön kiemelése pedig azért fontos, mert a jogvédő szervezetek számára az alapjog-érvényesítés terén e közvetlen indítványozás az egyetlen járható út.

34 Ez abból a már korábban hivatkozott szabályból ered, hogy az Alkotmánybíróság minden esetben az ombudsman határozott kérelme alapján jár el. Magyarán fennáll a lehetősége annak, hogy a biztos a közvetlen indítványt ugyan befogadja, de ennek alapján nem fordul az Alkotmánybírósághoz. Mindemellett fontosnak tartjuk kiemelni: abban az esetben, ha a biztos úgy dönt, hogy az Alkotmánybírósághoz fordul, akkor ezt már saját véleményével, saját maga nevében teszi (tehát a biztos nem a kérelmezőt hivatott képviselni).

35 Érdemes lesz figyelemmel kísérni annak az ún. „puha alapjogvédelmi kezdeményezésnek” az alakulását, amelyet az új ombudsman a „három csapás” rendelkezésével kapcsolatban terjesztett elő ez év februárjának elején. E kezdeményezés gyakorlatilag három követelményt vonhat maga után: az igazságügy miniszter – a kezdeményezésnek megfelelően – megváltoztatja a szabályozást, vagy ezzel ellentétesen meghagyja azt jelenlegi formájában, esetleg még tovább megy: amellett, hogy figyelmen kívül hagyja a kezdeményezést, ráadásul még szigorítja is a szabályozást. Amennyiben viszont nem az első lehetőség fog bekövetkezni, úgy először állhat majd elő olyan helyzet, amelyben komoly esély van arra, hogy a biztos az Alkotmánybírósághoz fordul.

36 Bár – ahogyan azt fentebb is kiemeltük – ez az észlelés származhat a bírótól is.

37 Kivéve azt az esetet, amikor az alapvető jogok biztosa, közvetlen indítványozás révén, még ennél is gyorsabban fordul az Alkotmánybírósághoz (bár ez – ahogyan fentebb is kiemeltük – relatív, mert lényegében a biztos szerepfelfogásától függ).

38 Kiemelendő, hogy az Alkotmánybíróságot a lefolytatásra nézve egyedül ekkor köti eljárási határidő, a többi alapjog-érvényesítő eljárás esetében nem [ld. Magyarország Alaptörvénye 24. cikk (2) b) pont].

nyos értelemben, különösen nagy terhet ró az érintett személyre, mivel ha azt akarja elérni, hogy jelzése alapján a bíró az Alkotmánybírósághoz forduljon, elengedhetetlen, hogy jogi érvelése alkalmas legyen az utólagos normakontroll kezdeményezésére irányuló bírói szándék kialakítására. Ezen felül a bírói utólagos normakontroll kezdeményezés a bíró belátásától függ, akárcsak az ombudsman esetében a biztosai alapjog-értvényesítő eljárások. Mindemellett jelentős hátrány az is, hogy az esetleges sikertelen bírói indítvány – a res iudicata szabály miatt – megakadályozza a későbbi alkotmányjogi panaszindítvány benyújtását, kivéve akkor, ha az újbóli benyújtás pillanatáig a körülmények alapvetően megváltoznak.

Amennyiben a személy konkrét egyedi ügygel rendelkezik és azt bírósági eljárás keretében már el is bírálták, azonban a bírói döntés alaptörvény-ellenes – és pedig azért, mert azt bár alaptörvény-konform jogszabályok alapján hozták meg, egészében mégis alaptörvény-ellenes, vagy pedig azért, mert az alapul szolgáló jogszabályok eleve alaptörvény-ellenesek –, a személy egyrészt az *Abtv. 27. §-a alapján a bírói döntés megsemmisítését*, másrészt az *Abtv. 26. § (1) bekezdése alapján az alapul szolgáló jogszabály (jogszabályi rendelkezés) megsemmisítését* kezdeményezheti³⁹ (ún. *bírói eljárást követő közvetlen konkrét alapjogvédelem*). Ha pedig a konkrét ügyben érintett személy alapjogai bírósági eljárás nélkül, a jogkövetés vagy az alaptörvény-ellenes jogszabály (jogszabályi rendelkezés) hatályosulása folytán sérülnek, az *Abtv. 26. § (2) bekezdése alapján az Alkotmánybíróság eljárását* – ezen keresztül pedig az *alaptörvény-ellenes jogszabály (jogszabályi rendelkezés) megsemmisítését* – kezdeményezheti (ún. *bírói eljárás nélküli közvetlen konkrét alapjogvédelem*). Az alkotmányjogi panasz legjelentősebb újítása az, hogy immár bírói döntésekkel szemben is igénybe vehető. További előnye, hogy a valódi alkotmányjogi panasz révén az alapjogok ténylegesen közjogi alanyi jogként érvényesülhetnek, ezáltal pedig közelebb áll a hagyományos alanyi jogérvényesítéshez, mint a normakontroll bármely másik változata. A kivételes alkotmányjogi panasz egyedülálló előnye, hogy egyéni érintettség mellett bírósági eljárás nélkül is megteremti az alapjogsérelem orvoslásának lehetőségét. Mindemellett a többi alapjog-értvényesítési eljárással szemben kiemelendő, hogy az alkotmánybírósági eljárás megindítása nem függ köztes szereplő közreműködésétől. Az alkotmányjogi panaszok egyik legnagyobb hátránya a többi alapjog-védelmi eljáráshoz képest,

hogy csak a bírói eljárás jogerős befejezése után teremtik meg az indítványozás lehetőségét, ezen felül pedig kiemelendő az is, hogy – az ombudsmani eljárással ellentétben – a közigazgatási határozatok közvetlen megtámadására nincs lehetőség. Hátrány még, hogy az alkotmányjogi panasz – a törvényi definíciójából következően – kizárólag akkor vehető igénybe, ha az indítványozó a lehetséges jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség eleve nincs számára biztosítva.⁴⁰ Ebből következően az alkotmányjogi panasz (főszabály szerint) csak utólag képes reagálni az alapjogsérelemre. Említésre méltó, hogy rendkívül szigorú a rá vonatkozó formai és tartalmi kritériumrendszer, ezen felül pedig az elmúlt közel két év gyakorlata alapján – a mára már általánosnak tekinthető szigorúan formalista szemléletmódjának köszönhetően – az Alkotmánybíróság megköveteli, hogy a formai feltételek maximális betartása mellett a panaszos precíz jogi érveléssel is alátámassza indítványát. Az érintettség Alkotmánybíróság általi értelmezése – amelynek mikéntjét korábban részletesen kifejtettük – többletterhet ró az indítványozóra, mivel az érintettség alátámasztását bonyolulttá és nehezkessé teszi. Kiemelendő továbbá, hogy az *Abtv. 29. §-a* szerint az alkotmányjogi panasz a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadható be. E törvényi rendelkezésnek pedig meghatározó jelentősége van, ugyanis e befogadhatósági kritériumok megállapításával a jogalkotó úgymond legitimálta a beérkezett indítványok Alkotmánybíróság általi szűrését (vagy még inkább válogatását). Hátrány az is, hogy az alkotmányjogi panasz eljárási szabályai között a panaszkezdeményezésre vonatkozóan rövid (szubjektív és objektív) határidőt állapított meg a jogalkotó. Bár a negyedik alaptörvény-módosítás a kötelező jogi képviseletet eltörölte, nehezen képzelhető el az, hogy a panaszos által benyújtott indítvány a befogadási kritériumoknak – a jogi képviselő közreműködése hiányában is – maradéktalanul megfeleljen. A bírói normakontrollhoz képest viszont hátrány, hogy alkotmányjogi panasz eljárásban nem lehetséges kizárólag alkalmazási tilalom megállapítását kezdeményezni.⁴¹ Végezetül pedig kiemelendő, hogy az *Abtv. 29. §-a* szerint a testület a panaszról ésszerű határidőn belül dönt. E megfogalmazás azonban magában hordozza annak a veszélyét, hogy mire az Alkotmánybíróság az adott ügyben döntést hoz, addigra a panaszos jogsérelme érdemben már nem lesz orvosolható.

39 Az már a helyzetéből következik, hogy az *Abtv.* mely jogszabályhelyére való hivatkozással kell az alapjogvédelmet kérnie, bár az általunk megvizsgált alkotmánybírósági gyakorlatból kitűnt, hogy nem fog formai alapú visszautasítást maga után vonni, ha az indítványozó mindkét jogszabályhelyet meghivatkozza.

40 A testület e feltétel teljesülését tartalmi befogadási szűrőként vizsgálja, azonban a korábbi határozata alapján jogorvoslatokon – az alkotmányjogi panasz esetében – kizárólag azokat a jogorvoslatokat kell érteni, amelyek az ügy jogerős befejezéséig terjeszthetők elő, tehát így a rendkívüli jogorvoslatokat figyelmen kívül kell hagyni. Mindemellett az Alkotmánybíróság előremutató álláspontja szerint nem támasztható az alkotmányjogi panasz benyújtásának feltételeként olyan jogorvoslat kimerítésének követelménye, amely – a vonatkozó jogi szabályozásból következően – nem alkalmas arra, hogy a panaszos jogsérelmét orvosolja [ld. 41/1998. (X. 2.) és 33/2012. (VII. 17.) AB-határozat].

41 3042/2013. (II. 28.) AB-végzés.

9. Az Alkotmánybíróság alapjogvédelmi joggyakorlatának katalógusa

Alkotmányjogi panasz (2012–2013):

Megsemmisítés: 33/2012. (VII. 17.) ABH; 3/2013. (II. 14.) ABH; 4/2013. (II. 21.) ABH; 6/2013. (III. 1.) ABH; 3086/2013. (III. 27.) ABH; 3087/2013. (III. 27.) ABH; 21/2013. (VII. 19.) ABH; 31/2013. (X. 28.) ABH; 36/2013. (XII. 5.) ABH.

Elutasítás: 3062/2012. (VII. 26.) ABH; 3120/2012. (VII. 26.) ABH; 3353/2012. (XII. 5.) ABH; 3380/2012. (XII. 30.) ABH; 2/2013. (I. 23.) ABH; 3048/2013. (II. 28.) ABH; 3049/2013. (II. 28.) ABH; 7/2013. (III. 1.) ABH; 8/2013. (III. 1.) ABH; 3076/2013. (III. 27.) ABH; 10/2013. (IV. 25.) ABH; 3107/2013. (V. 17.) ABH; 3110/2013. (VI. 4.) ABH; 3114/2013. (VI. 4.) ABH; 3115/2013. (VI. 4.) ABH; 3134/2013. (VII. 2.) ABH; 3144/2013. (VII. 16.) ABH; 3145/2013. (VII. 16.) ABH; 3149/2013. (VII. 24.) ABH; 3152/2013. (VII. 24.) ABH; 23/2013. (IX. 25.) ABH; 25/2013. (X. 4.) ABH; 26/2013. (X. 4.) ABH; 3176/2013. (X. 9.) ABH; 29/2013. (X. 17.) ABH; 3199/2013. (X. 31.) ABH; 3201/2013. (X. 31.) ABH; 3206/2013. (XI. 18.) ABH; 3207/2013. (XI. 18.) ABH; 3208/2013. (XI. 18.) ABH; 3209/2013. (XI. 18.) ABH; 32/2013. (XI. 22.) ABH; 34/2013. (XI. 22.) ABH; 3213/2013. (XII. 2.) ABH; 3215/2013. (XII. 2.) ABH.

Bírói utólagos normakontroll (2012–2013):

Alapjogsérelemmel kapcsolatos megsemmisítés és/vagy alkalmazási tilalom: 25/2012. (V. 18.) ABH; 5/2013. (II. 21.) ABH; 20/2013. (VII. 19.) ABH; 35/2013. (XI. 22.) ABH.

Alapjogsérelemmel kapcsolatos elutasítás: 3009/2012. (VI. 21.) ABH; 3192/2012. (VII. 26.) ABH; 34/2012. (VII. 17.) ABH; 35/2012. (VII. 17.) ABH; 3242/2012. (IX. 28.) ABH; 3269/2012. (X. 4.) ABH; 3342/2012. (XI. 19.) ABH; 3376/2012. (XII. 15.) ABH; 3378/2012. (XII. 15.) ABH; 3150/2013. (VII. 24.) ABH; 3151/2013. (VII. 24.) ABH; 9/2013. (III. 6.) ABH; 3074/2013. (III. 14.) ABH; 11/2013. (V. 9.) ABH; 3103/2013. (V. 17.) ABH; 3106/2013. (V. 17.) ABH; 16/2013. (VI. 20.) ABH; 3135/2013. (VII. 2.) ABH; 24/2013. (X. 4.) ABH; 3175/2013. (X. 9.) ABH; 27/2013. (X. 9.) ABH; 3200/2013. (X. 31.) ABH; 33/2013. (XI. 22.) ABH; 3214/2013. (XII. 2.) ABH; 3231/2013. (XII. 21.) ABH

Egyéb megsemmisítés és/vagy alkalmazási tilalom: 3301/2012. (XI. 12.) ABH; 3147/2012. (VII. 26.) ABH; 3026/2013. (II. 12.) ABH; 3229/2013. (XII. 21.) ABH

Egyéb elutasítás: 3032/2012. (VI. 21.) ABH; 3013/2012. (VI. 21.) ABH; 3116/2012. (VII. 26.) ABH; 3302/2012. (XI. 12.) ABH; 3052/2013. (II. 28.) ABH; 3063/2013. (II. 28.) ABH; 3083/2013. (III. 27.) ABH; 3112/2013. (VI. 4.) ABH; 3113/2013. (VI. 4.) ABH; 3153/2013. (VII. 24.) ABH; 3154/2013. (VII. 24.) ABH; 28/2013. (X. 9.) ABH; 3189/2013. (X. 22.) ABH; 37/2013. (XII. 5.) ABH.

Ombudsmani panasz eljárás, közvetlen indítványozás (2012–2013):

Alapjogsérelemmel kapcsolatos megsemmisítés: 32/2012. (VII. 4.) ABH; 42/2012. (XII. 20.) ABH; 43/2012. (XII. 20.) ABH; 44/2012. (XII. 20.) ABH; 30/2013. (X. 28.) ABH

Alapjogsérelemmel kapcsolatos elutasítás: 30/2012. (VI. 27.) ABH; 3255/2012. (IX. 28.) ABH; 41/2012. (XII. 6.) ABH; 3046/2013. (II. 28.) ABH; 3047/2013. (II. 28.) ABH; 3068/2013. (III. 14.) ABH; 12/2013. (V. 24.) ABH; 3142/2013. (VII. 16.) ABH; 26/2013. (X. 4.) ABH.

Alapjogsérelemmel kapcsolatos részbeni megsemmisítés: 38/2012. (XI. 14.) ABH; 40/2012. (XII. 6.) ABH; 45/2012. (XII. 29.) ABH; 6/2013. (III. 1.) ABH; 23/2013. (IX. 25.) ABH.

Alapjogsérelemmel kapcsolatos hatálybalépés-felfüggesztés: 31/2012. (VI. 29.) ABH; 19/2013. (VII. 19.) ABH.

Azokban az indítványokban, amelyek a döntéssel kimelt határozatok alapjául szolgáltak, az ombudsman nem kifejezett alapjogi érvelést alkalmazott, hanem sokkal inkább objektív alkotmányvédelmi funkciót látott el. Ennek ellenére a határozatok mégis érintettek alapjogokat, méghozzá közvetlenül.

10. Záró gondolatok

Az alapjog-érvényesítő eljárások áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a magyar alapjogvédelmi rendszer *sokréttű*, mivel konkrét ügy birtokában, annak hiányában, valamint az eljárás bármely szakaszában az egyének számára egyaránt biztosít lehetőséget arra nézve, hogy alapjogsérelemük az Alkotmánybíróság által jogorvoslatot nyerjen.

Az általunk áttekintett döntések alapján azonban kitűnik, hogy e sokszínűség valójában meglehetősen *relatív*, mivel számos olyan elméleti és gyakorlati *akadály* létezik, amelyek meggátolják az Alkotmánybíróságot abban, hogy az alaptörvény-ellenességet – még pontosabban az abból fakadó alapjogsérelemet – *érdemben* tudja kezelni. Mindezt alátámasztja, hogy az alaptörvény-ellenességet megállapító határozatok száma meglehetősen *alacsony*, illetőleg jóval csekélyebb, mint az elutasító döntések és a visszautasító végzések száma. Az *alkotmányjogi panasz* esetében az akadályok részben elméletiek (a panasz befogadására vonatkozó szigorú formai és tartalmi szűrőkből, illetve a kötött határidőkből eredeztethetők), részben pedig gyakorlatiak (az Alkotmánybíróság megszorító értelmezési gyakorlatából vezethetők le).

Az *ombudsmani és a bírói normakontroll eljárással* kapcsolatban pedig megállapítható, hogy *eleve kevés* ügy kerül az Alkotmánybíróság elé, mivel a rajtuk keresztül megvalósuló alapjog-érvényesítés rendkívüli módon függ a biztos, valamint a bíró szerepfelfogásától,

illetve saját meggyőződésétől. Azok az ügyek azonban, amelyek mégis eljutnak az alkotmánybírósági eljárás szintjéig, jó eséllyel részesülnek érdemi elbírálásban, mivel a biztos, vagy a bírák az alkotmánybíró-

sági indítványukat olyan szakmai tudás hozzáadásával nyújtják be, hogy azok nagy valószínűséggel nem vonnak maguk után formai és tartalmi alapú visszautasítást.

Helyreigazítás

A Jogtudományi Közlöny 2014/6 számában Orosz Á.: Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben című tanulmányában, a 267. oldal harmadik bekezdés második mondatának első fordulata helyesen: „Egyrészt elegendő a készítés idejének a feltüntetése.”

A Jogtudományi Közlöny 2014/7-8 számában publikáló szerzőnk neve helyesen: Buza Gábor Attila

SZEMLE**PETR LISKA***LL. M. egyetemi docens
Károly Egyetem
(Prága)***STEFAN ELEK***LL. M. a Ceska Sportelna a.s.
jogügyi osztályának vezetője
(Prága)***Banki szerződések
a Cseh Köztársaság új
Polgári Törvénykönyvében**

A banki szerződések jogi szabályozását Csehországban a polgári jog átfogó kodifikációjáig elsősorban Kereskedelmi Törvénykönyvről szóló az 1991. évi 513. számú törvény¹ tartalmazta (továbbiakban: „cseh Kereskedelmi Törvénykönyv”). A *Polgári Törvénykönyvről* szóló 2012. évi 89. számú törvény² elfogadásával (továbbiakban: „új *Polgári Törvénykönyv*”) 2014. január 1-jével hatályon kívül helyezték a cseh Kereskedelmi Törvénykönyvet. A kodifikációs munkák során jelentősen kibővült új *Polgári Törvénykönyv* tartalmazza a banki szerződések újraszabályozását is.

I.**A banki szerződések
definíciója**

A *banki szerződések definíciója* nincs meghatározva a cseh jogrendszerben. A banki szerződések megnevezést a joggyakorlat olyan, korábban a cseh Kereskedelmi Törvénykönyvben nevesített szerződési típusokra használja, amelyeknél az egyik szerződő fél – kötelező jel-

leggel – bank. Így banki szerződésnek tekintették a hitelszerződéseket is (lásd a cseh Kereskedelmi Törvénykönyvet). Igaz a hitelszerződéseknél nem volt kifejezetten kötelező, hogy bank legyen az egyik szerződő fél, mégis a gyakorlatban bank volt az egyik leggyakoribb szerződési partner. Az ilyen típusú szerződésekhez gyakorta betétszerződés is kapcsolódott, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1964. évi 40. számú törvény³ időközben módosított előírásainak megfelelően (a továbbiakban: „a korábbi cseh Polgári Törvénykönyv”).

A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv előírta, hogy *kötelező jelleggel banknak kell lennie az egyik szerződő félnek*

– az okmányos meghitelezési (akkreditív) szerződéseknel (682–691. §)

– a beszedési megbízási szerződéseknel (inkasszó) (692–699. §)

– a banknál letétbe elhelyezett dolgokról szóló szerződéseknel (700–707. §)

– a folyószámla-szerződéseknel (708–715A. §) és

– a betéti-szerződéseknel (716–719. §).

A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 762. paragrafusa megállapította, hogy a bankgaranciára, az okmányos meghitelezésre (akkreditív), a beszedési megbízási szerződésre (inkasszó), a banknál letétbe helyezett dolgokról szóló szerződésre, a folyószámla szerződésre, valamint a betétszámla szerződésre vonatkozó rendelkezéseket abban az esetben is alkalmazni kell, amikor a bankgaranciát a bank helyett más személy nyújtja, illetve az érintett szerződést más erre jogosult személy írja alá.

Az új Polgári Törvénykönyv Negyedik Része Második – Relatív Tulajdonjogok – Könyvének, Jognyilatkozatokból eredő kötelezettségekről szóló 11. Címe tartalmazza

– a számlaszerződésből (2662–2700. §),

– a letétből (2680–2681. §),

– az akkreditívból (2682–2693. §),

– az inkasszóból (2694–2700. §)

eredő kötelezettségek szabályait.

Az új szabályozás kifejezetten nem írja elő, hogy a szabályozott kötelezettségek esetén az egyik szerződő fél kifejezetten bank legyen. Ezt a koncepcióváltást az új Polgári Törvénykönyv tervezetének indokolása úgy magyarázza, hogy „meghatározott személyek mint szerződő felek helyzete nem függhet a közjogi szabályozástól, ami más szerződéstípusok esetén is a szokásos megközelítés”.⁴ Ezen szabályozásból arra lehet következtetni, hogy szolgáltatói oldalról nézve bármilyen fél köthet számlaszerződést, letéti-, akkreditív- és az inkasszó-szerződést. A Cseh Köztársaságban jelenleg hatályos közjogi normák előírják, hogy a 11. Címbe nevesített tevékenység végzéséhez (kötelmek teljesítéséhez), a bankoknak megfelelő banki-, a takarékpénztáraknak és a hitelgyesületeknek pedig meghatározott egyéb tevékenységi engedéllyel kell rendelkezniük. A szabályozás kiterjesztheti azon személyek körét, akik – meghatározott feltételek mellett – kötelezettséget vállalhatnak a fent ismertetett szerződési típusokra. A kölcsön-szerződést az új Polgári Törvénykönyv Negyedik Könyve Második Címének 6. Alcíme (2390–2394. §), szabályozza, a hitelszerződést pedig a 7. Alcím (2395–2400. §).

1 Zákon e. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník, (elfogadva: 1991. november 5-én)

2 Zákon e. 89/2012 Obeanský zákoník, (elfogadva: 2012. február 3-án)

3 Zákon e. 40/1964 Sb. Obeanský zákoník, (elfogadva: 1964. február 26-án)

4 *Eliáš, Karel et al.*: Az új Polgári Törvénykönyv aktualizált indokolással. Ostrava, Sagit, 2012, 953.

II.

A számlaszerződésből
eredő kötelezettségek

Az új Polgári Törvénykönyv elhagyja a hagyományos folyószámla- és betétszámla-szerződések külön szabályozását, és a 4. Könyv 11. Címének első Alcímében (2662–2679. §) szabályozza a számla-szerződést. Az I. Alcím négy fejezetet tartalmaz. Az 1. fejezet általános rendelkezéseket tartalmaz, a 2. fejezet rendezzi a fizetési számlára vonatkozó szabályozást, a 3. fejezet a fizetési számlának nem minősülő számlákat szabályozza, és a 4. fejezet tartalmazza a betétkönyvre vonatkozó rendelkezéseket.

A törvénytervezet indokolása ki mondja, hogy „a szabályozás elhagyja a folyószámla- és betétszámlaszerződések közti különbségtételt, mert ez a megkülönböztetés nagymértékben elvesztette eredeti indokoltságát. A szabályozás nagy része már jelenleg is azonos volt mindkét szerződési típusra nézve, így a *betétszámla-szerződés* valójában a folyószámla-szerződés módosított változata. Nem kizártak továbbá olyan szerződések sem, amelyek kombinálják a két szerződéstípus elemeit. A betétszámlára vonatkozó hatályos szabályozásnak többnyire még diszpozitív jellege sincs, csupán azt tartalmazza, hogy a szerződés mely feltételeit tudják a felek módosítani, ami tulajdonképpen felesleges. A törvénytervezet ezért általános szerződési típusként a számlaszerződést rendezzi, amely szabályok mind a jelenleg meglévő folyó- mind pedig a betéti számlákra alkalmazhatók lesznek az kérdéses szerződések megfelelő módosítását követően”.⁵

Az új Polgári Törvénykönyv szabályai a számla fogalma alatt *lefedi* a *fizetési-számlát*; az egyéb, fizetési

számlának nem minősülő számlát és a betétkönyvet. A fizetési számlák és az egyéb, fizetési számlának nem minősülő számlák megosztására nézve ez azt jelenti, hogy a számlák szabályozására – bizonyos mértékig – a fizetési forgalomról szóló 2009. évi CCLXXXIV. törvény⁶ (a továbbiakban: „fizetési forgalomról szóló törvény”) szabályai is érvényesek lesznek. Az új Polgári Törvénykönyv 2662–2668. §-ainak általános rendelkezéseit minden számlatípusra alkalmazni kell. Az indokolás megállapítja, hogy „a Polgári Törvénykönyv számlaszerződést módosító rendelkezéseinek az a céljuk, hogy legalább minimális mennyiségű használható szabályt rögzítsenek arra az esetre, ha bizonyos számlára vonatkozó kérdések nem lennének rendezve a fizetési forgalomról szóló törvényben, illetve a fizetési forgalomról szóló törvény alkalmazása – annak hatálya miatt – kizárt lenne, és a szerződő felek nem rendezték volna ezeket a kérdéseket”.⁷

A számlavezető fél kötelezettségei:

- meghatározott ideig, egy meghatározott pénznemben, a számla tulajdonosa számára számlát vezetni,
- lehetővé tenni, hogy a számlán készpénzt helyezzenek el, illetve arról készpénzt vegyenek fel,
- lehetővé tenni, hogy átutalásokat bonyolítsanak le a számláról, illetve a számlára.

A számlaszerződésben a felek utalnak arra, hogy ki a számlavezető személye, illetve a számlatulajdonos. A számlatulajdonos a számlára benyújtott követelések jogosultja.

Annak érdekében, hogy a számlaszerződésre vonatkozó törvényi rendelkezéseket konkrét szerződésekre is lehessen alkalmazni, a feleknek meg kell állapodniuk azokról a lényeges tartalmi elemekről, amelyeket az új Polgári Törvény-

könyv 2662. §-a nevesít a számlaszerződésre nézve.

Az általános rendelkezések szabályozzák a következő eseteket is:

- amikor a számlát több személy javára hozzák létre,
- pénzeszközök elhelyezése a számlán,
- folyószámla hitel biztosítása („kontokorent”),
- a számlatulajdonos halála,
- a pénzeszközök kamat-jóváírásának és esedékességének szabályai,
- számlakötelezettségek megszüntése.

Az új Polgári Törvénykönyv *különbséget* tesz a fizetésiszámla és az egyéb, fizetési számlának nem minősülő számlák között, jóllehet, nem határolja el egymástól a két fogalmat. A fizetési forgalomról szóló törvény 2. § (1) bekezdésének b) pontja a fizetési számlán olyan számlát ért, amely fizetési műveletek lebonyolítására szolgál, vagyis a pénzeszközök fizetési számlán való elhelyezésére, illetve pénzeszközök számláról való felvételére, valamint a pénzeszközök számlák közötti átutalására. A fizetési számlától eltérő, fizetési számlának nem minősülő számlákról – a contrario – akkor beszélhetünk, ha a számlák nem felelnek meg ennek a törvényi definíciónak. A törvénytervezet indokolása a fizetési számlának nem minősülő számlák között megemlíti az építési megtakarítási számlákat, a felmondási idővel nyitott számlákat, illetve az olyan számlákat, amelyekeken egymás közti fizetési szolgáltatásokat hajtanak végre a pénzügyi szolgáltatók.⁸ A fizetési és egyéb, fizetési számlának nem minősülő számlák felosztása a Kereskedelmi Törvénykönyv folyószámla- és betétszámla-szerződésre vonatkozó korábbi koncepciójához kapcsolódik. A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 708. § (3) bekezdése ugyan-

5 Elías: i. m. (5. jegyzet) 952.

6 Zákon e. 284/2009 Sb., o platebním styku (elfogadva: 2009. július 22-én)

7 Elías: i. m. (5. jegyzet) 953.

8 Elías: i. m. (5. jegyzet) 953.

is két csoportra osztotta a folyószámla-szerződéseket: az elsőbe tartoznak a fizetési szolgáltatási szerződések; a másodikba pedig azon szerződések, amelyek nem fizetési szolgáltatási szerződések. A különböző szerződési típusokra különböző szabályok voltak érvényesek. Hasonló felosztást tartalmazott a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 716. § (3) bekezdése is a betéti számla szabályozására vonatkozóan.

A *fizetési számlára* vonatkozóan a fizetési forgalomról szóló törvény számlára vonatkozó általános rendelkezései érvényesek, amelyet a törvény 4. Könyvének I. Címében – Jogok és kötelezettségek a fizetési szolgáltatások nyújtásánál – találunk.

A *fizetesiszámláktól eltérő, fizetési számlának nem minősülő számlára* is hasonlóan érvényesek a számlára vonatkozó általános rendelkezések, valamint a további rendelkezések:

- a pénzeszközök rendelkezésre bocsátása és az pénzeszközökből származó kamatok jóváírása a számlán,

- a felvett vagy átutalt pénzeszközök számlán történő jóváírásának kötelezettsége,

- tájékoztatás a végrehajtott fizetési tranzakciókról és a számla egyenlegéről,

- a számla tulajdonosára, illetve a számlavezetőre vonatkozó számlaszerződésből eredő kötelezettségek felmondási feltételei.

Ez a szabályozás éppúgy vonatkozik készpénz befizetésére, készpénz felvételére, valamint a pénzeszközök fizetési számlák közti átutalására, feltéve, hogy nem a fizetési forgalomról szóló törvény szerinti fizetési műveletről van szó. A törvénytervezet indokolásának szövegéből arra következtethetünk, hogy például fizetőeszközzel történő zárt hálózaton belüli fizetésekről vagy váltóval, csekkkel való

fizetésről stb. lehet szó.⁹

Az új Polgári Törvénykönyv megváltoztatta a *betétkönyvekről szóló szabályozás korábbi koncepcióját*. A korábbi szabályozást a hatályát veszítő korábbi cseh Polgári Törvénykönyv 778-785. §-ai tartalmazták. A szabályozás értelmében a szerződő felek egyrészről betétesek, másrészről pénzügyi intézmények voltak. A szabályozás általános rendelkezései meghatározták a betétszerződés fogalmát, a betétes kamatra vonatkozó jogosultságát és a betétes betételhelyezési jogát. Az általános rendelkezéseket a betét egyes fajtáira vonatkozó rendelkezések követték (betétkönyv, betéti jellegű okiratok és a betét egyéb formái). A betétszerződés – jellegét tekintve – *reálszerződés* volt; azaz olyan szerződés, amelynek létrejöttéhez nemcsak a felek szerződés tartalmára vonatkozó megállapodására van szükség, hanem a betét elhelyezésére és annak a pénzügyintézetnél való jóváírására is.

Az új Polgári Törvénykönyv a betétkönyvre egyrészt a számlára vonatkozó *általános* rendelkezéseket alkalmazza, másrészt további, *kizárólag a betétkönyvre* vonatkozó rendelkezéseket. A törvénytervezet indokolása szerint a „betétkönyvet, a számla speciális eseteként szabályozzák, ugyanis a betétkönyv lényege megegyezik a számlával, csupán a pénzeszközök elhelyezésének módjában, valamint a végrehajtott tranzakciók nyilvántartása vezetésének módjában vannak eltérések. A szabályozás a Polgári Törvénykönyv jelenlegi rendelkezésein alapul, de nem veszi át azokat a rendelkezéseket, amelyeket meghaladott a jelenlegi joggyakorlat.”¹⁰

A számlára vonatkozó szabályok egységesítésének, illetve a normák betétkönyvre való kiterjesztésének következtében a *betétszerződésnek betétkönyvre vonatkozó szabályozása elvesztette „reálszerződési” jellegét*.

Az új Polgári Törvénykönyv 2662. §-a szerint a számlaszerződés létrejöttéhez csupán a szerződés megkötésére van szükség, és nincs szükség további tényleges cselekményre, mint például a betét elhelyezésére vagy annak a pénzügyintézetnél való jóváírására.

Az új szabályozás lehetővé teszi, hogy minden további nélkül betétkönyvet állítsanak ki a betétkönyv tulajdonosának nevére. Ezen szabályozására tekintettel az új Polgári Törvénykönyv kifejezetten nem teszi lehetővé, hogy egy jelszó megadásától – vagy más feltételek teljesítésétől – tegyék függővé a betét kifizetését (vinkuláció), az ilyen jellegű biztosítás ugyanis elsősorban a bemutatóra szóló betétkönyvek esetén éri el célját.

Továbbra is érvényes, hogy a betétkönyv bemutatása nélkül nem lehet pénzeszközt elhelyezni a számlára. A betétkönyv elvesztése vagy megsemmisülése esetén azonban az új Polgári Törvénykönyv szabályai értelmében *nem kerül sor megsemmisítési eljárásra*, hanem a betétkönyv tulajdonosának kérelmére új betétkönyvet állít ki a betétkönyv kibocsátója. Ez a rendelkezés látszólag kizárja annak a lehetőségét, hogy az új cseh Polgári Törvénykönyv alapján értékpapírnak tekintsék a betétkönyvet.

III.

Egyszeri lejáratú betétszerződésekből eredő kötelezettségek

Az *egyszeri lejáratú betétszerződés* az új Polgári Törvénykönyv 11. Címében önállóan nevesített szerződési típus. Az egyszeri lejáratú betétszerződés magában foglalja

- a betétes kötelezettséget arra nézve, hogy a számlavezetőnél

9 *Eliás: i. m.* (5. jegyzet) 953.

10 *Eliás: i. m.* (5. jegyzet) 953.

meghatározott összegű egyszeri betétet helyezzen el,

– a számlavezető azon kötelezettségét, hogy elfogadja a betétes által felajánlott pénzüsszeget, és a kötelezettség megszűnése után visszafizesse a betét összegét, valamint annak kamatait a betétesnek.

A törvénytervezet indokolása az egyszeri lejáratú betétszerződés szabályozásánál kimondja, hogy, „az általános számlaszerződés ellenpólusaként rendezi a tervezet az egyszeri lejáratú betétszerződés szabályozását. Az egyszeri lejáratú betétszerződés fő jellemzője, hogy a számlával ellentétben nem módosul az elhelyezett pénzeszköz összege. A szabályozás alapját a jelenlegi Polgári Törvénykönyv betétre vonatkozó normái adják, valamint a hatályos Kereskedelmi Törvénykönyv betétszámlára vonatkozó szerződésének néhány rendelkezése. Az egyszeri lejáratú betét speciális esete a betéti okirat.”¹¹

Az egyszeri lejáratú betétszerződés konszenzuálszerződés. A szerződés szerződési kötelezettségvállalással keletkezik; a szerződés keletkezésének nem feltétele a felek reális szerződési cselekménye, például a betét rendelkezésre bocsátása. A betéti okirat szabályozása az egyszeri lejáratú betétszerződés általános rendelkezéseihez képest speciális rendelkezés, igaz a betéti okirati szerződésből eredő kötelezettségek is az egyszeri lejáratú betétszerződésnek megfelelően keletkeznek. A betét számlavezetője azonban – az egyszeri lejáratú betétszerződésből eredő kötelezettségek mellett – köteles okirattal igazolni a betét elfogadását. A betéti okirattal a betét számlavezetője – a betéti okiratban meghatározott összegre és meghatározott időre létrejött – egyszeri lejáratú betétet igazol. *A szabályozás nem minősíti értékpapírnak a betéti okiratot*, és a normákból az sem következik, hogy a betéti okirathoz olyan jog-

sultságok kapcsolódnának, mint az értékpapírhoz.

A betéti okirat korábbi szabályozását a hatályát veszítő korábbi cseh Polgári Törvénykönyv 786. §-a tartalmazta. Az a szabályozás jellegét tekintve az egykori cseh Polgári Törvénykönyv 778-780. §-ában rendezett – a betéthez képest speciális – szabályozás volt, de ezzel egyidejűben a betétkönyvre vonatkozó megfelelő szabályok érvényesek voltak a betéti okiratra is. Az egyszeri lejáratú betét és a betéti okirat új szabályozása azonban nem tartalmaz ilyen szubszidiárius jellegű szabályozást. Az általános szabályozás hiánya a gyakorlatban problémákhoz vezethet.

IV.

Az okmányos meghitelezés

Az okmányos meghitelezésnek (akkreditív) az új Polgári Törvénykönyvben található szabályozása *eltér* a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 682. §-ának korábbi vonatkozó szabályaitól. A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 682. §-a szerint az akkreditívet nyitó bank arra volt köteles, hogy egy meghatározott személy (kedvezményezett) számára vonatkozó kérelem esetén teljesítést hajtson végre, amennyiben a kedvezményezett meghatározott időn belül meghatározott feltételeket teljesít, feltéve, hogy a kötelezett vállalta, hogy díjat fizet a banknak. Az új Polgári Törvénykönyv 2682. §-ának rendelkezése szerint az akkreditív kiállítója az okmányos meghitelezés alapján köteles akkreditívet kiállítani a kötelezett kérelmére és annak számlájára, harmadik személy (kedvezményezett) javára. A kötelezett a szerződéssel vállalja, hogy díjat fizet az akkreditív kiállítójának. A jelenlegi szabályozás alapvető rendelkezése csupán az akkreditív ki-

állítására kötelezi a kiállítót, de a szerződés lényegét közvetlenül nem definiálja.

Az akkreditív *tartalmi követelményeit* az új Polgári Törvénykönyvnek csupán a 2683. § (2) bekezdése határozza meg. A tartalmi követelményeket már az akkreditívre vonatkozó szerződésben nevesíteni kell annak érdekében, hogy az akkreditív kiállítója teljesíteni tudja az akkreditív kiállítására vonatkozó kötelezettségét. *Az akkreditív minimális követelményei:*

– a kiállító kötelezettségvállalása meghatározott összeg fizetésére, váltó elfogadására vagy más teljesítésre.

– akkreditív feltételei a kedvezményezett teljesítési határidejének meghatározásával.

A kiállított akkreditívben meghatározott feltételek teljesítése arra biztosít jogosultságot a kedvezményezettnek, hogy az akkreditív kiállítójától teljesítést követeljen. Az akkreditív kiállítója csak a kiállított akkreditívben meghatározott feltételek teljesítését fogja vizsgálni.

A törvénytervezet indokolása szerint az akkreditívet szabályozó tervezett rendelkezések a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv – akkor még hatályos – szabályozásából erednek. Mivel a leggyakrabban használt akkreditív a *dokumentációs akkreditív*, a tervezet a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) által „az okmányos meghitelezésre vonatkozó egységes szabályok és szokványok” (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits) kiadványát is alapul veszi. Ezek a szabályok és szokványok (az 1983-as szövegezéssel) az 1991-ben a Cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 2014-ig hatályos szabályozására is hatottak, 2007 óta pedig a szabályok és szokványok jelentősen átdolgozott változata van érvényben, amelyből az új cseh Polgári törvénykönyv is kiindul.¹²

11 *Elías: i. m. (5. jegyzet) 954.*

12 *Elías: i. m. (5. jegyzet) 956.*

Az akkreditív megnyitásáról és az annak tartalmáról szóló értesítést a kibocsátó *írásbeli formában* köteles kiadni. A korábbi szabályozás értelmében ugyanezen célból akkreditív okiratot állítottak ki. Az akkreditív okiratnak a törvényi előírásoknak megfelelően tartalmaznia kellett:

- a bank teljesítési kötelezettségének meghatározását,
- az akkreditív érvényességének időtartamát,
- az akkreditív azon feltételeit, amelyeket a kedvezményezettnek – az akkreditív érvényességi ideje alatt – kellett teljesítenie, annak érdekében, hogy a követelhesse a bank teljesítését.

A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 683. § (1) bekezdésének diszpozitív szabályozásra tekintettel 2014. január 1-jéig az akkreditív megnyitásáról szóló szerződésről megállapodó felek kiterjeszthették vagy korlátozhatták az akkreditív okirat tartalmát.

Az új Polgári Törvénykönyv nem követeli meg az akkreditív okirat kiállítását. Az törvénytervezet indoklása ehhez hozzáfűzi, hogy az „akkreditív okirat” kifejezést abból az okból nem használja, mert ez a kifejezés azt a benyomást keltetheti, hogy a közzététel okiratba történő foglalást kíván meg, holott az elektronikus formában is elkészíthető.¹³

Az új Polgári Törvénykönyv akkreditívre vonatkozó rendelkezései az akkreditívet *visszavonhatatlan akkreditívként* szabályozzák. Ugyanakkor a kötelezettségvállalás a felek kölcsönös megegyezése esetén is visszavonható.

Az „igazolt (*confirmed*) akkreditív” az új Polgári Törvénykönyv szerint olyan akkreditív, amelyet az akkreditív kiállítójának kérelmére más kiállító is megerősít. A kedvezményezett teljesítési jogosultsága „igazolt akkreditív” esetén vagy az akkreditív kiállítójával vagy pedig az igazolás kiállítójával

(megerősítő) szemben keletkezik, amennyiben a kedvezményezett teljesíti a kiállított akkreditívben szereplő feltételeket.

A jogszabály ezen túl nevesíti az ún. *dokumentációs akkreditívet* és az *egyéb akkreditívet* is. A dokumentációs akkreditív esetén a kiállító akkor teljesít a kedvezményezettnek, ha az akkreditívben előírt dokumentumokat – az akkreditív feltételeinek megfelelően – időben benyújtják. Ez arra az esetre is vonatkozik, ha a dokumentumokat az akkreditív kiállításával megbízottnak nyújtják be.

V.

A beszédési megbízási szerződésből eredő kötelezettségek

Az új Polgári Törvénykönyv *inkasszóra* vonatkozó rendelkezései a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 692-699. §-ainak korábbi rendelkezésein alapulnak, illetve figyelembe veszik a „Beszédésre vonatkozó egységes szabályok” (Uniform Rules for Collections) revidiált normáit, amit 1995-ben adott ki a párizsi Nemzetközi Kereskedelmi Kamara.

Az új Polgári Törvénykönyv 2694. §-ában foglalt szabályok szerint az inkasszó-szerződés tartalmazza:

- az inkasszó beszedőjének azon kötelezettségvállalását, hogy gondoskodik a megbízó számára harmadik személytől pénzüsszegek elfogadásáról, vagy egyéb beszédési cselekményt hajt végre, és
- a megbízó kötelezettségvállalását, hogy díjat fizet az inkasszó beszedőjének.

Az inkasszóra vonatkozó kötelezettség meghatározását tekintve a fő változás az, hogy a *megbízót díj fizetésére kötelezi a szabályozás a beszedésről való gondoskodásért*. A díjazás

konkrét összegét azonban nem kell tartalmaznia a szerződésnek a megbízó kötelezettségvállalásánál, ilyen esetben a díjazás a szerződés megkötésének időpontjában érvényes szokásos díjazás.

A *dokumentációs inkasszó* az inkasszó speciális fajtája, amelyet az új szabályozás már nem nevez banki okmányos beszédésnek. Az inkasszó beszedője az okmányos beszédés esetén arra kötelezi magát a megbízóval szemben, hogy harmadik félnek dokumentumokat állít ki, vagy más inkasszóügyletet hajt végre, amennyiben ezen 3. személy meghatározott pénzüsszeget fizetett a dokumentumok kiadásáért; valamint a megbízó vállalja, hogy az inkasszó beszedőjének díjat fizet.

Az új jogi szabályozás már nem kötelezi kifejezetten az okmányos beszédőt arra, hogy az inkasszóügyletek végrehajtásánál *szakmai gondossággal* járjon el. Jóllehet a szakmai gondosság követelményét az új szabályozás is tartalmazza, csak kicsit másképpen. Az új Polgári Törvénykönyv 2700. §-a rendezi az inkasszó beszedőjének kötelezettségét az okmány elvesztése, megsemmisülése vagy károsodása esetén. Amennyiben a beszedő birtokolja az okmányokat, akkor meg kell térítenie a megbízónak okozott kárt. Ez nem alkalmazható akkor, ha a beszedő szakmai gondossággal végzett eljárása mellett sem háríthatta volna el a kár bekövetkezését.

VI.

A hitelszerződésből eredő kötelezettségek

A *hitelszerződést* az új cseh Polgári Törvénykönyv egészen másképp értelmezi, mint a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről¹⁴ (a továbbiakban: *új magyar PTK*) Míg a hitelszerződés alapján az új

¹³ Eliás: i. m. (5. jegyzet) 956.

¹⁴ 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről (A törvényt az Országgyűlés a 2013. február 11-i ülésnapján fogadta el.)

magyar PTK. szerint a hitelező hitelkeret rendelkezésre tartására és a rendelkezésre tartott összeg erejéig kölcsönszerződés, kezességi szerződés, garanciaszerződés vagy egyéb hitelművelet végzésére vonatkozó más szerződés megkötésére; az adós pedig díj fizetésére köteles,¹⁵ addig a hitel-szerződéssel az új cseh Polgári Törvénykönyv szerint a hitelező azt vállalja, hogy az adósnak, felhívására és javára bizonyos összeghatárig pénzeszközöket bocsát rendelkezésre; és az adós elkötelezi magát arra, hogy a visszafizeti a pénzeszközöket, valamint kamatot fizet.¹⁶ Az új cseh Polgári Törvénykönyvben nevesített hitelszerződés ezért – az új magyar PTK-val szemben – jobban hasonlít a kölcsönszerződéshez.¹⁷ A hitelszerződés értelmezése a cseh jogban szűkebb, mert ennek tárgya csupán pénzeszköz lehet, míg a kölcsönszerződés magyar jogi rendelkezései helyettesíthető dolgok kölcsönzésére is alkalmazhatók.

Az úgynevezett reális szocializmus idején Csehszlovákiában csupán bankok nyújthattak hitelt, mégpedig kizárólag szocialista szervezetek számára, míg az állampolgárok csupán kölcsönt vehettek fel.¹⁸ Mindkét esetben konszenzuális szerződések jöttek létre,¹⁹ mert a csehszlovák szocialista jogalkotás 1964-ben szakított a kölcsönszerződés hagyományos római jogi koncepciójával, mint reálszerződéssel (*mutuum*); ahol a szerződés megkötésére csak a kölcsön tárgyának átadásakor kerülhetett sor. Ezt a koncepciót 1991-ben a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv is átvette, amely módosította a hitelszerződést, mint a pénz kölcsönzésére irányuló konszenzuális megállapodást. Ezzel egyidőben

megtörtént a korábbi cseh Polgári Törvénykönyv módosítása²⁰ és a *hagyományos kölcsönszerződés megújítása* is, mint a fajta és mennyiség szerint meghatározható dolgokról szóló valódi kölcsönszerződés (pl. ideiglenes átruházás). A különbség a hitelszerződés és a kölcsönszerződés között mégis abban rejlett, hogy míg a *hitelszerződés konszenzuális jellegű volt*, és tárgya csupán pénzeszköz lehetett, valamint kizárólag díj (kamatt) ellenében volt köthető; addig a *kölcsönszerződés reálszerződés volt*, a szerződés tárgya csupán fajta és mennyiség szerint meghatározható dolog lehetett, és a felek megállapodásától függően a szerződést köthették visszterhesen (kamatozóan), valamint szívességi alapon (kamattmentesen). *Sajnos a hitel-, és a kölcsönszerződés közti mesterséges és rendszeridegen megkülönböztetést az új cseh Polgári Törvénykönyv is automatikusan átvette*. A jogalkotó nem használta ki a cseh magánjogi rekodifikáció által nyújtott lehetőséget arra, hogy modernebb szerződéstípusokat hozzon létre, mint például egy univerzális kölcsönszerződést a pénz és más helyettesíthető dolgok kölcsönzéséről, amely konszenzuális és reális jellegű szerződés, kamatozó és kamattmentes egyaránt lehetett volna.

A korábbi szabályozás kritikátlan átvételének eredménye, hogy a hitelszerződés az új Polgári Törvénykönyvben a pénzeszközök kölcsönzéséről szóló konszenzuális szerződésként lett definiálva, amelyért minden esetben kamatot kell fizetni. Az új cseh Polgári Törvénykönyv egyáltalán nem rendezi a pénzeszközök kölcsönzéséről szóló kamattmentes, konszenzuális szerződést és a helyettesíthető dol-

gokról szóló konszenzuson alapuló szerződést sem; *ilyen szerződéseket a cseh jog értelmében továbbra is csupán atipikus szerződésként lehet kötni*.

A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv korábbi szabályozásával szemben az új Polgári Törvénykönyv jelentősen lerövidítette a hitelszerződés szabályozását. A cseh Kereskedelmi Törvénykönyv²¹ korábbi 11 paragrafusa helyett, az új Polgári Törvénykönyvben csupán 6 paragrafus szabályozza a hitelszerződést. Ennek oka elsősorban az, hogy bizonyos kérdések (pl. kamatt és kamatozás) szabályozását a kötelmi jog általános részébe tették át.

Az új Polgári Törvénykönyv értelmében a *hitelszerződés lényegi elemei* (*essentialia negotii*) a következők:

- a hitelező kötelezettségvállalása arra, hogy az adós felhívására meghatározott összegű pénzeszközt bocsát rendelkezésre,
- az adós kötelezettségvállalása arra nézve, hogy visszafizeti a rendelkezésre bocsátott pénzeszközöket,
- és megfizeti a kamatokat.

Amint azt fentebb megjegyeztük, a hitel tárgya kizárólag pénzeszköz lehet, semmilyen más dolog. A hitelszerződés alapvető rendelkezései közé tartozik a hitel összege, mind mennyiségét, mind pedig devizáját tekintve. Hitelmegállapodást nemcsak cseh devizában lehet kötni, hanem *más devizában is*. Cseh devizasabályozás jelenleg nem tiltja, de nem is korlátozza a devizában történő hitelnyújtást és hitelfelvételt. Az idegen devizában nyújtott hitelekre vonatkozóan az új Polgári Törvénykönyv 2396. §-a kimondja, hogy az adós a hitelt abban a pénznemben köteles visszafi-

15 Lásd az új magyar Polgári Törvénykönyv 6:382. § (1) bekezdését.

16 Lásd az új cseh Polgári Törvénykönyv 2395. §-át.

17 Lásd az új magyar Polgári Törvénykönyv 6:383. §-át.

18 A szocialista rezsimben felvehető hiteleket az 1964. évi 109. számú Kereskedelmi Törvénykönyv szabályozta; a polgárok számára nyújtott kölcsönöket pedig cseh Polgári Törvénykönyv.

19 A cseh jogelméletben a konszenzusos megállapodásokon olyan megállapodásokat kell érteni, amelyek megkötése az ajánlat jogerős elfogadásával jön létre.

20 Az 1991. évi 509 számú törvénnyel, amely 1992. január 1-jei hatállyal módosította a korábbi cseh Polgári Törvénykönyvet (a korábbi cseh Polgári Törvénykönyv ún. nagy módosító novellája).

21 A cseh Kereskedelmi Törvénykönyvben a hitelszerződéseket a 497–507. §-ok szabályozták.

zetni, amelyben azt nyújtották, és ugyanabban köteles kamatot is fizetni.

A kamat mértéke is a hitelszerződés alapvető rendelkezései közé tartozik, tehát az adósnak nemcsak a rendelkezésre bocsátott pénzeszközöket kell visszafizetnie, hanem azokért kamatot is köteles fizetni. Ha a felek abban állapodnak meg, hogy a pénzeszközöket kamatmentesen bocsátják rendelkezésre, akkor nem beszélhetünk hitelszerződésről. Ezzel szemben, a kamat mértékéről szóló megállapodás nem számít a hitelszerződés alapvető követelményének. Ha a felek nem állapodnak meg a kamat mértékében, akkor az adós a törvénynek megfelelő kamatot köteles fizetni. Az új Polgári Törvénykönyv 1802. §-a szerint az adós a törvényi előírásoknak megfelelő kamatot fizet (jelenleg azonban a cseh jogban nincs ilyen előírás), ellenkező esetben az adósnak a felvett hitelért azt a szokásos mértékű kamatot kell fizetnie, amit a bankok az adós lakóhelyén vagy székhelyén a szerződéskötés idején felszámítanak.

Az adós – hitelszerződésből eredő – alapvető jogosultsága a hitel felvétel. *Az adós joga, de nem kötelezettsége, hogy lehívja a kölcsönt.* A törvény 2397. §-a előírja, hogy az adós hitelfelvételre való jogát a szerződésben meghatározott időn belül gyakorolhatja. Ha azonban nem lett konkrét határidő megállapítva, a jogot mindaddig gyakorolhatja, amíg a szerződési kötelezettség tart. Az adós hitelfelvételi jogának másik oldalról a hitelezőnek a hitel rendelkezésre bocsátásra vonatkozó kötelezettsége felel meg. Az új Polgári Törvénykönyv 2398. §-a előírja, hogy a hitelező pénzeszközöket bocsát az adós rendelkezésére, az adós kérelmére (felhívására), a kérelemben (felhívásban) meghatározott időre; amennyiben nem lett meghatározva, hogy az adós milyen határidőn belül nyújthatja be a kérelmet, akkor a hitelező köteles indokolatlan kérelem nélkül teljesíteni. Amennyiben a hitelt – a szerződés értelmében – kizárólag meghatározott

célra lehet felhasználni, akkor a hitelező korlátozhatja a hitel rendelkezésére bocsátását az adós ezen céllal összefüggő kötelezettségének teljesítésére.

A hitelkötelem második fázisa a hitel visszafizetése (néhány hitelfajtánál lehet átfedés a törlesztési fázisban a lehívási fázissal, pl. a rulírozó megújuló hitelnél). A kölcsön törlesztését az új Polgári Törvénykönyv igen röviden rendezi, amikor a 2399. § (1) bekezdésében előírja, hogy az adós a hitelezőnek az átadott pénzeszközöket a megállapodott határidőn belül fizeti vissza, más esetben egy hónapon belül, attól a naptól számítva, amikor felhívták az adóst a visszafizetésre. A törvény 2399. § (2) bekezdése szintén rögzíti a hitel idő előtti törlesztésének jogát, amikor előírja, hogy az adós a hitelezőnek a szerződési határidő lejárta előtt visszafizetheti a pénzeszközöket. Az adós ebben az esetben csupán a hitel rendelkezésre bocsátásától a hitel törlesztéséig terjedő időre fizet kamatot.

Ami a hitelező szerződéstől való elállási lehetőségét illeti, az új Ptk. csupán egyetlen speciális rendelkezést tartalmaz. A 2400. § értelmében, abban az esetben, ha a szerződés szerint kizárólag meghatározott célra lehet fordítani a felvett pénzeszközöket, de az adós más célra fordítja a hitelt, akkor a hitelező elállhat a szerződéstől, és a követelheti, hogy az adós szükségtelen késedelem nélkül fizesse vissza a tőle kapott pénzeszközöket, valamint a kamatokat. Ez a szabály vonatkozik arra az esetre is, ha lehetetlenné válik a pénz szerződéses célra történő felhasználása. A hitelező természetesen az általános elállási okok alapján is elállhat a szerződéstől, amelyek a szerződési jog általános részében kerültek szabályozásra, illetve esedékessé teheti a hitelt (az új Polgári Törvénykönyv 2017. §-a alapján például, ha a biztosíték olyan mértékben veszítene értékéből, hogy a fedezet nem lenne elegendő a hitel törlesztésére, és az adós nem egészíti ki a biztosítékot, esedékessé válik a követelés fede-

zetlen része; másik eset az új Polgári Törvénykönyv 1931. §-a értelmében, ha részletfizetési megállapodás született, és az adós valamely részletet nem teljesíti, akkor hitelező jogosult az egész követelés kielégítését követelni, ha a felek ebben állapodtak meg).

A hitelszerződés szabályozásának az új Polgári Törvénykönyvben diszpozitív jellege van, és a fent ismertetett szabályokat csak abban az esetekben alkalmazzák, ha a felek az érintett kérdéseket nem rendezték másképpen a szerződésben. A banki gyakorlatban az a szabály, hogy a kamatozás, a hitellehívás, a kölcsön-visszafizetés, a szerződésmegszüntetés stb. kérdéseit kifejezetten szabályozzák a szerződésben, így ezen kérdéseket a törvényi szabályozást módosítva alkalmazzák.

VII.

A kölcsönzési szerződésből eredő kötelezettségek

A „*kölcsönzési szerződés*” egy olyan helyettesíthető dolog kölcsönzéséről szóló megállapodás, amelynek *reálszerződés* jellege van. Az új Polgári Törvénykönyv így vette át a korábbi cseh Polgári Törvénykönyvben található kölcsönszerződés koncepcióját. A kölcsönzési szerződés tényleges szövegét pedig a jogalkotó a csehszlovák kormány 1937-es Polgári Törvénykönyvre vonatkozó tervezetéből implementálta.

A jogalkalmazók számára a legszembetűnőbb változás a kölcsönszerződés *terminológiai változása*. Az új Polgári Törvénykönyv elhagyta „kölcsön” kifejezést, amelyet a csehszlovák és a cseh jogszabályok 1950 óta használtak, és visszatért a „kölcsönzés” kifejezéshez, amelyet az osztrák Polgári Törvénykönyv (ABGB) tartalmazott 1811-től (Leihvertrag). Ez a terminológiai változás annak ellenére történt meg, hogy már a második világháború előtti joggyakorlat a „kölcsön” fogalmát használta, továbbá

annak ellenére, hogy már az 1937-es csehszlovák Polgári Törvénykönyv tervezetének előkészítésekor gondolkodtak arról, hogy elhagyják „kölcsonzés” fogalmát.²²

A kölcsonzési szerződés, mint reálszerződés abból a tényből ered, hogy a kölcsonadó rendelkezésre bocsát egy helyettesíthető dolgot az adósnak, azzal a céllal, hogy az adós kedve szerint használja a dolgot, és idővel ugyanazon fajtájú dolgot adjon vissza.²³ Kölcsonzésről meg lehet állapodni visszterhesen (díj ellenében), valamint szíveségi formában. A pénzeszközre vonatkozó kölcsonzés esetén kamatról is megállapodhatnak a felek, ugyanez érvényes az értékpapírok kölcsonadása esetén is. Nem pénzeszköz kölcsonadása esetén – kamattal helyett – nagyobb mennyiségű, vagy jobb minőségű, de ugyanolyan dolgok megfelelő teljesítéséről is meg lehet állapodni.²⁴

Ami a kölcsonbe adott dolog visszaadását illeti, az új Polgári Törvénykönyv olyan rendelkezéseket is tartalmaz,²⁵ amelyeket az 1937-es csehszlovák Polgári Törvénykönyv tervezetéből vett át a jogalkotó, így ezek a normák kissé anakronisztikusnak tűnnek. Ha például a kölcsonbe vett pénzeszköz más pénznemben kell visszafizetni, mint amiben azt adták, az adós úgy köteles visszafizetni a kölcsonnt, hogy a visszafizetett pénzeszközök értéke megegyezzen

a kapott pénzeszközök értékével. Nagyon meglepő az a rendelkezés is, hogy a kölcson visszafizetését a teljesítési hely pénznemében kell teljesíteni. Ezt a szabályt szintén meggondolatlanul vették át az 1937-es csehszlovák Polgári Törvénykönyv tervezetéből (a hitelnél a törvény kimondja, hogy a hitel visszafizetése abban a pénznemben történik, amelyben azt nyújtották – lásd fent). Nem pénzeszközök kölcsonbe adásakor ugyanazt a fajtájú dolgot kell visszaadni, mint amit kölcsonbe vettek, függetlenül attól, hogy annak értéke időközben nőtt vagy csökkent.

Ha a kölcson visszafizetését részletfizetésben állapították meg a felek, a hitelező akkor mondhatja fel a szerződést, és követelheti az adósság teljesítését, valamint a kamatot, ha az adós több mint két részlet visszafizetésével késedelembe esett, vagy egy részletet három hónapnál hosszabb ideje nem fizetett meg.²⁶ Ha szerződésben nem született megállapodás arról, hogy mikor kell visszaadni a kölcsonbe vett dolgot, akkor a törvény 2393. §-a értelmében az érvényességi idő a szerződés felmondásától függ, a felmondási idő pedig hat hét. Ha a felek nem állapodtak meg kamatról, az adós felmondás nélkül is visszafizetheti a kölcsonnt. Ami a kölcson lejáratát illeti, az új Polgári Törvénykönyv a hitelszerződésekre vonatkozóktól teljesen

eltérő szabályokat tartalmaz (lásd fent); annak ellenére, hogy az eltérésnek sem ténybeli, sem elvi okai nincsenek. Ezen eltérő szabályok egyetlen indoka az, hogy mechanikusan vették át az 1937-es csehszlovák Polgári Törvénykönyv tervezetének szövegét.

Következtetés

A banki szerződések új szabályozása a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv korábbi, illetve a korábbi cseh Polgári Törvénykönyv szabályaihoz képest bizonyos *módosításokat* tartalmaz. A változások egyrészt az új Polgári Törvénykönyv kötelmi szabályozásának módosított koncepciójából erednek, másrészt pedig a jogi szabályozás egyszerűsítéséből és korszerűsítése révén. A szabályozás nagyobb mértékben támogatja a felek *szerződési szabadságát*.

Az új Polgári Törvénykönyv szerinti banki szerződések megkötésénél – a szerződési felekre vonatkozóan – nagyobb figyelmet kell szentelni a gyengébb fél védelmének és a fogyasztóvédelemnek. Tekintettel a bankokkal kötött szerződések természetére, figyelembe kell majd venni az új Polgári Törvénykönyvnek az ún. „blanketta”-szerződésekre vonatkozó szabályozását is.

22 Lásd a Törvényjavaslat tervezetének azon indoklását, amely az 1937-es Polgári Törvénykönyvet indokolja, Prága, 1937, (Duvodové zprávi k Vladnímu návrhu zákona, kterým se vydává obeanský zákoník, Praha 1937.) http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0844_30.htm (2013. 09. 22.)

23 Lásd az új Polgári Törvénykönyv 2390. §-át.

24 Lásd az új Polgári Törvénykönyv 2392. §-át.

25 Lásd az új Polgári Törvénykönyv 2391. §-át.

26 Lásd az új Polgári Törvénykönyv 2391. §-át. Az érintett rendelkezés némileg a cseh Kereskedelmi Törvénykönyv 506. §-ának rendszertelen recepciója, amely azonban a hitelszerződésekre – nem a kölcsonszerződésekre – vonatkozott.

SZEMLE

MÓRÉ SÁNDOR

*egyetemi adjunktus**Károli Gáspár Református Egyetem
(Budapest)*Új irányok a nemzetiségi
önkormányzatok
létrehozásában

Bevezetés

Jelen tanulmány a nemzetiségi önkormányzatok létrehozására vonatkozó szabályozás irányait, céljait, állapotát kívánja bemutatni és – némely lényeges vonatkozása tekintetében – értékelni. A dolgozat *első* részében megkísérlem bemutatni a nemzetiségi önkormányzatok alkotmányos garanciáit, a nemzetiségi önrendelkezés magyarországi struktúráját. A *második* részben azt vizsgálom, hogy a jogalkotó milyen válaszokat adott a nemzetiségi önkormányzatok létrehozását jellemző akut problémákra, illetve az átalakult nemzetiségi önkormányzatokra vonatkozó új szabályozást veszem górcső alá.¹

I.

Alkotmányos garanciák,
önrendelkezési struktúra

1. Az Alaptörvény az Alkotmány nemzetiségi² jogokat biztosító korábbi szabályainak nagy részét átvette: államalkotó tényezőként ismeri el a nemzetiségieket, biztosít

ja az anyanyelvhasználatot, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználat lehetőségeit, illetve a nemzetiségi kultúra ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz való jogot. Az alkotmányozó ezen alapvető jogok érvényesülésének egyik legfontosabb *eszközét* is megjelöli, amikor kimondja, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (a továbbiakban *Nektv.*) kulcsfontja volt, hogy létre hozta a *kisebbségi önkormányzatok* rendszerét, mint a törvény egyik legfontosabb céljának tekinthető *kulturális autonómia* szervezeti formáját.³ Húsz év távlatából, az új törvény mérőföldkővénél elgondolkodhatunk azon, hogy az önkormányzathoz való jog biztosításának „ez volt-e az egyedül járható és kizárólagosan helyes útja, azaz az intézményrendszer ’közjogiasítása’ és a helyi önkormányzati rendszerhez való kapcsolása helyett nem lett volna-e célszerűbb a kisebbségi közösségeket az egyesülési jogról szóló törvény hatálya alá tartozó ún. ’civil szervezetekként’ támogatni”.⁴ Nem egyszerű a választás, hiszen a civil társadalmi szervezet önállósága kerülhet szembe a nemzetiségi közéletbe való beleszólás lehetőségével. Az anyagi feltételek garantálása lehet a mérleg egyik oldalán, a másikon pedig az állami beavatkozás kockázata.

Álláspontom szerint a jelenlegi szabályozás által kínált lehetőségekkel aktív, identitásukat meg-

őrizni és ennek érdekében tenni is akaró nemzetiségek azok, akik leginkább élni tudnak. Kevés nemzetiségnek adatik meg az a lehetőség, hogy olyan önálló anyagi bázissal rendelkezzen, amely mindkét szerveződési forma együttes és egymás melletti működésére alapot nyújthat.

2. Az 53/2010. (IV. 29.) AB az Alkotmánybíróság megjegyzi, hogy a 35/1992. (VI. 10.) AB-határozat kizárólag azért állapított meg alkotmányellenes mulasztást, mert az Országgyűlés nem alkotta meg a nemzeti és etnikai kisebbségeknek a szervezett önkormányzathoz való jogát, és annak „feltételeit és körülményeit” biztosító törvényt.⁵ Az Országgyűlés azonban ennek a feladatának némi késéssel bár, de eleget tett, amikor megalkotta a *Nektv.*-t.

Nézetem szerint ez a határozat megpróbálta tisztázni azt a helyzetet, ami két, egymásra nem igazán szerencsés és nem tudatosan – a következményeket végiggondolva – hivatkozó alkotmánybírói határozat következtében kialakult, aminek a szóhasználatából le lehetett vonni egy olyan konklúziót, hogy az Alkotmánybíróság a kisebbségek országgyűlési képviselőinek rendezésével kapcsolatos alkotmányellenes mulasztásra következtetett. E következtetés levonását Kovács Péter tette meg 1995-ben egy tanulmányában (*A magyar alkotmányreform gondolata és a kisebbségvédelem alkotmányos tükrözésének egyes kérdései*) és 1996-ban a *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem c.*

1 Ezúton mondok köszönetet Kovács Péternek és Rixer Ádámnak a dolgozat végleges változatának elkészítéséhez nyújtott javaslataikért, kritikai észrevételeikért. Az esetleges hibákért a felelősség kizárólag a szerzőt terheli (M. S.).

2 A „kisebbség” és „nemzetiség” kifejezések vonatkozásában mindig az adott korban használt kifejezés jelenik meg a dolgozatban.

3 Eredetileg a *Nektv.* csak két szintet ismert: a települést és az országot. A 2005. évi CXIV. törvény bevezette a területi (megyei) kisebbségi önkormányzatokat, amely rendszert a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény (Njtv.) is megtartott.

4 *Kaltenbach Jenő*: Beszámoló a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának tevékenységéről: 2000. január 1. – 2000. december 31. (NEKJOB, 2001), <http://www.kisebbségiombudsman.hu/word/11-17-2008_09_34_26/beszamolo_2000.html> elérés: 2014. 02. 27.

5 53/2010. (IV. 29.) AB-határozat, II. 3. pont

könyvében.⁶ Maga az Alkotmánybíróság azonban soha nem minősítette *expressis verbis* úgy, hogy a kisebbségek országgyűlési képviselőinek rendezése miatt alkotmányellenes mulasztás állna fenn, ezt a következtetést a tudományos irodalom, majd a politika vonta le abból, hogy a 24/1994 (V.6.) AB-végzés⁷ *res judicata* alapon, érdemi vizsgálat nélkül visszautasított egy, e tárgyban mulasztás megállapítására irányuló indítványt.⁸

3. Az Alaptörvényből nem feltétlenül következik az országgyűlési képviselet: az Alaptörvény 2. cikkének (2) bekezdése az Országgyűlés munkájában való részvételről szól.⁹ Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény teremtette meg a nemzetiiségek kedvezményes országgyűlési képviseletének lehetőségét.¹⁰ A 2014-es országgyűlési választáson mind a tizenhárom országos nemzetiségi önkormányzat nemzetiségi listát állított,¹¹ ám a kedvezményes kvótarendszer ellenére egyetlen nemzetiségnek sem sikerült országgyűlési mandátumot szerezni, így valamennyi nemzetiségnek „csak” nemzetiségi szószólója lehet az Országgyűlésben.¹² A nem-

zetiségi listára leadott egyetlen érvényes szavazattal már nemzetiségi szószólót lehet küldeni az Országgyűlésbe. A romaságnak,¹³ mint a legnagyobb lélekszámú nemzetiségnek reális esélye volt a képviselői mandátumszerzésre, ám az Országos Roma Önkormányzat (ORÖ) nem támogatta következetesen a nemzetiségi listára való szavazást: az elején támogatta, majd „visszakozott”. Az ORÖ és a szövetséges párt érdekeinek inkább megfelelt a romák pártlistára való szavazása a nemzetiségi lista helyett, hiszen az ORÖ képviselői létszámailag több eséllyel indultak a szövetséges párt listáján. Ugyanakkor a nemzetiségi lista állításával a romáknak nemzetiségi szószólójuk is lett a parlamentben. Megítélés szerint a nemzetiségek országgyűlési képviseletére vonatkozó jelenlegi szabályozás – a gyakorlati tapasztalatok alapján – mindenképpen módosításra szorul.

4. Az Alaptörvény hatálybalépése szükségessé tette, hogy a nemzetiiségek jogait egy új sarkalatos törvény¹⁴ szabályozza. Előrelépésnek tekinthető, hogy a nemzetiségi önkormányzatokat érintő legtöbb rendelkezés ma már egy törvény-

ben található meg.¹⁵ A törvényi szabályozás súlyát jelzi, hogy az Országgyűlés a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával fogadta el, illetve módosíthatja a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvényt (a továbbiakban: *Njtv.*). Ugyanakkor, tekintettel a törvény sarkalatos jellegére, nehezíti a jogalkalmazást a helyenként rendkívül részletes szabályozás. Pl. a nemzetiségi önkormányzat belső szervezetére és működésére vonatkozó részletszabályokat alacsonyabb szintű jogszabályban vagy belső szabályzatokban lehetett volna rendezni.¹⁶

5. Az Alaptörvény, illetve ezzel összhangban az *Njtv.* a „nemzeti és etnikai kisebbség” fogalma helyett egységesen a „nemzetiség” elnevezést használja valamennyi érintett közösségre.¹⁷ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kisebbségi jogok kedvezményezetti köre változott volna. 2012. január 1-je előtt tizenkét nemzeti kisebbség, és egy etnikai kisebbség (cigányság) volt. A zsidó közösség vallási és nem nemzetiségi kategória.¹⁸

Egyes szakemberek véleménye szerint a magyar jogtörténeti és társadalomtörténeti hagyományok-

6 Lásd erről: *Kovács Péter*: Nemzetközi jog és kisebbségvédelem. Osiris, Budapest, 1996. 201–203.

7 Közzétéve a Magyar Közlöny 1994. évi 48. számában, Budapest, 1994. május 2.

8 Az indítványozó kérte, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg az országgyűlési képviselők választásáról szóló, többször módosított 1989. évi XXXIV. törvény alkotmányellenességét, „mert intézményesen nem tesz eleget az Alkotmány 68. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezésnek”.

9 A nemzetiségek garantált parlamenti képviseletét Szlovénia és Románia alkotmányában is rögzíti, Montenegró szintén alkotmányosan, míg Horvátország alkotmányerejű törvényben vállalja. A nemzetiségek parlamenti képviseletének biztosítása jelenleg nem tartozik az „európai standardba”, s amennyiben a törvényhozó mégis emellett dönt, úgy azt alkotmányos, illetve törvényhozási úton egyaránt megteheti. Lásd: *Kovács*, 1996. 200–201.

10 Röviden összefoglalva az a lista kap kedvezményes mandátumot, amelyik megszerzi az egyébként arányos (egy mandátumra jutó szavazatszámából kiszámított) kvóta egynegyedét.

11 A nemzetiségi lista állításához a névjegyzékben nemzetiségi választópolgárként szereplő választópolgárok legalább egy százalékának ajánlása, de legfeljebb ezeröttszáz ajánlás szükséges.

12 A nemzetiségi szószóló ugyan felszólalhat az Országgyűlésben, de mivel szavazata nincs, az érdemi döntésekben nem vehet részt.

13 Az *Njtv.*-ben a „cigány” szót a „roma” kifejezés váltotta fel.

14 Lásd erről: *Téglási András*: Sarkalatos törvények – alkotmányos garancia vagy jogtörténeti „reminiscencia” (?). In: *Balogh Elemér–Cserny Ákos–Pátyi András–Téglási András* (szerk.): Változások a magyar alkotmányjogban. Tanulmányok az Alaptörvényről, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt, Budapest, 2012. 219–227.

15 1994 és 2005 között a kisebbségi önkormányzatokat a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény szabályozta. Lásd erről: *Hoffman István*: Önkormányzati jog, ELTE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék, 2012. 6.

16 Opinion No. 671/2012, CDL-AD (2012) 011. 7.

17 Ezzel a módosítással megszűnt a sokszor partatlan vitákhoz vezető különbségtétel nemzeti és etnikai kisebbségek között. Lásd: *Halász Iván–Tóth Norbert*: A politikai és gazdasági rend alkotmányjog alapjai. In: *Cserny Ákos* (szerk.): Alkotmányjog, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt, Budapest, 2013. 148.

18 Lásd erről a 2/2006. (I. 30.) AB-határozatot. Különösen érdekes *Kovács Péter* alkotmánybíró különvéleménye, miszerint, amíg a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz) fenntartja közismerten elutasító álláspontját a magyarországi zsidóság nemzeti kisebbségként történő elismerésében, addig nincs jogi lehetőség ennek elismerésére. Így a kisebbségként történő elismerés esetén a kormány megsértené azt a megállapodást, amit a Mazsihisz-szal nemcsak vallási, hanem bizonyos közzolgálati, közéleti és társadalmi feladatokat illetően is kötött. A kisebbségnek, mint egésznek kell rendelkeznie a szolidaritáson alapuló célzatos akarral, s nem lehet akarata ellenére a kisebbséget jogi értelemben vett kisebbségnek minősíteni.

nak a „nemzetiség” szó jobban megfelel. Ezen hagyományok legtöbbször nemzetiségként említették a kisebbségi közösségeket, mindemellett a „kisebbség” szó egy tágabb fogalom, amibe beleférnek pl. a vallási kisebbségek, a szexuális kisebbségek stb. A KIM (az Njtv. betérjesztője) ezt a módosítást azzal indokolta, hogy a jövőben nem a „többség-kisebbség” relációjában akarnak gondolkodni, hanem azokat az értékeket akarják kiemelni, amelyekkel a nemzetiségi közösségek kulturális sajátosságaikkal hozzájárulnak Magyarország kultúrájához, az ősszmagyar kultúrához.¹⁹ Nem következetes azonban az Alaptörvény és az Njtv. hivatalos (kormányzati) angol fordításában a „nemzetiség” kifejezés használata: az Alaptörvény a „nationality”, az Njtv. a „minority” kifejezést használja ugyanazon szó fordításaként.

II. Változások a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásában

1. Az „etnobiznisz”-nek nevezett jelenség és a nemzetiségi önkormányzatok

1994 és 2010 között az országos adatok választási ciklusról választási ciklusra folyamatos növekedést mutattak a megalakult helyi kisebbségi önkormányzatok, illetve a kisebbségi választásokat kezdemé-

nyező települések számában is.²⁰ Számos roma aktivista fölhívta a figyelmet, hogy több jelöltet az motívált a kisebbségi önkormányzat létrehozásában, hogy befolyást szerezzen az adott közösségen belül, valamint kihasználja az ezzel járó kiváltságokat.²¹ Az „etnobiznisz”-nek nevezett jelenség pusztán létezése azonban nem lehet akadálya a fejlődési irányoknak, legfeljebb a különböző folyamatokba további „garanciák beépítését kikényszerítő tanulságként érdemes kezelnünk azt”.²²

Az Njtv.-ben is fennmaradt a választójogosultság regisztrációhoz való kötöttsége, azaz a nemzetiségi önkormányzati választáson kizárólag az a személy rendelkezik választójogosultsággal, aki a nemzetiségi névjegyzékben szerepel. A regisztráció intézményének a nemzetiségi önkormányzatok részéről történő, a korábbi elutasítást felváltó, elfogadása ledöntött egy tabut.²³ Azonban a 2006-os választásokon bevezetett regisztráció intézménye sem nyújtott elegendő védelmet az „etnobiznisz”-nek nevezett jelenséggel szemben. A választási rendszer nyitottságából adódóan az adott kisebbséghez nem tartozó személyeknek továbbra is sikerült az adott kisebbség képviselőiként megválasztatni magukat. Ezért az Njtv. részben módosította a *választójog feltételeit*: választható lehet az a személy, aki nemzetiségi névjegyzékben szerepel, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választá-

sán szavazójoggal rendelkezik, továbbá nyilatkozatot tesz arról, hogy a nemzetiség képviselőjét vállalja és a választást megelőző tíz évben általános vagy időközi nemzetiségi önkormányzati választás során nem volt más nemzetiség önkormányzatának jelöltje. Ezen felül a jelöltnek még nyilatkozni kell arról is, hogy beszéli a nemzetiségi közösség nyelvét, ismeri nemzetiségi közösség kultúráját és hagyományait.

Lényeges módosítás, hogy megszűnt a nemzetiségi önkormányzati választójog *magyar állampolgársághoz* kötöttsége. Az Njtv. „nemzetiség” definíciójában sem szerepel már a „magyar állampolgárság” megkötés.²⁴

Az Njtv. áttért az elektori rendszerről a *közvetlen választásokra*.²⁵ Az áttérés következtében biztosítani szükséges, hogy a területi nemzetiségi önkormányzati választásokon az adott megyében élő minden nemzetiségi választópolgár részt vehessen, függetlenül attól, hogy lakóhelyén kitűzték-e a települési nemzetiségi önkormányzati választást.

2. A népszámlálási adatok szerepe a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásában

Az egyik legnagyobb újdonsága az Njtv.-nek, hogy a *népszámlálás adataihoz* köti a nemzetiségi önkormányzati választások kitzűzését.²⁶ Települési nemzetiségi önkormányzati

19 T/4997. sz. törvényjavaslat a nemzetiségek jogairól

20 Lásd erről: *Bindorffer Györgyi*: Kisebbség, politika, kisebbségpolitika. Nemzeti és etnikai közösségek kisebbségi önkormányzati autonómiaja Magyarországon, Gondolat Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2011. 125–126.

21 National Democratic Institute: The Hungarian Minority Self-Government System as a Means of Increasing Romani Political Participation, OSCE/ODIHR, 2006. 10.

22 *Rixer Ádám*: A roma érdekek megjelenítése a jogalkotásban, KRE ÁJK, 2013. 165.

23 *Kovács Péter*: Kisebbségi önkormányzatiság, identitásvállalás és adatvédelem – avagy mennyi gondot is okoz nemzetközi jogi vonatkozású fogalmak önkényes értelmezése és „továbbfejlesztése”. In: *Csapó Zsuzsanna*: Unnepi Tanulmánykötet Bruhács János Professor Emeritus 70. születésnapjára, Kódex, Pécs, 2009. 242.

24 Az Njtv.-ben olvasható meghatározás nagyon közel áll ahhoz, amelyet a nemzetközi jogtudomány „az ENSZ kisebbségvédelmi instrumentumrendszerének megtervezésében munkahipotézisszerűen használt ún. *Capotorti-definíció* elnevezés alatt ismer”. Lásd a 2/2006. (I. 30.) AB-határozatot; *Szalayné Sándor Erzsébet*: A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században, Gondolat Kiadói Kör, 2003.185–187; *Kovács*, 1996. 36–59.

25 A nemzetiségi önkormányzati választások szabályai a helyi önkormányzati választások szabályaitól elkülönülnek. Hasonló volt a helyzet a korábbi kisebbségi önkormányzatok esetében is. Lásd pl.: *Szilvássy György Péter*: A helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választása. In: *Kilényi Géza–Hajas Barnabás* (szerk.): Fejezetek az alkotmányjog köréből, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 326–327.

26 Az Njtv. az állami támogatás összegét is a népszámlálás nemzetiségi adataihoz köti. Azokon a településeken, ahol a népszámlálási adatok nem igazolják vissza az adott nemzetiség jelenlétét, a nemzetiségi önkormányzat működéséhez biztosított állami támogatás csak jelképes összegű.

képviselők választását akkor kell tartani, ha a településen az adott nemzetiséghez tartozó személyek száma – a legutolsó népszámlálásnak az adott nemzetiséghez tartozásra vonatkozó kérdéseire nyújtott adatszolgáltatás nemzetiségenként összesített adatai szerint – a *harminc*²⁷ főt eléri. A területi nemzetiségi önkormányzati képviselők választását ki kell tűzni, ha a fővárosban, megyében kitűzött települési választások száma legalább tíz. Az új szabályozásban az országos önkormányzati választások kitűzése – a települési és területi testületek számától függetlenül – immár kötelező. Kutatásaim során nem találtam még egy olyan országot, ahol – a magyar szabályozáshoz hasonlóan – konkrét létszámhoz és ne százalékban meghatározott küszöbértékhez kötnék bizonyos nemzetiségi jogok gyakorlását.

Egyes szakemberek véleménye szerint a választás kitűzését és az állami támogatás összegét nem lehet a népszámlálási adatoktól függővé tenni. Ezen adatok nem tekinthetők egy település nemzetiségi lakossága pontos leképezésének, hiszen szenzitív adatokról szóló önkéntes nyilatkozatokon alapulnak.²⁸ Ne feledjük el azt sem, hogy a népszámlálási adatokban a még nem nagykorúak is szerepelnek.

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok biztosa felhívta a figyelmet, hogy a 2001. évi népszámlálás adatai különösen a kitelepítést elszendvedett német és a súlyos előítéletek miatt „rejtőzködő” roma közösségek esetében nem tekinthetők megbízhatónak.²⁹ Véleményem szerint a németek esetében kicsit erős,

túlzó ez a megállapítás, hiszen velük szemben semmi rossz sem történt a rendszerváltozás után, sőt jelentősen emelkedett a nemzetiségi szervezeteik létszáma.

Valószínűleg azzal a bonyolult képlettel szembesülünk, hogy egyes kis létszámú nemzetiségeknek a népszámlálási adatok meglehetősen jól tükrözik a realitásokat, ugyanakkor vannak olyan nemzetiségek (mindenekelőtt a roma), ahol a valós arányszám többszöröse a népszámlálás szerintinek. Vannak továbbá olyan nemzetiségek is, „ahol a korábbi népszámlálások hektikus ugrásai olyan növekedésről tanúsítottak, ami demográfiai szabályok szerint megmagyarázhatatlan volt, és ez – mindenekelőtt a németek esetében – szinte tudományos igénnyel is követelte a becslés kiegészítő alkalmazását”.³⁰

A népszámlálási adatok tehát nem tekinthetők megbízhatónak különösen a romák tekintetében. Nemcsak azért, mert számos kisebb településen az önbevalláskor kevesen vallották meg nemzetiségüket, kulturális kötődésüket, miközben a nemzetiségek jelenléte közismert,³¹ hanem mert több fővárosi kerületben és nagyvárosban a népszámlálási adatok szerint viszonylag nagy létszámú nemzetiségi közösség él, miközben ennek tényszerűségét maguk az érintett nemzetiségek önkormányzatai is megkérdőjelezik.³² Így fennáll a veszélye annak, hogy továbbra is megalakulhatnak „álm nemzetiségi” önkormányzatok. Ez utóbbi vonatkozásban a jelenlegi huszonöt fős választói jegyzék nem biztosítja a

szükséges közösségi legitimációt egy képviseleti szerv megalakításához, ehhez emelni kellene ezt a létszámot.

Az *alapvető jogok biztósának* Alkotmánybírósághoz benyújtott indítványa szerint a népszámlálás nemzetiségi adatainak választási célú felhasználásának elrendelése ellentétes az Alaptörvénnyel, és egyben nemzetközi szerződésbe is ütközik, mert szükségtelenül és aránytalanul korlátozza a nemzetiséghez tartozók önrendelkezési jogát, valamint a nemzetiségi közösségek helyi nemzetiségi önkormányzat létrehozására vonatkozó jogát. Hangsúlyozza, hogy hiteles népszámlálási adatok hiányában ez a jogi megoldás nem alkalmas a szabályozás alkotmányos céljának elérésére.

A 41/2012. (XII. 6.) AB-határozat szerint „nincs szó a nemzetiséghez tartozók önrendelkezési jogának szükségtelen, illetve aránytalan korlátozásáról.” Az Alkotmánybíróság rámutat arra, hogy az egyéni önrendelkezési jog³³ ugyanis az egyén joga, amelynek gyakorlása nem vonhat maga után az egyénre nézve semmilyen hátrányos jogkövetkezményt. Az önkormányzatok létrehozására vonatkozó jog hazánk alkotmányos rendszerében most és korábban is kollektív jogként szerepelt, amelynek a gyakorlása magához a nemzetiség tényleges tagjaihoz kell, hogy kötődjön.

Az említett AB-határozat nem véletlenül hivatkozik azokra az *ET monitoring dokumentumokra*, amelyek szuggerálják, hogy a jogalkotó térjen vissza bátran a népszámlálási adatokhoz, és megemlíti, hogy a

27 A legutóbbi Njtv-módosítás szerint a „harmincfős” népszámlálási adathoz kötött szabályozást első alkalommal a nemzetiségi önkormányzati képviselők 2024. évi általános választásán kell alkalmazni. Addig a „huszonöt fős” szabályozás alkalmazandó.

28 Lásd erről: *Kállai Ernő*: A nemzetiségi jogok helyzete Magyarországon a jogszabályváltozások tükrében, Collegium Doctorum, Miskolc, 2012. 4; *Fórika László*: A nemzetiségi jogok védelme. In: Beszámoló az alapvető jogok biztósának és helyetteseinek 2012. évi tevékenységéről, Alapvető Jogok Biztósának Hivatala, 2013. 147-148.

29 *Fórika*, 2013. 148.

30 *Kovács*, 2009. 241.

31 A korábbi kutatások szerint a külső – a kérdezőbiztos, a szomszédok stb. – besorolására hagyatkozó eredmények 2,5-3-szor nagyobb roma népességet mutatnak ki, mint az önbesoroláson alapulók. Lásd: *Ladányi János*: „Szisztatikus önsorsrontás”: interjú Ladányi Jánossal, *Nemzet és biztonság*, 2009/2. 43-53.

32 *Kállai Ernő*: Vélemény a készülő nemzetiségi törvény tervezetéről, (NEKJOB, 2011), <<http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-706-velemeny-keszulo-nemzetisegi-torveny.html>> elérés: 2014. 02. 07.

33 Alaptörvény XXIX. cikk (1) bekezdésének második mondata „[m]inden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonosságá szabad vállalásához és megőrzéséhez.”

kormány erre ígéretet is tett. Igaz, hogy az Njtv.-t a népszámlálás után fogadta el a jogalkotó, de az előtte levő években volt egy folyamatos konzultáció a nemzetiségi önkormányzatokkal, hogy mozgósítsanak rá ők is. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy már a népszámlálás végrehajtása előtt, 2010-ben a kormány jelezte, hogy a népszámlálási adatoknak a korábbiaknál jóval nagyobb szerepet fog tulajdonítani, lényegében azt tekinti kiindulópontnak intézkedéseiben. Egy költségvetési vonatkozású jogszabálynak a népszámláláshoz való kötése pedig már a népszámlálás megtartása előtt megtörtént.³⁴

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor felhívta a jogalkotó figyelmét arra, hogy a 2014. év tapasztalatai alapján módjában áll módosítani a törvényi szabályozást, ha a két népszámlálás közötti felező időben olyan markáns nemzetiségi választási igény lesz tapasztalható, amely nincs összhangban a 2011. évi népszámlálási adatokkal.³⁵

A *Velencei Bizottság* – kb. fél évvel a 41/2012. (XII. 6.) AB-határozat meghozatala előtt – kifogásolta, hogy a népszámlálást még akkor hajtották végre, amikor a nemzetiségekhez tartozók nem voltak tudatában annak, hogy választásuknak milyen kihatása lehet magukra a nemzetiségi intézményekre. Ezért, illetve a népszámlások tízéves ritmusa és a nemzetiségi önkormányzati választások öt éves ritmusa közötti különbségre tekintettel *kiegészítő megoldás* kidolgozását tartaná szerencsésnek.³⁶

Valószínűleg az említett bírálatokra és felhívásokra reagálva a jogalkotó bevezette a „huszonöt

fős” népszámlálási adathoz kötött szabályozást a települési nemzetiségi önkormányzatok létrehozásánál. A „harmincfős” szabályozást első alkalommal a nemzetiségi önkormányzati képviselők 2024. évi általános választásán kell alkalmazni (hatályos: 2014. II. 25-től).³⁷ Nézetem szerint ez a megoldás nem orvosolja kellőképpen a felforrósult bonyolult problémákat. Valószínűleg olyan módosító javaslat megfogalmazására lenne szükség, amely szerint a népszámlálási adatok alapján *differenciálni* lehetne a kis települések és nagy városok vonatkozásában, és/vagy egyéb *tudományos kutatási adatokat* lehetne alkalmazni a nemzetiséghez tartozók létszámának meghatározásához.

3. Átalakulással létrejövő nemzetiségi önkormányzat

Nem csak közvetlen módon, hanem közvetve is létrejöhet nemzetiségi önkormányzat. Az Njtv. bevezette az átalakulással létrejövő nemzetiségi önkormányzat intézményét, amely tág értelemben a *területi autonómia* elvének hazai megnyilvánulása lehet.

Egy 2004-es tanulmány szerint a magyarországi kisebbségek hagyományos földrajzi elhelyezkedése, valamint az elmúlt évtizedek migrációs folyamatai lehetetlenné teszik a nemzetiségi érdekképviselet területi autonómiára épülő modelljének megvalósítását.³⁸ 2011-ben, ezen intézmény létrehozásakor, a jogalkotó valószínűleg figyelembe vette, hogy a statisztikák és becslések alapján a roma népesség

további jelentős létszám- és arányemelkedése várható a teljes népesség csökkenő tendenciája mellett,³⁹ így a közeljövőben a nemzetiségi érdekképviselet területi autonómiára épülő modellje is megvalósulhat. Az is elképzelhető, hogy a jogalkotó ezen területi autonómiára épülő modell bevezetésével *követendő példát* kívánt állítani – a határon túli magyarság érdekeit szem előtt tartva – a szomszédos országok törvényhozásai elé.

Az Njtv. 71. §-ának (2) bekezdése szerint „[á]talakult nemzetiségi önkormányzattá nyilváníthatja magát az általános vagy időközi választást követő alakuló ülésen a települési önkormányzat, ha a választás napján (a) a településen választójoggal rendelkező polgárok névjegyzékében szereplő polgárok több mint fele az adott nemzetiség választói jegyzékében szerepel, és (b) a megválasztott képviselők több mint fele az adott nemzetiség jelöltjeként indult a települési önkormányzati választáson.”

Kállai Ernő véleménye szerint ezen rendelkezés nem tartalmaz elegendő garanciát arra vonatkozóan, hogy valóban az adott nemzetiséghez tartozók érdekében nyilvánítsák magukat a helyi önkormányzatok átalakult nemzetiségi önkormányzattá, és nem azzal a mögöttes szándékkal, hogy megakadályozzák a valós nemzetiségi képviseletet ellátó testületek megalakítását. Az ilyen típusú visszaélések megvalósulhatnak, ha a helyi önkormányzati jelöltek többsége felveteti magát a nemzetiségi választói jegyzékbe. *Kállai* továbbra is kifogásolja, hogy a jogalkotó az egyén nyilatkozatához és nem a

34 Lásd ebben az értelemben a 342/2010. (XII. 28.) Korm. rendeletet a kisebbségi önkormányzatoknak a központi költségvetésből, valamint fejezeti kezelésű előirányzatból nyújtott támogatások feltételrendszeréről és elszámolásának rendjéről, különösen a 3. § (5) bekezdést.

35 41/2012. (XII. 6.) AB-határozat

36 Opinion No. 671/2012, CDL-AD (2012) 011. 10.

37 Njtv. 242. § (2) bekezdés

38 *Váradai Mónika Mária*: A kisebbségi önkormányzatok működésének jellemzői, tapasztalatai. In: *Szigeti Ernő* (szerk.): Az önkormányzati közigazgatás az EU-csatlakozás tükrében, Magyar Közigazgatási Intézet, 2004. 347.

39 Lásd erről: *Spéder Zsolt* (szerk.): Demográfiai jövőkép (Magyarország demográfiai jövőjét meghatározó tényezők alakulásának áttekintése és értékelése a fenntarthatóság szempontjából), Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Műhelytanulmányok No.1, Budapest, 2011. 130–140; *Hablicsek László*: Kísérleti számítások a roma lakosság területi jellemzőinek alakulására és 2021-ig történő előrebecslésére, Demográfia 50. évf. 2007/1, 5–54.

közösség általi elismeréshez köti az egyes nemzetiségi jogok gyakorlását.⁴⁰

Álláspontom szerint a korábban említett visszaélések kizárásának nem az egyetlen eszköze az identitás közösség által történő valószínűsítése. Az említett társadalmi célok eléréséhez nem feltétlenül visz közelebb a szabad identitásvállalásnak, az egyéni autonómia és a magánszféra védelmének korlátozása.⁴¹ Az egyének méltóságát kevésbé érintő, eljárási, nemzetiségi szempontból semleges korlátozások is léteznek. Pl. olyan jogszabályi előírás, hogy az egyén saját, identitását megvalló nyilatkozatához meghatározott ideig kötve van.⁴² Amíg a szabadságot kisebb mértékben érintő megoldások alkalmazásával a cél elérhető a jogkorlátozó megoldások kerülendők.

Kiemelendő az is, hogy a nemzetiségi identitás megvallására vonatkozó rendelkezések megfelelnek a „nemzetközi standardok”-nak. Magyarországon valamely nemzetiséghez való tartozás ki-

nyilvánítása az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga, ilyen nyilatkozatra senki sem kötelezhető, ez csak önkéntességen alapulhat.⁴³

Következtetések

A nemzetiségekre vonatkozó új törvényi szabályozás összességében hatékonyabbá és átláthatóbbá tette a nemzetiségi önkormányzati rendszert. Valószínűleg csökkenni fog az ún. „etnobilizáció” jelenség a nemzetiségi önkormányzatok létrehozásának tekintetében, de a kitűzött célok csak részben érhetők el a jelenlegi szabályozással.

Egyes kérdések vonatkozásában valódi és részletes értékelésre, csak a 2014-es önkormányzati választásokat követően, az első évek gyakorlati tapasztalata alapján lehet felelősen vállalkozni. Annyit viszont megállapíthatunk, hogy több szakember kifogásolja a választás kitűzésének vagy akár finanszírozási kérdések eldöntésének népszámlá-

lási adatok szerinti nemzetiségi létszámhoz való kapcsolását. A 2011-es és a 2021-es népszámlálás közötti nagy időszakra való tekintettel a Velencei Bizottság és az Alkotmánybíróság is kiegészítő megoldás kidolgozását tartaná szerencsésnek. A 2014. II. 25-től hatályos Njtv.-módosítás azonban nem orvosolja kellőképpen az említett problémákat, így a 2014-es önkormányzati választásokat megelőzően újabb módosításra lenne szükség.

Az elmondottak lehetővé teszik egy olyan javaslat megfogalmazását, amely szerint a népszámlálási adatok alapján *differenciálni* lehetne a kis települések és nagy városok vonatkozásában. Ezt támasztja alá az is, hogy Magyarországon – a világon egyedülálló módon – *konkrét létszámhoz* és nem százalékban meghatározott küszöbértékhez kötik egyes nemzetiségi jogok gyakorlását. A népszámlálási adatok mellett egyéb *tudományos kutatási adatokat* is fel lehetne használni a nemzetiséghez tartozók létszámának meghatározásához.

40 Kállai, 2012. 5.

41 Lásd erről: Székely Iván: Pozitív diszkrimináció és adatvédelem: a megoldások tipológiája. In: Székely Iván–Szabó Máté Dániel (szerk.): Szabad adatok, védett adatok 2. Információs Társadalomért Alapítvány, Budapest, 2008. 231–252.

42 Lásd erről: Szabó Máté Dániel: Az információs magánszféra-védelem nem öncélú érték. Érvek az etnikai adatgyűjtéssel szemben, (IDEA, 2011), <http://www.ideaintezet.hu/sites/default/files/Ervek_az_etnikai_adatgyujtessel_szemben_Szab%C3%B3_Mate_Daniel_IDEA.pdf> elérés: 2014. 02. 01.

43 Lásd: Opinion No. 671/2012, CDL-AD (2012) 011. 9.

JOGIRODALOM–JOGÉLET

HAMZA GÁBOR

*egyetemi tanár
az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)*

Ceccarelli Morolli, D.:
**A Brief Outline
of Roman Law**

A római jog és a bizánci jog neves művelőjének, a római Pontificio Istituto Orientale rendes tanárának tankönyve több, mint egy évtizedes kutatás és külföldön, az Amerikai Egyesült Államokban is folytatott magas színvonalú oktatómunka eredménye. A 13 fejezetre (chapter) tagolódó munka (textbook) a római jog (civil law) történetéről (chapters I–IV) és intézményeiről (chapters V–XIII) ad összefoglaló jellegű, nem csupán a szakmunkák eredményeire támaszkodó, hanem önálló kutatáson is alapuló, a római jog hívatásos művelője számára is hasznos áttekintést.

A római jog, mint egyetemi tantárgy szerepét vizsgálva a szerző rámutat annak az európai jogtudomány fejlődését döntő módon befolyásoló jelentőségére. Danilo Ceccarelli Morolli utal arra, hogy számos modern jogi kategória, jogi konstrukció, jogintézmény (istituto giuridico, Rechtsinstitut) a római jogban, annak hagyományaiiban gyökereznek. Ez vonatkozik a kánonjog számos intézményére is. A szerző nézete szerint emellett fontos a római jogtudósok (iurisperiti, iurisconsulti) jogi érvelésének, argumentációjának iránymutató szerepe is.

A történeti bevezetésben a korszakbeosztás kapcsán a szerző a római jogi, jogi romanisztikai irodalomban uralkodó álláspontot követi. Az archaikus korszak jogát röviden jellemezve a formakényszert

és a kezdetlegességet említi. A XII Táblás törvény (Lex duodecim tabularum) korszakalkotó súlyát áttekintve, elsődlegesen a kodifikációt, pontosabban a kompilációt hangsúlyozza. A „fons omnis publici privatique iuris” (Livius) azonban nézete szerint is számos ún. „kezdetleges” szokásjogi (ius consuetudinarium, consuetudines) elemet foglal magában, tartalmaz.

A rómaiak tradicionalizmusa, hagyománytisztelete a döntő oka annak, hogy évszázadokon át ez a törvény a par excellence jogforrás (fons iuris). A Kr. e. II. századtól kezdődően figyelhető meg a jog konstans jellegű „modernizálása”, amely egészen a klasszikus korszak végéig tart. Ez a fejlődés és „megújulás” („renovatio”) elsősorban a magisztrátusok eredményes tevékenységének produktuma. Kiemeli a szerző a lex Aebutia mérföldkő-szerepét ebben a fejlődésben. A kodifikálással sok vonatkozásban egyjelentésű az Edictum Perpetuum. A jogtudósok tevékenységét elemezve a szerző utal a respondere, az agere és a cavere tevékenységi formákra. A jusztiniánuszi kodifikáció (kompiláció) előtörténete összefüggésében foglalkozik Ceccarelli Morolli a Codex Gregorianus-szal, a Codex Hermogenianus-szal és a Codex Theodosianus-szal. Az interpolációkat említve a szerző az „emblemata Triboniani” terminus technicus-t használja. A munka első, történeti része az I. Iustinianus császár nevéhez fűződő Corpus Iuris Civilis elemzésével fejeződik be. Ilyen módon a római jog középkori és újkori továbbélésének igen szerteágazó kérdésköre – nyilván terjedelmi okokból – már nem kerül elemzésre.

Az általános részben a Ceccarelli Morolli elsőként a jogi norma fogalmát és annak osztályozását elemzi. A jog fogalmát vizsgálva először a jogszabály, norma agendi konst-

rukciót elemzi. A joghatások szempontjából analizálva a jogszabályt, említi a lex perfecta-t, a lex imperfecta-t, valamint a lex plusquamperfecta-t. A továbbiakban az olasz szerző az egyes fogalom párok, ius civileius gentium, ius gentium-ius naturale, ius civileius honorarium, ius privatum–ius publicum, ius cogens–ius dispositivum és végül a ius commune–ius singulare különbséget vizsgálja.

A római jog forrásait („fontes iuris”) elemezve Ceccarelli Morolli rámutat a szokásjog kiemelkedő szerepére. Részletesebben ír a magisztrátusok edictumairól, rámutatva azoknak a jogfejlődésben játszott kiemelkedő szerepére. A jogtudományt analizálva a jogtudósi reszponsumokkal foglalkozik mélyebben a szerző. A jogi norma alkalmazását elemezve az értelmezés egyes formáit tekinti át a könyv. A jogalanyokkal foglalkozó részben Danilo Ceccarelli Morolli a természetes személyekkel, a jogképességgel, a status libertatis-szal, a status civitatis-szal, a status familiaeval, a capitis deminutio-val, a jogi személy fogalmával, valamint a jogképesség, illetve status korlátaival foglalkozik. Önálló elemzés tárgya egyrészt a dolog (res) fogalma, másrészt az egyes dologosztályozások („divisio rerum”). A jogügyletekkel foglalkozó részben a cselekvőképesség, a regula Catoniana, a simulatio, a reservatio mentalis, az error, a dolus, a vis ac metus, a jogügyletek tartalma, a feltétel, az időhatározás, a meghagyás és végül az ügyleti képviselőtétel kerülnek elemzésre. Az ügyleti képviselőtétel tárgyalva a szerző annak különböző formáit tekinti át, azok között éles határvonalat húzva. Az indirekt (közvetett) képviselői formát elemezve megállapítja, hogy a képviselő ebben az esetben a saját nevében jár el, de a képviselt érdekében cselekszik. A képviselőteten belül röviden említést nyer

az ún. szervezeti képviselő intézménye is.

A *családi jogi* részben a szerző a család, a házasság, valamint a gyámság és a gondnokság fogalmát és intézményeit vizsgálja. Az utolsó, az öröklési jogot vizsgáló részben a szerző az általános fogalmak áttekintését követően a végrendeleti, a törvényes és végrendelet ellenére való öröklés rendszerét elemzi. Az öröklési jogi részt a különös jogutódlás egyes eseteinek áttekintése zárja be.

A *kötelmi jogi* részben a szerző először az obligatio fogalmát határozza meg. Az általános részben részletesebb elemzésre kerül a késedelem (*mora*). A különös részben a szerző elhatárolja a szerződést a *pactio*-tól, majd ezt követően az egyes szerződési típusokat tekinti át. Ezekben belül részletesebben az adásvételi szerződéssel foglalkozik a szerző. A *delictum*okat áttekintve a szerző először is annak fogalmát határozza meg és ezt követően elemzi röviden a történeti fejlődést. Részletesebben a *damnum* fogalmával, elemeivel foglalkozik Ceccarelli Morolli. A kötelmek

biztosítékait áttekintve az *arrha*-t, a *poena conventionalis*-t, valamint az egymással rokon *sponsio*-t, *fidepromissio*-t és *fideiussio*-t elemzi a szerző. A kötelmek átruházására és a kötelmek megszűnésére vonatkozó fejtegetések képezik a kötelmi jogi rész utolsó részét.

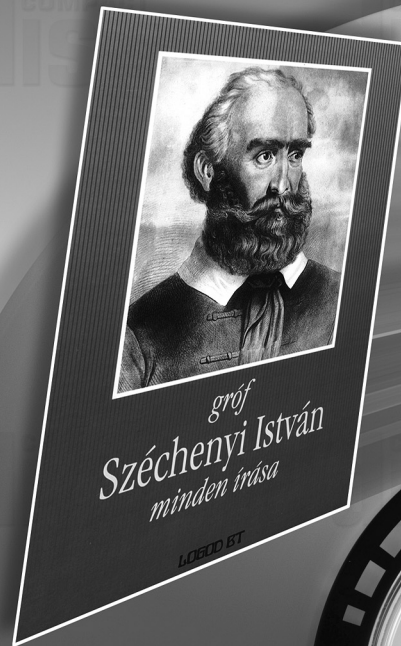
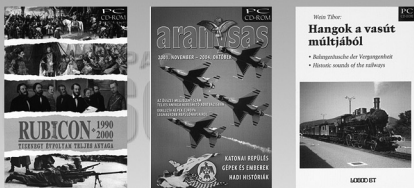
A *dologi joggal*, különös tekintettel a tulajdonra, foglalkozó fejezetben elsőként a tulajdon fogalma – mint „*in re plena potestas*”? az elemzés tárgya. A szerző felsorolja a tulajdon korlátozásának egyes eseteit is. Részletesebben elemzi a könyv a tulajdon történetét, valamint annak egyes formáit. A birtokot vizsgálva először annak elemeit, *corpus* és *animus*, elemzi. Röviden áttekinti a *possessio* történetét, fejlődését is. A továbbiakban az olasz szerző az eredeti és a származékos tulajdonszerzési formákkal foglalkozik. Az elbirtoklás kapcsán említi meg a *praescriptio longi temporis* és a *praescriptio longissimi temporis* konstrukcióit. Foglalkozik az elbirtoklásra vonatkozó jusziniánusi reformokkal is. Részletesebben elemzi Ceccarelli Morolli – a tulajdonvédelem körében – a *rei vindicatio*

és az *actio negatoria* kategóriáit, majd röviden áttekinti – a birtokvédelem körében – az egyes *interdictum*okat. A „*iura in re aliena*” körében, a fogalom meghatározás után, a *servitutum*okat, a *superficie* jogot, valamint az örökhaszonbérletet vizsgálja. A zálogjoggal is foglalkozik a szerző. A zálogjog egyes formái (*fiducia*, *pignus*, *hypotheca*) áttekintését követően a joghatások összefoglalása szerepel.

A munka átfogó képet ad a római jog „*külső történetéről*” (“*historia externa*”) valamint annak kiemelkedő jelentőségű fogalmairól, konstrukcióiról és intézményeiről. Terjedelmi okokból azonban nem kerülhetett sor a továbbélés igen komplex kérdéskörének ismertetésére. A könyvet rövid szakirodalmi bibliográfia és időrendi táblázat egészíti ki. A könyv olvasója adekvát képet nyer a ma is igen sok jogintézmény vonatkozásában aktualitással rendelkező, a polgári jog (magánjog) kodifikációjában Európában és Európán kívül egyaránt ma is jelentős szerephez jutó római jogról.

A mai kornak ^{COMPACT}disc megfelelő formában

**HASZNÁLJON DIGITÁLIS
KIADVÁNYOKAT!**

webáruház:

www.logod.hu

Vásárlás, böngészés a Logodi u. 49. alatt

Logod Bt., 1012 Bp. Logodi u. 49. tel.: 214-2453, fax: 225-7764
web: www.logod.hu, e-mail: logod@logod.hu

Summary

GÁRDOS ISTVÁN:
**On the Commencement of the
 Time Period of Statutory Limitation
 Concerning Consumer Loans**

The Hungarian Parliament recently adopted a new law in connection with consumer loans. The new law declared that certain provisions of these contracts are invalid, and stated that in the case of these contracts the time period of statutory limitation commences at the closing of those contracts. This article argues that this rule is not the codification of the living law, but the introduction of a new rule. This change is contrary to the prevailing concepts and rules of the statutory limitation. The law is probably also unconstitutional, because significantly amends the parties' rights and obligations with retroactive effect for a period of ten years.

TAMÁS ANTAL:
**Ranulf Glanvill's Lawbook and
 the Rise of the English Jury**

The study concentrates on the first period of the formation of the English common law with special regard to the first assizes and juries via the writs incorporated to the legal treatise commonly called Glanvill and some of the acts of King Henry II, „Father” of the medieval English law. One can read details on the legal compilation mentioned as well as the several types of civil assizes, grand juries and the different ways of pleading in the Realm of England in the 12–13th centuries. This topic might be important for not only legal experts but for historians, too.

**GEORGINA NASZLADI
 –ÁDÁM LUKONITS:**
**Enforcement of Fundamental
 Rights before the Constitutional Court
 – Opportunities and Dilemmas**

By the entry into force of the Fundamental Law of Hungary and the renewal of law on the Constitutional Court and the Ombudsman occurred significant changes in the field of fundamental rights' enforcement. By eliminating the *actio popularis* initiative the legislature annulled the legal institution from the legal system, which ensured direct connection between persons and Constitutional Court, and which induced the overwhelming majority of the Constitutional Court's work. Thus, in the new legal regulation the methods of fundamental rights' enforcement, how they relate to each other, and – if and when necessary – which legal institution can substitute the role of previous *actio popularis* are questionable.

Zusammenfassung

ISTVÁN GÁRDOS:
**Beginn der Verjährungsfrist
 bei Konsumkreditverträgen**

Das ungarische Parlament verabschiedete vor kurzem ein neues Gesetz im Zusammenhang mit Konsumentenkrediten. Das neue Gesetz erklärt, dass einige Bestimmungen dieser Verträge unwirksam sind, und besagt, dass in diesem Fall die Verjährungsfrist mit dem Erlöschen des Vertrages beginnt. Der Autor meint, dass diese Regelung die Verjährungsregeln des ungarischen BGB ändert. Das Gesetz ist deshalb wahrscheinlich auch verfassungswidrig, weil es die Rechte und Pflichten der Parteien rückwirkend, für einen Zeitraum von zehn Jahren ändert.

TAMÁS ANTAL:
**Ranulf Glanvills Rechtsbuch und der
 Aufstieg des englischen Schwurgerichts**

Die Studie befasst sich mit dem Beginn der Entstehung des englischen common law. Besonders die, im Glanvills Rechtsbuch beinhalteten Klageformen (*writs*), beziehungsweise zwei Gesetze von König Heinrich dem II. – der als Vater des mittelalterlichen englischen Rechts betrachtet wird – werden dargestellt, und dabei wird es den frühen Schwurgerichten (*assize*, *Grand assize*, *jury*) spezielle Aufmerksamkeit geschenkt. Die Studie setzt sich sowohl mit dem genannten Buch, als auch mit den unterschiedlichen Formen des privatrechtlichen Schwurgerichts, mit der Entstehung des *Grand Jury* bzw. mit einigen Formen der Rechtsstreitigkeiten im England des 12/13. Jahrhunderts aus. Dieses Thema könnte nicht nur für Juristen, sondern auch für Historiker von Interesse sein.

**GEORGINA NASZLADI
 –ÁDÁM LUKONITS:**
**Grundrechtliche Rechtsverfolgung
 vor dem Verfassungsgericht
 – Möglichkeiten und Dilemmas**

Mit dem Inkrafttreten des Grundgesetzes und mit der Neugestaltung der Regelung über das Verfassungsgericht und den Grundrechtsbeauftragten sind bedeutende Änderungen bei der Durchsetzung von Grundrechten eingetreten. Die Legislative hat mit der Aufhebung der Zulassung eines Antrags in der Form einer *Actio Popularis* ein Rechtsinstitut aus dem Rechtssystem herausgenommen, die einen unmittelbaren Kontakt zwischen dem Einzelnen und dem Verfassungsgericht gesichert hat. Überdies hatte das Verfassungsgericht einen entscheidenden Teil seiner Arbeit der *Actio Popularis* zu bedanken. Unter den neuen Verhältnissen ist es momentan fraglich, welche Mittel die Durchsetzung der Grundrechte ermöglichen, in welchem Verhältnis sie miteinander stehen und – wenn es sich als nötig erweist – welches Rechtsinstitut die frühere *Actio Popularis* ersetzen kann.